

TC
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRK YE'DE ASKER DARBELER
SONRASINDA S V LLE ME ÇABALARI: 1983-
1987 ÖRNE**

Metin Samet Tomakin

2501111073

Tez Danı manı: Prof. Dr. Namık Sinan TURAN

STANBUL 2014

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : METİN SAMET TOMAKİN Numarası : 2501111073

Anabilim/Bilim Dalı : SİYASET BİLİMİ VE ULUS. İLİŞ. Tez Savunma Tarihi : 28.10.2014

Danışman : PROF. DR. NAMIK SİNAN TURAN Tez Savunma Saati : 11:00

Tez Başlığı : "TÜRKİYE'DE ASKERİ DARBELER SONRASINDA SİVİLLEŞME ÇABALARI
'1983-1987 ÖRNEĞİ'"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, soruların sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE ~~OYBİRETİ~~ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. NAMIK SİNAN TURAN		Kabul
2- DOÇ DR. BURAK SAMİH GÜLBOY		KABUL
3- DOÇ. DR. HİLAL AKGÜL		RED

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MELDA CİNMAN		
2- PROF. DR. NURAY MERT		

TÜRK YE'DE ASKER DARBELER SONRASI S V LLE ME ÇABALARI MET N SAMET TOMAK N

ÖZ

Türkiye'de demokratik süreç ordunun siyasete çe itli ekillerde müdahaleleri nedeniyle 1960, 1971, 1980, 1997 yıllarında olmak üzere 4 kez kesintiye u ramı tır. Bu müdahalelerden ba ka 1960'lı yıllarda Talat Aydemir'in ba arısız darbe giri imleri ba ta olmak üzere sayısız ba arısız darbe giri iminde bulunulmu tur. 12 Eylül 1980'de yapılan darbede siyasi partilere ve liderlerine çe itli yasaklar getirilmi , yaptırımlar uygulanmı tır. Akamete u rayan demokratik süreç 1983 yılında askerin yönetimi sivillere devretme kararıyla tekrar ba lamı ve ilk seçimlerde Turgut Özal'ın kurdu u ve lideri oldu u Anavatan Partisi önemli bir oy oranıyla tek ba ına hükümet kurma hakkı elde etmi tir. ANAP hükümetlerinin ilki 1983-1987 yılları arasında görev yapmı ve bu süreçte hem darbe döneminin demokrasi üzerinde yaptı ı tahribatlar onarılmaya çalı ılmı , hem de ekonomi alanında korumacı ekonomi anlayı ı terk edilmi , ülke ekonomisi dı a açılmı , liberal bir anlayı benimsenmi tir.

Bu çalı mada öncelikle 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve darbe yönetimi uygulamaları, ardından ANAP'ın ilk iktidar dönemi olan 1983-1987 yılları arasındaki sivilile me-demokratikle me çabaları incelenmi tir. ANAP'ın ilk iktidar dönemi incelendi inde aslında demokratikle me anlamında, kimisi sonraki dönemlerdeki sivilile me adımlarına temel olabilecek önemli adımlar atıldı ı görülür. Çalı mada yanıt aranan bazı sorular unlardır: 18.yy'dan bu yana Türkiye'de asker-sivil ili kileri nasıl geli mi tir? Cumhuriyetin geride kalan 90 yılında asker siyasete ne amaçla hangi biçimlerde ne gibi müdahalelerde bulunmu , bunların sonuçları ne olmu tur? Birinci Özal Hükümeti demokratikle me anlamında hangi alanlarda ne gibi adımlar atmı tır? 1983-1987 yılları arasında Özal Hükümeti'nin askerle olan ili kisi ve askere bakı ı nasıldır?

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül 1980 Darbesi, Anavatan Partisi, ANAP hükümetleri, Demokratik-Sivil Rejime Geçi

TÜRK YE'DE ASKER DARBELER SONRASI S V LLE ME ÇABALARI MET N SAMET TOMAK N

ABSTRACT

Turkish democracy had been interrupted in 1960, 1971, 1980 and 1997 because of various military interventions. In 1960 and 1980, Turkish Armed Forces had taken over the civil governance, in 1971 and 1997, the military had intervened in civil government via memoranda and the civil government had been compelled to resign. Apart from these successful military interventions, a number of unsuccessful military coup attempts -particularly those of colonel Talat Aydemir were crucial- had also been made. After the coup d'état in 1980, some restrictions and prohibitions had been imposed upon the political parties and party leaders.

The interrupted democratic process had restarted with the decision of the military to devolve the governance on the political parties in 1983; and in the first democratic elections after the military coup, Motherland Party had obtained the right to establish a government by its own. Motherland Party's first government had ruled between 1983-1987 and had tried to reverse the damages that derived from the military coup and the conservative concept in the economy had been abandoned and principles of a liberal economy had been adopted as well.

This work first of all analyzes the military-civil relations between 18th and 20th centuries until the first period of Motherland Party governments in 1983, the military coup in September 12, 1980, and the practices of the military government and then the democratization efforts between 1983-1987 during which Motherland Party's first government was in power. When the first government of the Motherland Party is analyzed, it is possible to notice that a number of democratization steps had been taken by the ANAP government, some of which contributed to the democratization efforts in the following years. Some of the main questions this work searches for answers are: How did the military interfere in civil politics in Turkey, and what were the main aims, reasons and results of these interventions since the establishment of Turkish Republic? What were the steps of the first ANAP government in favor of democratization?

Key words: Military Coup in 1980, Motherland Party, Motherland Party Governments, Transition to Democracy.

ÖNSÖZ

12 Eylül 1980 günü Türkiye’de asker yönetime el koymu , di er bir deyi le darbe yoluyla mevcut yönetimi devralmı , ülkede demokratik süreç sekteye u ramı tır. 3 sene sonra yapılan ilk seçimlerde, Türkiye’nin 80 darbesi sonrası Turgut Özal tarafından kurulmu ve darbenin hemen ardından yapılan ilk –kısmen de olsa- sivil seçimlerde beklenenin aksine önemli bir seçim ba arısı kazanmı Anavatan Partisi tek ba ına hükümet kurma hakkı elde etmi , bu iktidarını iki dönem sürdürmü , ülkeyi 1983-1990 arasında tek ba ına yönetmi tir. Anavatan Partisi iktidarı döneminde ekonomiden siyasete, bürokrasiden sosyal devlete kadar birçok alanda önceki dönemlere kıyasla tüm eksiklerine ra men olumlu geli melerde i imler olmu ve bu de i imin neticesinde birçok alanda önemli kazanımlar elde edilmi , darbe döneminin kısa zamanda de i tirilmesi pek de mümkün olmayan (ki 2013 itibariyle ülke birçok alanda halen dönemin izlerini fazlasıyla ta ımaktadır) anti demokratik kimi yasaları özellikle uygulamaları de i tirilmeye-yumu atılmaya çalı ılmı tır. Bu çalı mada ANAP iktidarının ilk dönemi olan 1983 yılı ile 1987 yılı arasında ANAP iktidarının siville me yönünde attı ı adımlar incelenmi tir. İginç bir biçimde gerek dijital ortamda gerek kütüphanelerde ahsımca yapılan ara tırmalarda döneme dair nitelikli yapıtların yok denecek kadar az oldu u gözlemlenmi tir. Döneme dair olan ara tırmaların-yayımların büyük ço unlu unu gazetecilerin döneme dair genellikle o dönem yazdıkları yazılardan derledikleri kitaplar olu turmakta ve bu yayımlar–belki deneme tarzının kendine has niteli inin de tesiriyle- içerisinde gerçek ile hamaset edebiyatının neredeyse ayırt edilemeyecek kadar birbirine karı tı ı bir ekilde kaleme alınmı yazılardan olu maktadır. Dolayısıyla gerçek ile hamaset edebiyatının iç içe oldu u bu kitaplardan alıntılar yapılırken, alıntılar mümkün oldu unca gerek dijital ortamda devlet ar ıvlerinden gerek akademik nitelikteki yayınlardan ve az da olsa kimi zaman döneme tanıklık eden kimi aydınlardan yahut kimi zaman çapraz okumalarla do rulanmaya çalı ılmı , do rulanamayan bilgiler mümkün oldu unca elenmi tir. Bunun haricinde döneme dair akademik metinlerin sayıca azlı ından bahsedilebilir. Bu metinlerinde de çok büyük bir kısmı ekonomi ve dı politika üzerinde yo unla mı , ANAP’ın ilk

dönemine dair demokratikleme çabalarına dair özel bir analize rastlanılmamıştır. Konunun ve dönemin tez konusu olarak seçilme sebebi akademik olarak en fazla yüzeysel olarak incelenmiş ANAP'ın ilk dönem iktidarı dönemindeki sivilleşme çabalarına akademik olarak ısrak tutmaya çalışmaktadır.

Tez çalışılırken, çoğunlukla yazılı metinlerden ve belgesellerden yararlanılmış olup kısmen de olsa yer yer, döneme tanıklık etmiş kimi yazarlarla yapılan sözlü mülakatlarda elde edilen bilgilere de yer verilmiştir.

Tez hazırlama sürecinde gerek konu seçiminde, gerek tezin yazılma sürecinde yardımcı oldu u değerli katkı ve yönlendirmelerinden ötürü değerli danışman hocam Doç. Dr. Namık Sinan Turan hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca döneme ilişkin önemli hatırlatma ve tavsiyelerde bulunan değerli hocam Prof. Dr. Nevin Ate hocama, özellikle kaynak seçiminde ve tezin yazılma sürecinde değerli yorum ve de erlendirmeleriyle yol gösteren Pınar Yayınları Yazınları Editörü Uğur Altun'a ve önemli kimi kaynaklara erişim konusunda önemli yardımları dokunan arkadaşlarım Ömer Temel, Oğuzhan Dirice ve Muhammed Ali Asil'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Yine de çalışmanın her türlü kusuru ve eksiği tarafıma aittir.

METİN SAMET TOMAK

STANBUL 2014

Ç NDEK LER

ÖZ	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	vi
Ç NDEK LER	viii
KISALTMALAR.....	x
G R	1
I. ORDU VE S YASET	6
1. Ordu ve Siyaset li kisi	6
1.1. Bir Sava Aracı Olarak Ordu	9
1.2. ç Düzenin Güvencesi Olarak Ordu	10
1.3. Çıkar Grubu Olarak Ordu	11
1.4. Sivil Düzenin Alternatifi Olarak Ordu.....	11
2. Ordunun Kontrol Edilmesi.....	14
3. Ordu ve Siyasi ktidar	15
4. Askeri Rejim Tipolojileri ve Militarizm	18
5. Demokrasiye Geçi Süreci ve Liberal Ülkelerde Asker-Sivil li kileri	21
II. TÜRK YE'DE ORDU VE S YASET L K S	30
1. Cumhuriyet Döneminde Ordu ve Siyaset	30
1.1. 1920-1960 Döneminde Ordu ve Siyaset	30
1.2. 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Uzanan Süreçte Ordu ve Siyaset	34
1.3. 27 Mayıs Darbesi	40
1.4. 1971 Muhtırası ve Sonrası	45
III. 12 EYLÜL 1980 ASKER DARBES , UYGULAMALARI VE 1983-1987 ARASI S V LLE ME ÇABALARI	51
1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Darbe Yönetiminin Siyasal Alandaki Temel Uygulamaları.....	51
1.1. Anayasadaki de i iklikler	56
1.2. Siyasi Partiler Kanunundaki De i iklikler	60
1.3. Seçim Kanunu'nda Yapılan De i iklikler	63
1.4. Sendikalar Yasası'nda Yapılan De i iklikler	64

2.	1983-1987 Arası Siyasal Alanda Siville me Çabaları	65
2.1.	Özal'a Dair.....	65
3.	Neo-Liberal Yeni Konjonktür, Özal ve Ele tiriler	66
4.	ANAP'ın Kurulu u	77
5.	ANAP Parti Programı ve Demokratikle me	84
6.	6 Kasım 1983 Genel Seçimleri ve ANAP'ın ktidara Geli i	87
7.	ANAP ve Demokratikle me Çabaları	89
8.	28 Eylül 1986 Milletvekili Ara Seçimleri.....	91
9.	Torumtay Operasyonu.....	92
10.	Yasakların Kaldırılması	99
11.	Anayasa De i iklikleri ve Siyasal Yasakların Kaldırılması	101
12.	Yasaklı Liderlerin Dönü ü ve Erken Seçim Tartı maları	105
13.	29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimleri.....	106
14.	Türkiye'nin AT Ba lamında Siville me Çabaları.....	107
15.	Birinci Özal Hükümeti Programında Vaat Edilenler ve De erlendirmeler	113
	SONUÇ.....	121
	KAYNAKÇA.....	127

KISALTMALAR

ANAP	ANAVATAN PART S
AKP	ADALET VE KALKINMA PART S
CHP	CUMHUR YET HALK PART S
ABD	AMER KA B RLE K DEVLETLER
STK	S V L TOPLUM KURULU U
NATO	KUZEY ATLANT K ANTLA MASI ÖRGÜTÜ
MÖ	M LATTAN ÖNCE
TSK	TÜRK S LAHLI KUVVETLER
EMASYA	EMN YET ASAY YARDIMLA MA
MGK	M LL GÜVENL K KURULU
DP	DEMOKRAT PART
MBK	M LL B RL K KOM TES
GSMH	GAYR SAF M LL HASILA
AP	ADALET PART S
D SK	DEVR MC Ç SEND KALARI KONFEDERASYONU
M SK	M LL YETÇ Ç SEND KALARI KONFEDERASYONU
SPK	S YAS PART LER KANUNU

G R

Tarih tekekkürden ibarettir denir. Hakikaten tarihte meydana gelmi birçok olay, birebir aynı olmamakla birlikte oldukça benzer bir biçimde belirli dönemlerde tekrar etmi tir ve etmeye de devam etmektedir. 20.yy'da dünya genelinde pek çok örne i görülmü olan darbeler günümüzde dahi halen kimi ülkelerde devam etmekte ve demokratik süreçler kesintiye u ramaktadır. En az otuz yıldır ba ımsız olan 122 ülkeden yalnız 29'unda demokratik süreç ba ımsız olarak i lemi tir.¹ Peki, darbeler neden bu kadar yaygındır? Darbelerin neden bu kadar yaygın bir ekilde görüldü ünü ve görülmeye devam etti ini tek bir sebebe ba layabilmek pek de mümkün de ildir. Ancak bu duruma neden olan önemli birkaç etmenden söz edilecek olursa, bunlardan birinin askerin gerek personel bakımından gerek silah ve teçhizat bakımından elinde bulundurdu u muazzam güç ve bir güç oda ı olarak askerin ülkede siyaseten etkin olma arzusu oldu u söylenebilir. Bunun dı nda ülkelerin siyasi geleneklerinin de darbeler üzerinde etkisi oldukça büyüktür. Asker üzerinde uzun yıllar çalı malar yapmı olan Eric Nordlinger'e göre asker-sivil ili kileri 3 farklı modele göre sınıflandırılabilir; bu modeller Aristokratik devlet, Liberal Devlet ve Otoriter-Nüfuz edici devlettir. Bunlardan ancak liberal modelin-devlet düzeninin egemen oldu u devletlerde asker, gücüne ra men sivil siyasete karı mama e iliminde ve dü üncesindedir. Di erlerinde ise bunun aksine bir durum görülür. Özellikle Otoriter-nüfuz edici modelde-devletlerde askerin siyasete karı ma e ilimi oldukça belirgindir ve askerin siyasete müdahalesi oldukça sık ya anır. Ve liberal bir devlet düzeni ve gelene inin tesisi için yalnızca liberal nitelikli yasalar yeterli de ildir, aynı zamanda kurumsal anlamda liberal bir düzene geçilmesi arttır. Gerek birçok Asya ülkesinde, gerek ço u Güney Amerika ve Ortado u ülkesinde askeri darbelerin yasal olarak yasaklanmı olmasına ra men sıklıkla görülmeye devam etmesi, di er bir deyi le askeri darbelerin engellenememesi liberalle menin kurumsalla mamasına ba lanabilir. Huntington'a göre ordunun darbe yapma gelene i ve örne inin sebebi ordunun profesyonelle mesinde aranmalıdır. Ona göre profesyonelle ememi ordularda siyasete müdahil olma ve darbe yapma e ilimi son

¹ Fatih Demir, "Sivil Asker ili kilerinde Sivil Kontrol", **Bilgi Dergisi**, 2009, s.48, (Çevirim içi) <http://www.bilgidergi.com/uploads/2009Demir.pdf>, 28.06.2013

derece yaygındır. Ancak özellikle liberal ülkelerde askeri profesyonelle meye önem verilmesi ve bu yöndeki çabalar ve uygun ortamın varlığı neticesinde bu ülkelerde ordu profesyonelle mi , bunun bir sonucu olarak da profesyonelle mi ordularda siyasetten uzak kalma dü üncesi kabul edilmi ve içselle mi tir.

Askeri müdahalelerin sıkça görüldü ü ülkelerden biri de Türkiye'dir. Ülkedeki demokratik süreç 1960,1980 yıllarında askerin darbe ile yönetimi devralması yoluyla, 1971, 1997 yıllarında ise muhtıra vesilesiyle mevcut yönetimlerin istifaya ettirilmeleri ile sekteye u ramı , her ne kadar siyaseten somut bir sonucu olmasa da 2007 yılına kadar askerin sivil siyasete müdahalesi devam etmi tir.

Tezde seçilen konu gere i 1983-1987 arasında ANAP hükümetinin ilk tek ba ma iktidar dönemi incelenmi ve 12 Eylül 1980 darbesine kadar ki döneme kısaca de inilerek tezde bütünlük sa lanmaya çalı ılmı tir.

Dünyada birçok ülkede, ülke politikalarında sık ve keskin paradigma de i ikliklerine pek de rastlanmadı nı söylemek mümkündür. Türkiye için de askeri darbe dönemleri hariç benzeri bir durumdan bahsedilebilir. Di er bir deyi le darbe dönemleri hariç sivil yönetimlerde keskin ve sık paradigma de i imlerine pek rastlanmamı , demokratik süreç ve benimsenen paradigma a ır-aksak da olsa birikimli olarak i lemeye devam etmi tir. Özal hükümeti dönemine, di er bir deyi le 1980'li yıllara kadar korumacı ve devletçi bir anlayı a dayanan devlet paradigması Özal dönemiyle birlikte de i meye ba lamı ve korumacı-paternalist devletçi anlayı terk edilmeye, liberal bir anlayı benimsenmeye ve bu anlayı dâhilinde devlet yeniden ekillendirilmeye ba lanmı tir. ANAP hükümetleriyle benimsenen liberal paradigma, sonraki dönemlerde de devam etmi tir. Ancak tüm liberalle me çabalarına kar ın halen ülkede siyaseten 12 Eylül darbe yönetiminin kimi düzenlemeleri ve uygulamaları devam etmektedir. Söz gelimi birçok maddesi de i ikli e u ramasına ra men 1982 darbe Anayasası, darbe döneminde ihdas edilen Seçim Kanunu ve Partiler Kanunu halen yürürlüktedir. Tüm de i ikliklerine ra men Sendikalar kanununda da darbe dönemi izlerine halen yo un bir biçimde rastlanmaktadır. 1980 darbesinden bu yana 33 yıl geçmi ve bu arada siville me

yönünde birçok adım atılmıştır. Ancak sivilleşme anlamında ülke olarak hangi pozisyonda bulunulduğunu belirlenmesi ve buna göre daha sivil ve demokratik bir düzene nasıl geçilebileceğine dair tatmin edici ve gerçekçi bir yol haritasının belirlenmesi geride kalan 33 senede bu amaca yönelik neler yapıldığının dönem dönem, ayrıntılı ve nesnel bir biçimde değerlendirilmesiyle ancak mümkün olabilir. Bu bağlamda 1983-1987 Özal hükümetinin ilk dönemine, özellikle sivilleşme çabalarına ilk tutularak bu amaca katkı yapmak çalımanın ana gayesidir.

Bu çalıma 3 bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde genel kavramlar ve teorik çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ordu ve sivil ilişkileri yüzeysel olarak ele alınmış ve ordu fonksiyonları bakımından 4 bölüme ayrılmıştır. Bunlar;

- a) Bir savaş aracı olarak ordu
- b) Siyasi düzen ve istikrarın güvencesi olarak ordu
- c) Bir çıkar grubu olarak ordu
- d) Sivil düzenin alternatifi olarak ordu

eklinde tasnif edilmiş ve ilk olarak bir savaş aracı olarak ordu incelenmiştir. Bu bağlamda sadece ordunun savaşta, savunma amaçlı olarak da kullanılabilmesi ancak sadece savunma yahut savaş amaçlı kullanımının kimi sakıncalarına değinilmiştir. İkinci olarak ordu siyasi düzen ve istikrarın güvencesi olması bakımından incelenmiş ve ordunun dünyanın farklı ülkelerinde nasıl farklı amaçlarla kullanıldığına değinilmiş ve bu kullanımın farklı ülkelerde farklı rejimler altında nasıl farklı biçimler aldığı gösterilmeye çalışılmıştır. Sonraki bağlamda bir çıkar grubu olarak ordu incelenmiş ve ordu-ekonomi, ordu-sanayi ilişkilerine değinilmiştir. Sivil düzenin alternatifi olarak ordu bağlamında ise farklı ülke ve rejimlerde askeri darbeler ve ordunun yönetimi devralmasına ve sonraki süreçte dair bütüncül bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Ordu ve fonksiyonlarından sonra ordunun kontrol edilmesi gibi son derece güncel bir konu irdelenmiş ve ordunun kontrolüne yönelik farklı öneriler sıralanmıştır. Bu bölümde son olarak ordunun ne zaman iktidara el koyduğunu irdelenmiş ve böylesi bir müdahalenin genel şartlarına ve ordunun iktidarı ele aldıktan sonra neden devrettiği gibi konulara yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca

Türkiye’de sivil-asker ili kilerinin ve darbelerin teorik olarak nereye tekabül etti ine dair kısa tasnifler yapılmı tır.

Bu kavramsal ve genel çerçeveden sonra ikinci bölümde Türkiye özelinde ordu-siyaset ili kine de inilmi ve tarihsel süreç özetlenmeye ve Türkiye’deki ordu-sivil ili kisi ve darbelerin tekabül etti i teorik çerçeve birinci bölüme nazaran biraz daha geni ele alınmı tır. Bu bölümde ilk 3 ana ba lık altında incelenmi tir. İlk ana ba lıkta Osmanlı Devleti döneminde ordu-sivil ili kisine yer verilmi ve döneme dair geli meler irdelenmi tir. İkinci ana ba lıkta Cumhuriyet döneminde Türkiye’de ordu ve siyaset incelenmi bu bölümde sırasıyla 1923-1946, 1946-1960, 1960-80 dönemleri incelenmi ve bu bölümlerde 1960 darbesi, 1971 muhtırası ve 1980 darbesine giden süreç irdelenmi tir.

Üçüncü ve son bölüm ise iki kısım halinde incelenmi tir. İlk kısımda 12 Eylül 1980 darbesi, süreçte ve sonrasında ya ananlar, darbe yönetiminin icraatleri gibi konulara de inilmi tir. İkinci kısımda ise ANAP hükümetinin ilk iktidar dönemine de inilmi ve sivilile me-demokratikle me çabaları ve Avrupa Toplulu u ve sivilile me sürecine etkisi konularına yer verilmi , akabinde sonuç kısmıyla tez tamamlanmı tır.

Çalı mada incelenen döneme dair malumatın azlı ı, oldukça kısa bir dönemin ve sadece siyaset alanının incelenmesi gibi nedenler çalı manın hacmini olumsuz olarak etkilemi tir. Ayrıca çalı ma gereksiz i irmelerden mümkün oldu unca uzak tutulmaya çalı lımı ve çalı manın mümkün oldu unca öz bir biçimde olu turulmasına gayret edilmi tir.

12 Eylül döneminde darbe yönetimi siyasetten hukuka, sosyal siyaset alanından bürokrasiye birçok düzenleme yapılmı tır. Çalı mada bu alanlardan sadece siyasi düzenlemeler konu edilmi tir. Ancak siyasetin hukuk, sosyal siyaset vb. gibi di er alanlarla oldukça ba lantılı hatta iç içe olu undan ötürü çalı mada yer yer bu alanlarla da alakalı kimi malumatlara da yer verilmesi zorunlu hale gelmi tir. Özellikle siyaset ve hukuk iç içedir. Dolayısıyla çalı mada özel olarak hukuk alanına girilmemesi, siyaset alanının pek dı na çıkılmaması için sadece siyaseti yakından ilgilendiren ve 12 Eylül yönetimi tarafından yeniden ihdas edilmi temel yasalar olan

Siyasi Partiler Kanunu, Sendikalar Kanunu, Seçim Kanunu ve Anayasaya yönelik de iimler incelenmi , siyasetten ziyade di er alanları daha çok ilgilendirdi i dü ünüldü ü için di er yasa ve de i ikliklere de inilmemi tir.

I. ORDU VE SİYASET

1. Ordu ve Siyaset İlişkisi

Ordu ve siyaset ile arasındaki ilişki ve bu ilişkinin nasıl olması gerektiği bugün dahi çokça tartışılmaktadır ve bu ilişkinin nasıl olması gerektiğine yönelik bir uzlaşmadan bahsetmek pek de mümkün değildir. Ordu ve siyaset arasındaki ilişki kiden söz edildiğinde ilk akla gelenlerden biri iktidarın zor yoluyla iktidardan uzaklaştırılmasıdır. Ayrıca silahlı kuvvetlerin fonksiyonuyla ilgili bir yekparelikten bahsetmek güçtür. Silahlı kuvvetler, kimi ülkelerde modernleşmeye önderlik eden itici bir güç olarak görülürken, kimilerinde ise modernleşmenin önünde bir engel, kimilerinde siyasal ve ekonomik kararların alınmasında belirleyici bir güçtür.²

Siyasi rejimlerin sadece siyasal meşruiyet yahut idari işleviye dayanarak iktidarda kalması güçtür. Bütün yönetim sistemleri az ya da çok zorlayıcı bir güce ihtiyaç duyarlar. Bu zorlayıcı güç-örneğin ordu- sadece ülkeyi savunma fonksiyonunu icra edebilir yahut ülke içinde mevcut iktidarın –ki genellikle otoriter-totaliter rejimler gibi meşru bir zemini olmayan yahut meşruiyetini kaybeden iktidarlar tarafından bu amaçla kullanılır- iktidarına devam etmesi, muhalif seslerin-güçlerin susturulması görevini veya ülke içinde sivil iktidara bir alternatif olma fonksiyonunu icra edebilir. Polis de benzeri durumlarda kullanılabilir. Bu güçler-özellikle ordu- öylesine muazzam bir güce sahiplerdir ki bu büyük güçlerin nasıl kontrol edileceği halen siyasetin önemli konuları arasındadır.

En eski devirlerden beri insanlar korunma güdüsü gereği kendilerini, kabilelerini koruyacak birlikler-kurumlar oluşturmuşlardır. Zaman içerisinde de işin dünyada düzeni ile birlikte bu koruyucu birlikler de özelleşmiş, gelişmiş ve kurumsallaşmıştır. Modern silahlı kuvvetlerin ortaya çıkması Batılı devletlerin orduyu standartlaştırmış askeri örgütlenme biçimine döndükleri orta çağa kadar götürülebilir.³ Bu çandan itibaren ordu, *de facto* olarak zaman geçtikçe daha da profesyonelleşmiş ve uzmanlaşmıştır. Özellikle Avrupa'nın sömürge anlayışıyla birlikte, 19.yy'dan itibaren ordu, devlet örgütlenmesinin vazgeçilmez temel

² Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993, s.30

³ Andrew Heywood, **Siyaset**, İstanbul, Adres Yayınları, 2010, s.534-535

bile enlerinden biri haline gelmi tir. Porto Riko, Almanya⁴ gibi ordusu olmayan (yahut sınırlı olan) çe itli istisnalar olsa da bu, genellikle koruyucu bir devletin varlı ından yahut çe itli yaptırımlardan ileri gelmi tir. Örne in Porto Riko, Amerikalı kuvvetlerin koruması altındayken, Almanya ise dünya sava ları ve sonuçları neticesinde alınan yaptırım kararından ötürü ordudan mahrum bırakılmı tir.

Sivil-asker ili kilerine dair farklı teoriler ortaya atılmı tir. Örne in uzun yıllar sivil-asker ili kileri alanında çalı mı Harold Lasswell “garnizon devlet” teorisini ortaya atmı tir. Bu teoriye göre asker-sivil ili kileri sivil iktidarın güçten dü ürülmesi üzerine kuruludur. Garnizon devlette hâkimiyet daha çok keyfili e dayanır ve seramonile tirme e ilimi son derece belirgindir. Asıl olan devlet ve ona hizmettir. Di er her eyin devlete hizmet do rultusunda bir de eri-anlamı vardır.⁵

Samuel Huntington’a göre sivil ve askeri alanların ayrımı, sa lıklı bir asker-sivil ili kisi bakımından oldukça önemlidir. Huntington’a göre sivil yöneticiler askerin uzmanlı mını kabul eder, profesyonelle mi subay ise siyasi olarak tarafsız kalır, devlet adamlarının siyasi rehberli ini kabul eder ve saygı gösterir. Bu ili ki biçimi zamanla bir denge olu turur, bu denge bozuldu unda ciddi sorunlar ortaya çıkar. Huntington’a göre ordunun siyasetle ili kisi dört göstergeyle ölçülebilir. Bunlar; subay davranı larındaki birliktelik, subayların di er gruplarla aralarındaki hiyerar ik ili ki, subayların kontrolüne verilen kaynaklar ve subayların popülaritesidir.⁶

Ordu, devletin en temel ve özel siyasi bile enlerinden biridir. Orduyu bu kadar özel kılan belirli unsurlar vardır. Birincisi bir sava aracı olarak ordunun silahlanma tekeli elinde bulundurması, dolayısıyla zorlayıcı bir güce sahip olmasıdır. kincisi ordunun sıkı örgütlenmi muazzam disiplinli ve emir-komuta zincirine dayanan bir hiyerar isi olmasıdır. Bu, her ne kadar esnekli i ortadan

⁴ II. Dünya sava ından sonra azaltılmakla birlikte Almanya’nın 160 bin askerden olu an sınırlı bir ordusu bulunmaktadır. “Total German Armed Forces”, (çevirim içi) <http://www.armedforces.co.uk/Europeandefence/edcountries/countrygermany.htm#German Army>, 09.03.2014

⁵ Harold Lasswell, “The Garrison State: The Sociology of the Military”, **American Journal Of Sociology**, 1941, s.455-468, (Çevirim içi) <http://users.polisci.wisc.edu/kmayer/904/Lasswell - the Garrison State.pdf>, 14.08.2013

⁶ Samuel Huntington, **The Soldier and The State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations**, Cambridge, Harvard University Press, s. 88-89

kaldırma ve inisiyatif kullanma-yenilik yapma cesaretini kısırsa da orduya alı ılmama derecede bir örgütsel verimlilik kazandırır. Üçüncü olarak ordu her an sava mayaya ve öldürmeye hazır bir ekip olarak hazırda bekletilir. Orduyu diğer kurumlardan ayıran son özellik ise silahlı kuvvetlerin devletin ve milletin bekasından sorumlu olmalarından mütevellit siyasetin dahi üzerinde görülmeleri yahut kendilerini öyle görmeleridir.⁷ Özellikle askerin yönetime el koyması, ordunun bu görevine dayanarak uygun şartlar altında gerçekleştirilir.

Bununla birlikte orduyu yekpare, tutarlı ve her toplumda ve zamanda aynı niteliklere sahip bir kurum olarak görmek yanlış olur. Ordunun içinde de farklı amaçlara-fikirlerle sahip olan çeşitli gruplar vardır. Bu farklılık kimi zaman ayrıcalıklı komutanlara karşı tavır alan sivil subaylar tarafından, kimi zaman terfi konusunda sabırsız askerler tarafından, kimi zaman elit-rütbeli muvazzaf subaylara karşı iktidar köylü kesiminden olan askerler tarafından yaratılabilir.

Silahlı kuvvetler sadece kendi içinde de iktidar döngü en bir yapıya sahip değildir, aynı zamanda iç yahut dış faktörlerle şekillenen bir yapıya sahiptir. Örneğin 1949 Çin devriminden sonra Çin ordusu Çin komünist partisi tarafından sıkı bir denetlenmeye tabi tutulmaya başlanmıştır. Keza, örneğin Almanya'da silahlı kuvvetler ikinci dünya savaşı sonra Nazi sempatisi ve kimliklerinden arındırılmak için sıkı bir yeniden yapılanma sürecine tabi tutulmuşlardır.⁸ Son olarak silahlı kuvvetlerin siyasi hayatta oynayabildiği farklı roller sebebiyle yapısı ve rolleri konusunda tüm zorluklarına rağmen ordu için böyle bir gruplandırma yapmak mümkündür:

- e) Bir savaş aracı olarak ordu
- f) Siyasi düzen ve istikrarın güvencesi olarak ordu
- g) Bir çıkar grubu olarak ordu
- h) Sivil düzenin alternatifi olarak ordu

⁷ Andrew Heywood, **A.g.e.**, s.537

⁸ Robert J. O'Neil, **The German Army and The Nazi Party**, London, Cassel, 1996, s.143

1.1. Bir Savaş Aracı Olarak Ordu

Ordunun temel amacı devleti ve milleti her türlü saldırıdan koruma, savunma özelliğidir. Geçmişten bu yana devletler ilk etapta güvenliklerini sağlamak amacıyla devletin yahut topluluğun bir ordu bulundurmasını benimsemişler ve tatbik etmişlerdir. Ancak dikkat edilmesi gereken, ordunun sadece savunma amaçlı değil saldırı amaçlı olarak da kullanılabilmesidir.

Silahlı kuvvetlerin savunma yeteneğinin derecesi son derece önemlidir. Her şeyden önce silahlı kuvvetlerin, düşmanları olası saldırılardan koruyacak yahut caydıracak bir güce sahip olması gerekir. Aksi takdirde silahlı kuvvetler asli fonksiyonlarından olan savunma ve caydırma fonksiyonlarını yeterince yerine getiremeyecektir. Tamamı bundan dolayıdır ki silahlı kuvvetler savunma ve caydırıcılık fonksiyonlarını en iyi biçimde yerine getirebilmek için, imkânlar dâhilinde silahlanma yarışına girebilmekte ve bu silahlanma yarışında birçok kez savaşları da beraberinde getirebilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi öncesinde İngiltere ve Almanya'da ortaya çıkan silahlanma yarışı⁹ bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak bu silahlanma yarışının özellikle Soğuk Savaş döneminde görüldüğü üzere askeri saldırganlıklara karşı caydırıcı bir etki yaptıysa da bir gerçektir.

Diğer taraftan ordunun sadece savunma amaçlı varlığı halinde de kimi sakıncalar görülebilmektedir. Saldırı amaçlı olarak kullanılmadığından ordunun sürekli duran halde olması ve sürekli hazır tutulması gerekliliği, bunun beraberinde getirdiği maliyetler çözümlenemez devletler açısından sorun olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Özellikle halk nezdinde orduların caydırıcılığının ve askeri başarılarının yetersiz olarak görülmesi, halkın askeri harcamalara muhalefetini de beraberinde getirmektedir.¹⁰

Bunun gibi silahlı kuvvetlerin görev tanımlarında kimi değişiklikler olduğu da görülmektedir. Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ordunun insani amaçlı müdahaleleri yahut önleyici savaş doktrini

⁹ Çar Erhan, Ömer Kürkçüoğlu vd., **Siyasal Tarih I**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012, s.167

¹⁰ Andrew Heywood, **A.g.e.**, s.538

çerçevesinde tehdit olu turan hedeflere, yaygın tabiriyle “terörist” olu umlara yahut faaliyetlere kar ı önceden, tehditi ortadan kaldırma amaçlı yapılan müdahale (pre-emptive intervention)¹¹ yahut kimilerine göre Wolfowitz¹² kimilerine göre Bush doktrini¹³ bunun bir örne idir.

Silahlı kuvvetler saldırgan ve yayılmacı amaçlarla da kullanılabilir ve bu orduyu daha önemli ve etkin kılabilir. Ancak ordunun bu kadar etkin kullanımı rejimin militaristle mesini de beraberinde getirebilmektedir. Bu anlamda Alman Nasyonel Sosyalistlerin 1933-1945 arasında ülkeyi isimlendirdikleri ve Büyük Alman mparatorlu u anlamını ta ıyan¹⁴ Hitler’in üçüncü Reich’ı, militaristle mi rejimlere klasik bir örnektir.¹⁵

1.2. ç Düzenin Güvencesi Olarak Ordu

Ordunun gücü ve operasyon kabiliyeti sadece uluslararası alanda önemli de ildir. Ordunun önemli fonksiyonlarından biri de iç düzeni sa lama görevi yahut bu amaçla kullanılmasıdır. Ancak ordunun bu kullanımı sistemden sisteme, devletten devlete de i ebilmektedir. Ordu, iç düzeni sa lamada çe itli amaçlarla kullanılabilir. Bunlardan biri istisnai olsa da ülkenin her hangi bir do al afet yahut felaket ya aması durumunda ordunun imkânlarının zararın tazmini yahut asgariye indirilmesi amacıyla kullanılmasıdır. Ancak ordunun iç düzenin sa lanması amacıyla kullanımı genellikle bu de il, iç kar ı klıklar ve mücadelelerde asayin sa lanması amacına yöneliktir. ABD askeri birliklerinin 1950-60’lı yıllarda sivil hak mücadeleleri sırasında, federal-ırk ayırımını ortadan kaldırma talimatlarını yürürlü e koymak üzere kullanılması, 1970 ve 1980’li yıllarda ngiltere’de fabrikalardaki olaylar sırasında ambulans ve itfaiye amaçlı görevlendirilmeleri¹⁶ yahut Türkiye’de 17 A ustos 1999

¹¹ John Byrnes, Anthony Nichter, “Preemptive ntervention”, (Çevirim içi) <http://www.esi-lifeforce.com/training-programs/protective-intelligence-investigation/pre-emptive-interve.html>, 17.04.2013

¹² John Basil Utley, “Answering Wolfowitz Doctrine on American Empire”, (Çevirim içi) <http://www.antiwar.com/rep/utley4.html>, 02.02.2013

¹³ Freedom Of Speech Network, “The Bush Doctrine Preemptive Strikes Against Threats To Amerika’s Security”, (Çevirim içi) <http://www.thebushdoctrine.com/>, 05.02.2013

¹⁴ Tina Gentner, Zweiter Weltkrieg und Drittes Reich, (Çevirim içi) <http://www.br-online.de/kinder/fragen-verstehen/wissen/2005/00815/>, 18.03.2013

¹⁵ Andrew Heywood, **A.g.e.**, s.539

¹⁶ Andrew Heywood, **A.g.e.**, s.537-539

Gölcük depremi sırasında askerin ambulans ve kurtarma amaçlı kullanımı, askerin sivil amaçlı kullanımına örnek gösterilebilir.¹⁷

1.3.Çıkar Grubu Olarak Ordu

Ordu önceden de bahsedildi i gibi siyasetin yani hükümetlerin iç ve dış hedeflerini gerçekleştirmek üzere kullandığı önemli fonksiyonlar icra eden bir kurumdur. Ancak ordunun biçimsiz olduğu, hiçbir çıkarının bulunmadığı ve sadece siyasetin emrinde hareket ettiği de doğrudur. Aksine ordu da tıpkı bürokrasi gibi belli çıkarları olan ve bizzat siyasetin muhteviyatını biçimlendirmeye muktedir bir kurumdur. Ve gerek silah gücü, gerek uzmanlık ve teknik açıdan gelişmiş bir kurum olmasından ötürü, ordu tarafından yapılan öneriler ve uyarılar çoğu kez siyasal erk tarafından dikkate alınır.

Ekonomik gerekçeler haricinde ordunun siyasi olarak etkin olmasının nedenlerinden biri de ordunun kimi zaman devleti kuran güç olması, kimi zaman silah ve personel gücü ve etkinliği, kimi zaman farklı devlet tecrübelerine sahip özel bir takım sebeplerdir. Bu gibi sebeplerden ötürü ordu kimi devletlerde siyaseten etkin olabilir. Örneğin Türkiye’de de Cumhuriyet sonrası sivil yönetimde, kimilerine göre (Rıza Aslan ve diğerleri) burjuva sınıfının yokluğundan¹⁸, kimilerine göre (Mete Tunçay ve diğerleri) Osmanlı’nın son dönemlerinden miras kalan militarizmi andıran yapıdan ötürü askerler yönetimde etkin olmuştur. Benzeri bir biçimde Rusya’da da, 1991’de komünist rejimin çökmesinden sonra ordu siyaseten etkinliğini tekrar kazanmış ve Rus siyasetçiler bu etkinliği her an enselerinde hissetmişlerdir.¹⁹

1.4.Sivil Düzenin Alternatifi Olarak Ordu

Ordu, sürekli olarak sivil siyasetçiler üzerinde baskı kurarak onlar vasıtasıyla baskı grubu gibi hareket etmektense hoşlanmaz. Silahları elinde bulundurması, ulusun bekası ve bütünlüğünden sorumlu olması ve iktidar üzerinde tasarruf yetkisi, orduyu siyasi hayata her an müdahale edebilecek bir konuma sokar. Bu bağlamda ordu istenmeyen bir hükümeti yahut rejimi görevde tutabileceği gibi, seçimle iş başına

¹⁷ Hürriyet Online, “Tek Yumruk”, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1999/08/21/hurriyet.asp>, 21.08.1999

¹⁸ Rıza Arslan, “Laik Türkiye Cumhuriyeti, Ordu ve Burjuva Sınıfı”, **Gazi Üniversitesi BF dergisi** 10/3/2008, 33-44, (Çevirim içi) http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/10/3/2.pdf, 19.04.2013

¹⁹ Andrew Heywood, **A.g.e.**, s.539-542

gelmi , halk tarafından arzulanan ve hükümet etme yetkisi elde etmi olan parti yahut ki ilerin, bu yetkilerini kullanmasına izin vermeyebilir, yönetimi askeri cunta vasıtasıyla kendi inisiyatifine alabilir yahut çe itli düzenlemelerle hükümet etmesini istedi i ki i yahut grupları i ba ına getirebilir.²⁰ Zaten askerin siyasetçilere bakı mın ekseriyetle pek de olumlu olmadığı söylenebilir. Ço u ülkede askerler siyasileri i bilmezlikle, disiplinsizlikle suçlar, sorunların kayna ı olarak görür.²¹ Benzeri bir durum Nijerya’da görülmü tür. Ülkedeki siyasal ve kurumsal istikrarsızlık ve etnik çatı malar sebep gösterilerek askeri cunta tarafından darbe yapılmı ve ordu yönetimin ba ına geçmi tir. Yönetimi devralan ordu, ülkedeki istikrarın tekrar temin edilmesi bir yana, yönetimi elinde tuttu u süre içerisinde ülkedeki mevcut istikrarsızlık daha da artmı , bunun üzerine ülkede kısa sürede yeniden demokratik düzene geçilece i açıklanmı tır. Ordu önderli inde ve denetiminde iki parti kurulmu ve gerekli her türlü yasal ve yapısal düzenleme yapılmı tır. 1993 yılında ilk kez askeri vesayet olmaksızın özgürce bir seçim yapılmı ancak ordu seçimi kazanan Mashood Abiola’nın asker tarafından tasvip edilmedi i bahane ederek seçimleri geçersiz saydı nı açıklamı , böylece seçimle hükümet etme hakkını elde etmi olan bir partinin bu hakkı ordu tarafından elinden alınmı tır.²²

Askeri yönetiminin çe itli türleri vardır. Bunlardan biri cuntadır. spanyolca’da “konsey ya da heyet” anlamına gelen “junta” kelimesinden gelen cunta, kelime anlamı itibariyle askerin yönetime el koyduktan sonra ülkenin askere ba lı bir grup tarafından yönetilmesi anlamına gelir.²³ En yaygın biçimde görüldü ü yerlerden biri olan Latin Amerika’da cunta üyeleri genellikle ordunun 3 kolunu (hava, deniz, kara) temsil eden subaylar tarafından seçilir ve bu üyelerden olu an ortakla a konsey ile ülke idare edilir.²⁴ Benzeri bir duruma Türkiye’de de rastlamak mümkündür. Türkiye’de 1960 darbesiyle halkın oyu ile tek ba ına ülkeyi yönetme hakkını elde etmi me ru bir hükümet olan Demokrat Parti, bir askeri darbe

²⁰ Andrew Heywood, **A.g.e**, s.542-544

²¹ C.Wright Mills, **The Power Elite, New York**, Oxford University Press, 2000, s.198

²² M.A. Adebisi, “The Military and Democratic transtition in Nigeria”, University of LOR N, (Çevirim içi) <http://www.unilorin.edu.ng/publications/adebisima/The Military and Democratic Transition in Nigeria.pdf>, s.141-150

²³ Oxford Dictionary, “Junta, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/junta?q=junta>, 09.07.2014

²⁴ Andrew Heywood, **A.g.e**, s.542-545

sonucunda yönetimden edilmis , parti başkanı Adnan Menderes idam edilmiş , parti kapatılmış , yerine başında Orgeneral Cemal Gürsel'in bulunduğu 38 silahlı kuvvetler mensubundan oluşan Milli Birlik Komitesi isimli cunta görevi devralmıştır. Askeri cunta yönetiminde klasik bir biçimde sivil yönetim kadrosuna alınmaz, sendikalar ile genel siyasi faaliyetler yasaklanır. Ancak askeri kollar ve liderler arasındaki rekabet, iktidardaki resmi görevlerin sık sık el değiştirmesine neden olur. Türkiye'de de bilindiği üzere 1960 darbesi sonrası oluşturulan Milli Birlik Komitesinde bir süre sonra, üyeler arasında ülkede tekrar demokratik düzene geçiş taraftarı ekip ile askeri yönetimin devamını savunan ekip arasında fikir ayrılığı zuhur etmiş , bunun üzerine yönetim kademesini elinde bulandıran sivil rejime tekrar geçiş yanlısı grup, olası bir kararsız darbe ihtimaline karşın askeri yönetimin devamını savunan M.B.K üyesi 14 kişilik diğer grubu komiteden emekli etmiş ve sürgüne yollamıştır.²⁵

Askerin, yönetimi ele geçirdikten sonraki süreç asker açısından yönetime el konulduğu önceki devre göre çok daha çetrefillidir. Askeri liderler sivil hükümetlerin istikrarsızlık, güvenlik problemlerinin üstesinden gelememesi yahut ekonomik gidiattaki sorunları gerekçe göstererek yönetime müdahale ederler, ancak bu tip sorunların üstesinden askerin gelebildiği pek de görülmemiştir. Çünkü genel itibarıyla askeri rejimler sivil özgürlüklerin askıya alınması, anayasal yahut yasal düzenlemeler, halkın siyasete müdahale yollarının kapatılması, protesto gösterilerinin kısıtlanması, sendika vb. organizasyonların yahut sivil toplum kuruluşlarının büyük ölçüde kısıtlanması, demokratik ilkeleri ve dair siyasi partilerin yasaklanması, şeffaf bir seçim ortamının oluşturulmaması gibi uygulamalarla demokratik ilkelerin bozulması, basın ve yayına sıkı sansür ve genel bir baskı rejiminde karakterize edilir. Sonuç olarak ordu, çoğu kez süresiz olarak yönetimi elde tutmaktan ziyade, bir süre sonra sivillere devretmeyi, çoğu kez de kukla bir lider yahut parti vasıtasıyla ülkeyi örtülü bir şekilde yönetmeyi tercih eder. Zaire'de 1965'te bir askeri darbe ile iktidara gelen ve tedricen askerin siyasetten çekildiği Mobutu döneminde, 1960'larda Nijerya'da yaşananlar bu duruma örnek olarak gösterilebilir.²⁶ Nijerya'da 1966'da gerçekleştirilen askeri darbeden sonra 1970'li yıllarda ordu, yönetimi sivil idareye

²⁵ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset ilişkileri ve 27 Mayıs ihtilali**, İstanbul, Boyut Yayın, 2004, s.140-160

²⁶ Andrew Heywood, **A.g.e.**, s.542-545

devir kararı almı , ordu vasıtasıyla iki parti kur(dur)ulmu , ve bu partiler vasıtasıyla asker örtülü olarak ülkeyi idare etmeye devam etmi tir. ²⁷

2. Ordunun Kontrol Edilmesi

Silahlı kuvvetlerle dair geçmi ten günümüze de in tartışmaya devam eden hususlardan biri de silahlı kuvvetlerin kontrol edilmesidir. Silahlı kuvvetlerin elinde bulundurdu u gücün muazzamlı ı, ordunun siyasette belirleyici olması gerekti i, de ilse bile çok etkin olması gerekti i ekinde bir izlenim yaratabilir. Ancak dünyanın geneli dü ünüldü ünde gücüne ra men ordunun bu denli etkin olmadığı yahut olamadı ı görülmektedir. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin ço unun aksine özellikle liberal batılı devletler göz önüne alındı nda, ordunun uzun zamandan beridir özellikle siyasete müdahale konusunda istisnaları olmakla birlikte pek de istekli yahut ba arılı olamadı ı görülmektedir. 1945'ten bu yana bunun batı Avrupa'daki istisnaları, 1958'de dördüncü cumhuriyetin çökmesine neden olan ve 1961'de ba arısız olan darbe giri iminin ya andı ı Fransa, ikincisi 1974'te Portekiz'de ordunun ulusu hükümetten kurtarmak üzere iktidarı ele geçirmesi, üçüncüsü 1930-1981 arasında spanya'da ülkenin diktatörlükle yönetildi i 1933-1975 dönemi, akabinde 1975'te ülkeyi 1933-75 arasında yöneten general ve devlet adamı Francisco Franco'nun 1975 yılında ölmesinden sonra 1981 yılında ba arısız bir darbeye son bulan asker in ülke siyasetine etkin bir ekinde müdahale etti i dönemdir. ²⁸

Bu ba lamda bir di er önemli mesele ordunun kı lasında sivil kontrol altında nasıl tutulabilece idir. Bu konuda genellikle kabul gören ve önerilen model liberal modeldir. Bu modele göre asker-sivil ili kilerinde sivillerin tartışmasız bir üstünlü ü vardır. Demokrasi sürecin olmazsa olmazlarındandır, demokrasinin geli mesi ve kurumsalla ması bu süreci destekleyecektir. Huntington'a göre bu sürecin olmazsa olmaz bazı unsurları daha vardır. Bunlardan ilk profesyonel ordu, ikincisi sürecin hukuki özellikle anayasal aya ı üçüncüsü, silahlı kuvvetlere saygı ve ne sivillerin ne

²⁷ M.A. Adebisi, **A.g.m**, s.141-150

²⁸ Andrew Heywood, **A.g.e** s.544-547

askerin kendi yetki alanı dı na çıkmaması, dördüncüsü ise bu anlayı nı dü ünsel altyapısının in a edilmesidir.²⁹

3. Ordu ve Siyasi İktidar

Ordu üzerinde sivil bir kontrolün kurulması ancak kurum ve kurallarıyla düzgün yapılandırılmı demokratik bir sistem sayesinde mümkündür. Bir ülkede ordu üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmayan demokratikle me hamleleri ço u kez istenilen sonucu vermemi tir. Neticede görünürde birçok parti ve kural olsa da, ordu üzerinde sivil kontrolün sa lanmasına yönelik gerekli adımlar atılmadı ı takdirde istenilen demokratik ortamın tesisi pek de mümkün de ildir. Demokrasinin düzgün yapılandırılmadı ı ve ordu üzerinde sivil kontrolün sa lanamadı ı böylesi ülkelerde darbeler ola an bir hale gelmi tir. En belirgin örnekleri Afrika'da görülmek üzere dünyanın birçok yerinde demokratik seçimlerle i ba ina gelmi olan yönetimler –kısa yahut orta vadede ve sık sık- ordunun yönetime el koymasıyla al a a ı edilmekte ve demokratik süreç sekteye u ramaktadır.³⁰

Ordunun, güç ve iktidarının siyasete en belirgin etkisi darbe vesilesiyle hükümetin görevden uzakla tırılmasıdır. Ordu'nun darbe yapmadaki amaçları ülke yönetimini kendi tasarrufuna almak, mevcut yönetimini dü ürmek ve yerine ba ka bir yönetimin getirmek yahut uydu yönetimler yoluyla ülkeyi örtülü olarak idare etmektir. Dünyanın bazı bölgelerinde yahut ülkelerinde darbe hadiseleri o kadar sıklıkla ya anmı tır ki bu bölge yahut ülkelerde darbe artık sıradan bir hal almı tır. Darbeler 19.yy'da yaygın olarak Latin Amerika, spanya ve Balkan devletlerinde sık sık görülmü ken, 20.yy'da daha çok Afrika, Latin Amerika ve Asya'nın belli bölgelerinde görülmeye ba lanmı tır. Askeri darbelerin gerçekte mesi için belirli ko ulların var olması gerekir.³¹ Bunlar;

- a) Ekonomik açıdan geli memi lik
- b) Sivil yönetimin me ruiyetini kaybetmesi
- c) Hükümet ve ordu arasındaki görü ayrılıkları

²⁹ Samuel Huntington, "Civilian Control and The Constitution", **American Political Science Review**, Vol:50, No:3, 1956, p.676-699

³⁰ Jendayi Frazer, "Conceptualizing Civil-Military Relations During Democratic Transition", **African Today**, Volume 42, No.1-2, 1995, s.39

³¹ Andrew Heywood, **A.g.e**, s.547-550

d) Darbeye uygun uluslararası konjonktür

Askeri darbelerin sıklığı ile ekonomik gelişimi arasında bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Pinkney'nin belirttiği gibi 1960-1990 arasında dünya genelinde görülen 56 askeri darbenin büyük çoğunluğu üçüncü dünya ülkelerinde görülmüştür. Örneğin Nijerya'da henüz 4. yılındaki sivil iktidarın yönetimden uzaklaştırılmasının sebebi, ülkede petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki düşüşün neden olduğu ekonomik istikrarsızlıktır. Benzeri bir biçimde ekonomik gelişimi askeri müdahalenin panzehri olmudur, örneğin Latin Amerika'da 1970'den bu yana askerin siyasete pek de müdahale edememesinin nedeni, o tarihlerden bu yana Latin Amerika'da kaydedilen ekonomik gelişim görülebilir. Yaygın yoksulluk ve sosyal eşitsizliğin fazla olması, halkın ordu darbesini makul karşılamada/arzu etmesinde önemli bir etkidir. Ancak Hindistan örneğinde görüldüğü gibi tabii ki askeri darbelerin tek gerekçesi ekonomik sorunlar değildir. Hindistan'da yoksulluk ve eşitsizlik had safhada olmasına rağmen ülkenin silahlı güçleri siyasete müdahale taraftarı değildir.

Peki askeri darbeler neden olur? Bu sorunun net bir cevabını verebilmek güçtür. Ancak genellikle ordu hali hazırda var olan, itiraz edebileceği durumların varlığı nedeniyle ve müdahalesinin başarıya ulaşacağı beklentisinin büyük olduğu durumlarda siyasete müdahale etmektedir. Bu bağlamda demokratik kültürün yerleştiği ülkelerde asker nadiren siyasete müdahale etmektedir. Çünkü askeri yönetimler genellikle ülkede idare edebileceği düzeyde yönetime müdahale edebilir. Aksi takdirde demokratik kültürün ve sivil hayatın oturduğu ülkelerde askerin yönetime el koysa da işleri yürütmesi pek mümkün değildir. Askeri darbelerin sıklıkla görüldüğü ülkeler incelendiğinde, çoğunun sömürgeci geçmişi olan yahut sömürge yahut yeni kurulmuş (Doğu Asya, Afrika Latin Amerika vb.) devletler olduğu görülür. Bunun sebebi bu ülkelerde siyasi istikrarsızlık ve zaafların had safhada olmasıdır. Ayrıca yeni kurulmuş devletlerde beklentiler had safhadadır, dolayısıyla bu beklentilerin gerçekleşmemesi, ortamı askerin müdahalesine uygun hale getiren bir diğer önemli etkidir.³²

³² Andrew Heywood, *A.g.e.*, s.547-550

Ordunun siyasete müdahale sebeplerinden bir di eri de mevcut yönetimle ordunun amaç, de er ve dü üncelerinin uyu mamasıdır. Bu gibi durumlarda ordu genellikle siyasete müdahale eder. Ancak bunun istisnaları da yok de ildir. Mesela Hindistan'da siyaseten sorunlar olsa da liberal de erleri içselle tirilmi olan ordu, siyasete müdahale etmeme taraftarıdır. Bazı devletlerde de ordu kendisini Batılıla tırcı ve modernle tırcı bir unsur olarak görür ve buna aykırı durumlarda “ulusun kurtarılması için” yönetime müdahale eder. Nijerya, Endonezya ve Pakistan'da ordu siyasete benzer gerekçelerle müdahale etmi tir. Benzeri bir durumun Türkiye'de de görüldü ü iddia edilmi tir. Bilindi i gibi Türkiye'de ordu, cumhuriyetin kuruldu u günden itibaren kendisini Atatürk ilke ve inkılaplarına ba lı, laik, batılıla ma taraftarı rejimin koruyucusu olarak görmü ve buna aykırı durumlarda siyasete müdahale etmi tir. Örne in 27 Mayıs 1960 darbesinde ordunun siyasete müdahalesinde ileri sürülen sebeplerden biri de iktidar partisi lideri Adnan Menderes'in Sovyetlerle yakın ili kiler kurmak istemesi, bir anlamda batı ve batılı de erlerden-devletlerden uzakla ma ihtimalidir. Darbe öncesinde Menderes, iktidarının son yıllarında Marshall yardımı adı altında verilen yardımların azaldı nı görmü , Seydi ehir Alüminyum, skenderun Demir-Çelik ve di er sanayi projelerini gerçekle tirmek için Sovyetler Birli i ile yakınla maya ba lamı tı. Ancak ABD ve Batılı devletler her seferinde Menderes'i geri çevirmi ve ona a ır sanayi hamlesinden ziyade tarım hamlesi yapmasını ö ütleme lerdir.³³ Yapılmak istenen sanayi tesisleriyle alakalı Moskova da her türlü teknik ve maddi deste i vermeye hazırdı. Ancak 1960 darbesi bu açılımı engelleme tir. Nitekim darbeden sonra Alparslan Türke tarafından okunan 27 Mayıs darbe bildirgesi de ordunun bu yönelimden rahatsız oldu unun teyidi oldu u iddia edilmi tir. Açıklamada batıyla yapılan mevcut antla malara ve paktlara, bir anlamda batıya ba lılı ın vurgulandı ı “...Gayemiz, Birle mi Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir... Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadı ız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve ba lıyız.”³⁴ ifadeleri ordunun rahatsızlı ına delil olarak

³³ brahim Orta , “AB ve Tarım 1” , Çukurova Üniversitesi Stratejik Ara tırmalar Merkezi, (Çevirim içi) <http://strateji.cukurova.edu.tr/EGITIM/ortas/02.htm>, 16.02.2013.

³⁴ ükran Özkaya, **Adım Adım 27 Mayıs**, stanbul, leri Yayınları, 2005, s.207

gösterilmi tir.³⁵ Ancak bu sava kar ı çıkanlar da vardır. Baskın Oran'a göre 27 Mayıs müdahalesinin, Menderes'in Sovyetlerle yakın ili ki kurmak istemesiyle iddia edildi i gibi alakası yoktur, müdahalenin altında yatan sebepler dı faktörlerden ziyade iç faktörlerden kaynaklanmaktadır, aksi yöndeki görü ler mesnedsiz iddialardır.³⁶

Son olarak ordunun iktidarı ele geçirme kararını uluslararası konjonktür de etkileyebilmekte, cesaretlendirebilmektedir. Hatta pek az ülkede gerçekleşen darbeler dı destek yahut müdahale olmadan gerçekleşmi tir. Örne in General Pinochet'nin Ba kan Allende'yi iktidardan etme giri iminin arkasında açık bir CIA deste i vardı.³⁷ Amerika'nın Ba kan Allende'yi, ABD irketlerinin çıkarlarını tehdit eden ve Küba yanlısı bir tehdit olarak görmesi neticesinde Pinochet darbe için Amerika tarafından açıkça te vik edilmi ve darbe sonrası kurulacak olan yönetimin Pinochet önderli inde kurulacak yeni yönetime Amerikan deste ini kendisine garanti edilmi tir.³⁸

4. Askeri Rejim Tipolojileri ve Militarizm

Asker-sivil ili kilerinin tipolojilerini açıklamada en çok kullanılan teorilerden ikisi Morris Janowitz ve Eric Nordlinger'in tipolojileridir. Eric Nordlinger'e göre sivil-asker ili kisi 3 biçimde modellenebilir.

- a) Geleneksel-Aristokratik Model: Bu modelde sivil ve askeri güçler aynı aristokratik sınıf tarafından paylaşılır bundan ötürü iki elit arasındaki çatı madan kaçınılır ve devlet bu iki elit tarafından yönetilir. Nordlinger'e göre kitle siyasetinin geli mesi ve askerin profesyonelle mesinden sonra yani modern dönemde bu modeli modern devletlere uygulamak pek de mümkün de ildir.

³⁵ Zaman Gazetesi, Eski Moskova Büyükelçisi Halil Akıncı'nın demeci: "Darbe Olmasaydı Menderes Moskova'ya Gidecekti", (Çevirim içi) http://www.zaman.com.tr/dunya_darbe-olmasaydi-menderes-moskovaya-gidecekti_693501.html, 24.02.2013

³⁶ Baskın Oran, **Türk Dı Politikası Cilt:1 1919-1980**, stanbul, leti im Yayınları, 2002, s.520

³⁷ Slate Opinion, "The Other 9/11", (çevirim içi) http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2013/09/augusto_pinochet_s_cia_backed_coup_against_salvador_allende_chile_s_9_11.html, 16,03,2014

³⁸ Andrew Heywood, **A.g.e**, s.547-550

- b) Liberal-Demokratik Model: Bu model Avrupa, Kuzey Amerika ve di er birçok yerde sıkça gözlemlenebilen modeldir. Ordu sivil iktidardan ayrıdır ve ona tabidir, orduda profesyonelle me oranı yüksek ve ordu depolitizedir. Askerler Nordlinger'in "sivil etik" ekinde ifade etti i anlayı do rultusunda ekillenir ve sivil yönetimin politikalarını tasvip etmeseler bile karara müdahale etmez saygı duyarlar. Silahlı kuvvetlerin bütçesi ve iç yapısı üzerinde sivil denetim kabul edilir ve siyasete müdahale edilmez. Aynı ekinde sivil yönetim de askerin alanına giren konularda orduya aynı saygıyı gösterir.
- c) Totaliter-Nüfuz Edici Model: Sovyetler Birli i ve Çin'in komünist rejimlerinde örne i belirgin biçimde görüldü ü gibi bu rejimlerde ordu siyasi partinin emrinde ve sıkı denetimindedir, di er bir deyi le "iktidar namlunun ucundadır". Ordunun olası aykırılıkları yahut eksen kaymalarına kar ın partiye ba lı ordu dı ında silahlı paramiliter yapılar kurulur ve böylece böylesi bir ihtimalin önüne geçilmeye çalı ılır. Sistem Hitler döneminde oldu u gibi kısmen farklı da i leyebilir. Siyasi Parti kendi hedeflerine ordunun kimi hedeflerini de ekler ve orduyu partinin bir organı yapmaya çalı ır.³⁹

Clapham ve Philip'e göre ise ordu-sivil ili kisi 3 farklı ekinde sınıflandırılabilir. Bunlar riyaset yahut veto rejimleri, muhafız rejimler ve hükmedici rejimlerdir. Veto yahut riyaset rejimleri iktidarı devralmadan hükümet kararları üzerinde veto yetkisini kullandı ı için bu ekinde isimlendirilmi tir. Bu modele göre sivil politika i lemeye devam eder ancak süreçte ordu ho una gitmeyen kimi kararlara ve i leyi e müdahale edebilir. Muhafız rejimler ise siyasi iktidarı do rudan devralmaya istekli orduların etkin oldu u sistemlere verilen isimdir. Bu modelde 2 ile 4 yıl arasında de i en sürelerde iktidara ordu tarafından kimi dönemlerde el konulur. Tüm askeri rejimlerde oldu u gibi bu modelde ordu son derece baskıcıdır, sivil hakları kısıtlar ve statükoyu korumak temel amaçtır. Ancak iktidar sürekli elde tutulmaz, bir süre sonra sivil iktidara devredilir.

³⁹ William Hale, **A.g.e**, s.258-260

Anlatımdan da anlaşılabileceği üzere ordu bu modelde statükonun muhafızı rolündedir.

Son olarak hükmedici rejimler ise diğer tipolojilere kıyasla çok daha baskıcıdır ve siyasi denetim had safhadadır. İktidara sık sık müdahale edilir ve iktidar askerin kontrolüne geçtikten sonra çok uzun süreler sivillere devredilmez. Bu tip rejimlerde askerler kendilerini devrimci yahut modernleştirici olarak tanımlarlar ve ülkedeki tüm mekanizmalara sürekli müdahale ederler. Ayrıca bu tipteki rejimlerde basına sıkı sansür uygulanır, uç yahut radikal olarak nitelendirilen gruplara izin verilmez. Her türlü sivil hareket, ürün ordunun kontrolden geçer ve muazzam bir sansür vardır.⁴⁰

Militarizm ise hükümetin yahut kimilerinin özellikle elitistlerin ülkenin müdahale yahut tehlikelere her an hazırlıklı olması amacıyla güçlü bir askeri yapıya sahip olması gerektiğine dair inanç yahut bu yöndeki istektir. Militarist rejimlerde asker son derece etkin ve ön plandadır ve ulusal çıkarların korunması ve ulusal ideallere ulaşmasının ancak güçlü bir orduyla mümkün olduğunu düşünür. Militarizmde askerler toplumsal hiyerarşide ve devlet yönetiminde sivillere göre çok daha baskındır, militarist idealler, anlayış, kültür, değerler özellikle devlet yönetiminde en ön plandadır.⁴¹

Klasik militarizmlerde ordunun bizzat yönetime el koyması gerekmez, ordu, militarist ideoloji ve değerler, devlet aygıtının bir parçasıdır ve özellikle eğitim sistemine içkin olduğu için hükümet kadrolarının sivil olduğu hatta siyasal yaşamın çok partili olması dahi ordu açısından sorun yaratmaz. Ordu, gündelik politikanın içinde asla görülmez, komuta kademesince sivillere çizilen sınırlar ihlal edilinceye kadar sahneye çıkmaz. Çıktığında ise partiyi kapatmaz, partiyi kendi istediği biçime sokar. Klasik militarizmler endüstriyel gelişmeyi iktisadi dinamizm ve büyümeyi başlı başına bir amaç hatta diğer amaçların kendisine tabi olacağı esas hedef sayan kapitalist-burjuva anlayışa, liberalizme karşı olmasa da kuşku ve mesafelidir. Bu modelde devletçi iktidarlarda dahi militarist bir hava vardır. Bu

⁴⁰ William Hale, **A.g.e.**, s.258-260

⁴¹ Alfred Vagts, **A History Of Militarism Civilian And Military**, Toronto, Meridian Books, 1967, s.14-15

militar havanın din ve gelene in motifleriyle örtülü olması arttır. Çünkü din öyle ya da böyle dönü türülmek ve kontrolde tutulmak istenen siviller, özellikle köylü ve orta sınıfta son derece belirleyicidir, dolayısıyla amaçların gerçekleşmesi için dini motiflerin kullanılması son derece önemli ve etkin bir yöntemdir. Nitekim Cermenik-Prusyalı ideolojide ve Japonya’da ö retide dini unsurlar etkin bir biçimde kullanılmı tır.

Sıradan militarizmlerde ise bu gönüllü kulluktan ziyade silah zoruyla sa lanmı bir korku ve baskı havası egemendir. Klasik militarizmlerde ordunun belirledi i sınırlar içerisinde olduktan sonra sosyalist hareketler dahi herhangi bir sorun te kil etmezken, sıradan militarizmlerde her türlü ayrılıkçı ve uç hareketlerin temizlenmesi anlayı ı hâkimdir. Ordu iç dü manlara kar ı her an teyakkuzdadır. Dolayısıyla sivillere kar ı belirgin bir güvensizlik duyulur. Sıradan militarizmin felsefesi milletin güvenilmezli i acizli i ve yeteneksizli i üzerine kuruludur.⁴²

5. Demokrasiye Geçi Süreci ve Liberal Ülkelerde Asker-Sivil li kileri

Demokrasiye Geçi Süreci

So uk sava ın sona ermesiyle birlikte merkez ve do u Avrupa’da politik anlamda birçok de i im meydana geldi. Bu de i imlerden biri de sivil asker ili kileriydi. Ancak so uk sava ın sona ermesi tüm dünyada aynı etkiyi yapmadı, nitekim do u Avrupa ve Afrika’da kimi politik de i imler meydana gelirken örne in güney Do u Asya ve Latin Amerika’da demokratik süreç ilerlemek bir yana gerilemeye ba ladı. Demokrasi zamanın ruhunun bir gere i olabilirdi, ancak ülkelerin farklı geçmi leri tecrübe ve parametreleri demokratik süreçlerin kaderini belirlemede önemli rol oynadı. Demokratik sürece geçi in sadece kurumsal yapıların de il, zihniyetin de de i mesini gerektiren bir süreç oldu u söylenebilir. Dolayısıyla özellikle tarım toplumlarının demokratik sürece geçi leri hayli sancılı olur. Hatta sürecin sancılı geçmesinden ötürü do u Avrupa’da Polonya Romanya ve Rusya’da

⁴² Ahmet nsel, Ali Bayramo lu, **Bir Zümre Bir Parti: Türkiye’de Ordu**, stanbul, Birikim Yayınları, 2004, s.13-16

seçimlerde komünist-sosyalist tandanslı partiler halk tarafından yeniden iktidara getirilmi lerdir.

Demokrasiye geçi süreci uzun soluklu bir süreçtir, bu süreçte birçok sorun zamanla a ılır, sonuçta süreç yoluna girdikçe bundan sadece bir kesim de il herkes faydalanır. Dolayısıyla süreç zor ve me akkatli oldu u için sözde demokratikle me yanlısı di er bir deyi le “sözde demokrasi yanlısı” partiler demokrasiyi kurumsalla ma sürecini geciktirir yahut süreçte olumsuz bir rol oynar. Demokratikle me sürecinin genel hatlarıyla her ne kadar kimi ilkeleri olsa da süreç her ülkede ülkelere arası farklılıklardan dolayı aynı ekilde tecrübe edilmez, dolayısıyla demokratikle me süreci basit bir ekilde formüle edilebilecek bir süreçten ziyade çok fonksiyonlu ve do rusal olmayan (non-linear)bir niteli e sahiptir.⁴³

Demokratik süreçlerin hızlı mı yoksa yava mı ilerlemesi gerekti i konusunda bir görü birli i yoktur. Kimi zaman hızlı bir ilerleme hamlesi Rusya’da Yeltsin döneminde oldu u gibi ters tepebilir ve süreç üzerinde yıkıcı bir etki yaratabilir, ılımlılık politikası ülkeye avantajdan çok dezavantaj getirebilir. Demokratikle me sürecinde sistemin illa ki demokrasi kar ıtı partilerden arındırılması da gerekmez. Örne in Portekiz ve spanya’da demokrasiye muhalifler olmasına ra men demokratikle me süreci hali hazırda devam etmekte ve bu durumdan etkilenmemektedir. Hatta bu gibi çevrelerin (ekstremistlerin) sürece ili kin a ırı talepleri demokratikle me sürecinde olumlu tesir dahi yapabilmektedir. Dolayısıyla demokratikle me sürecinin ilerlemesinin anahtarının zaman oldu u söylenebilir. Özellikle toplum nezdinde rekabette, i birli inde kabul edilebilir bir sistemin kurulması ve halkın bu iyile meye ikna süresi yakla ık yirmi yıl oldu u öne sürülmektedir. Robert Dahl’a göre e er asker müdahale etmediyse ço ulcu rejimlerde 21. Sene tekrar totaliter yahut demokrasi öncesi rejime geri dönü nadiren gerçekleşmi tir. Bununla birlikte askeri elitin yönetimde etkin oldu u ülkelerde demokratikle me anlamında çe itli adımlar atılır, zira bu adımlar genellikle yönetici

⁴³ Albert Legault ve Joel Sokolsky, **The Soldier and The State In The Post-Cold War Era**, Kingston, Royal Military College Of Canada, 2002, p.11-17

elitinin me ruiyetini temellendirmek sa lamla tırmak için kullanılır. Bu ülkelerde askeri elitler yönetimde etkin olmadıklarını iddia ederler ancak yönetimin sivillere devri konusunda bizzat görev alırlar. Örne in Nijerya'da I. Babangida döneminde yönetimin sivillere devredilmesi hususunda kimi müzakereler yapılırken Babangida'nın ülkeyi kendilerinin yönetmedi ini iddia etmesi buna bir örnektir. Ancak birçok ülkede bu yönetici askeri elit tabaka orta yahut uzun vadede iktidardan vazgeçmek zorunda kalmı tır. Asya ve Güney Amerika'da bu durum sıkça görülür.

1. Liberal Ülkelerde Klasik Asker-Sivil İlişkileri Teorisi

Liberal demokratik bir devletin sahip olması gereken bazı unsurlar olduğu varsayılır. Bunlar:

- 1- Genel seçim ve özgürce oy kullanma hakkı
- 2- Güçler ayrılığı ilkesi diler bir deyi le birbirinden ba ımsız yasama yürütme ve yargı ve hali hazırdaki hükümetin bu ilkelerin sa lanmasından sorumlu olması
- 3- Demokratik teamüllere uygun çok partili bir siyasal yapı
- 4- Özgür ve ba ımsız gruplar ve medya

Bunların haricinde demokratik teamüllere göre yönetimin de bazı ilkeleri olduğu söylenebilir. Bunlar;

- 1- Devletin iç ve dış politikasının mevcut yönetim tarafından kurallar dâhilinde özgürce belirlenebilmesi
- 2- Hükümetin devlet kurumları, mekanizmaları ve i leyi i üzerinde kontrolü
- 3- Toplum ve hükümet arasında güçlü bir etkile im-ileti im⁴⁴

Buna göre, birinci maddeden kasıt hükümetin iç ve dış politika konularında özgürce karar alabilmesi, ikinci maddeden kasıt hükümetin iç politik meselelerde karar alma ve denetleme noktasında yetkisini elinde bulundurması ve kullanabilmesi üçüncü maddeden kasıt ise devlet ve toplum arasında dinamik bir ilişkidir. Bu faktörlerin bütünü 3 a ama altında de erlendirilebilir; bunlar normatif, sorumluluk-isnat

⁴⁴ Albert Legault ve Joel Sokolsky, *A.g.e.*, p.17-25

edilebilirlik ve toplumsallık. Normatif a ama hükümet etme yetkisini elinde bulunduran partinin-yönetim tarafında herhangi bir baskı altında kalmadan belirlenmi , açık politikalarıdır. snat edilebilirlik yahut hükümet sorumlulu u ise devlet politikaları üzerinde mevcut hükümetin kesin ve açık denetimidir. Son unsur toplumsallıktan kasıt ise toplumun çe itli kanallar vasıtasıyla sesini hükümete duyurabilmesi, hükümetten taleplerde bulunabilmesi yahut hesap sorabilmesidir.

2. Liberal Ülkelerde Asker-Sivil İlişkilerinin Çerçevesi-Prati i

Liberal rejimlerde sivil asker ilişkilerinin nasıl olması gerekti ine dair u ana de in özellikle konu üzerine son 30-40 yılda çokça ey yazılıp çizilmi tir. Bu süreçte sivil asker ilişkilerine dair bazı metinler temel metin olarak kabul edilmi ve di er birçok metin ve fikir, bu metinler üzerine in a edilmi tir. Bu temel metinlerden biri 1950’li yıllarda yazılan Samuel Huntington’un “Asker ve Devlet” adlı eseri, di eri S.E. Finer’in “At sırtındaki Adam” adlı eseri, bir di eri ise 1960’lar yazılan Morris Janowitz’in “Profesyonel Asker” adlı eseridir.

Huntington’a göre liberal devletlerde asker sivil ilişkilerinin temel unsurları sivillerin ve askerlerin sorumluluklarının açıkça belirlenmi olması ve iyi e itimli profesyonel bir ordu ve silahlı kuvvetler üzerinde sivillerin denetimidir. Bu model aslında özetle Weber’in klasik geleneksel modeliyle oldukça uyumlu bir modeldir; gücü kullanma yetkisi ve tekeli devlet elinde bulundurması. Janowitz ise profesyonelli e ve sivil kontrole dikkati çeker. Finer ise silahlı kuvvetlerin sivil i leyi e-sürece ilişkinin herhangi bir müdahalede bulunmaması gereklili ine vurgu yapar, zira bu sivil üstünlü ün bir gere idir. Kohn ise konuya ilişkin paradoksal bir duruma dikkati çeker; buna göre sivillerin silahlı kuvvetlerin sorumluluk alanlarından, silahlı kuvvetler de sivillerin sorumluluk alanlarından uzak durması ba ka bir sorun ortaya çıkarır; her iki güç de kendi alanlarının hükümleridir.⁴⁵

Kohn’a göre asker üzerindeki kontrolünü ölçebilecek herhangi rasyonel bir derecelendirme-çerçeve yoktur. Ayrıca sivil kontrol mekanizması i leyi ten ba ımsız bir olgu de ildir. Sivil Asker ilişkilerinin genel çerçevesini devlete yönelik dı ve iç

⁴⁵ Albert Legault ve Joel Sokolsky, *A.g.e.*, p.17-25

tehditler, askeri yapılanma, dış savunma, askerin görevleri ve hangi durumda ne gibi bir yol izleyeceği gibi konulardır.

Liberal ülkeler özelinde konunun pratiği ise kimi küçük farklılıklar olmakla birlikte genel hatlarıyla benzerdir. Bu kapsamda ABD ve İngiltere'nin konuya ilişkin tecrübelerine değinmek yerinde olacaktır.

Öteden beridir ABD'de de sivil asker ilişkileri, çerçevesi ve nerede olması gerekliliği tartışılmalı konulardan biri olmuştur. Özellikle dünya savaşlarından bu yana askerin ABD siyasal sistemi içerisindeki etkinliğini tek bir çerçevede de erlendirebilmek mümkün değildir, diğer bir deyişle askerin sistem içerisindeki etkinliği dalgalı bir seyir izlemiştir.

Soğuk savaş dönemi ABD'de sivil-asker ilişkilerinde mihenk taşlarından biridir. Bununla birlikte soğuk savaş dönemi bu konuda önceki ve hatta sonraki dönemlere kıyasla farklı bir konsept gerektirdiği, dolayısıyla bu dönemki ordu-sivil ilişkileri diğer dönemlere nazaran daha farklı cereyan ettiğisöylenebilir. Bu dönemde sivil-asker ilişkilerinin kapsamını büyük oranda Soğuk savaş döneminde iki kutuplu dünya, tarafların birbirine üstünlük sağlamaya çalışmaları, ırkçı çatışmalar, Vietnam tecrübesi gibi unsurlar belirlemiştir.⁴⁶

Bu dönemde küresel çapta bir mücadele verildiği için ABD silahlı kuvvetlerinin her an hazır ve nazır tutulması amacıyla bir dizi önceki dönemlerde görülmeyen düzenleme yapılmıştır, ABD'nin küresel çaptaki hedefleri için yeterli olmayan askeri teçhizat ve donanımının özette askeri kapasitesinin artırılması temel hedeflerden biri olmuştur. Ayrıca bu dönemde Rusya'nın elindeki nükleer silahlar yapılan planlama ve belirlenen stratejilerde en belirleyici etkenlerden olmuştur, askeri kapasitenin artırılmasının yanında nükleer silah kapasitesinin de özellikle artırılmasına gayret edilmiştir. ABD açısından dönemin temel amaçlarından birinin hür dünya bloklarına dâhil olan ülkelerin olası bir Sovyet saldırısına hazırlıklı olması için Avrupa'dan Ortadoğuya dünyanın birçok yerine ABD askeri güçleri konulandırılmıştır. Özellikle Eisenhower yönetimi döneminde savaşın gidiatının

⁴⁶ Stefan Cimbala, **The Political Role Of Military**, London, Greenwood Press, 1996, p.421-437

temel belirleyicisi nükleer silahlar olarak görülmü dolayısıyla nükleer silah kapasitesinin artırılmasına ayrıca önem verilmi tir.

Özetle So uk sava döneminde Amerika’da sistem di er dönemlere nazaran daha militaristik bir hal almı tir. Tam olarak militarist bir rejime geçildi ini söylemek güç olsa da Sovyet blo uyla sava halinde olunması, askeri bütçenin artmasını sa lamı , özellikle medyada orduyu ve askeri de erleri yücelten yayınlar yapılmı , ordu bir kahraman olarak lanse edilmi tir. Hatta bu dönemde ordu, yoksulluk ve e itsizlik gibi temel konulardan daha öncelikli maddesi olmu tu. Kısaca bu dönemde militaristik de erler spordan sanata, medyadan toplumsal hayata kadar hayatın her alanına sinmi , nüfuz etmi tir. Ancak yine de silahlı kuvvetler sivillerin emrinde hareket etmeye devam etmi tir.⁴⁷

ABD’de kimi yasaların liberal de erlerle ba da madı ı söylenebilir. Örne in Patriot I ve Patriot II yasaları da ülkede özgürlükleri baltalayan bir nitelik ta ımakta ve özellikle ola anüstü dönemlerde bilgi edinme hakkı ve ki isel özgürlükler bu yasalar kapsamında kısıtlanabilmektedir. Kısaca ço u ülkede oldu u gibi ABD’de de sava dönemlerinde ordunun siyasal sistem içerisindeki etkinli inin arttı ı görülse silahlı kuvvetlerin her art altında sivillerin emrinde oldu u, kendi ba ına buyruk hareket etmedi i söylenebilir.⁴⁸

ngiltere de asker-sivil ili kileri uzunca bir süredir liberal teoriye uygun bir biçimde, silahlı kuvvetlerin sivillerin emrinde ve denetiminde oldu u bir seyirde cereyan etmektedir. Modern ngiliz parlamenter sisteminin kuruldu u varsayılan Kral II. James’in tahttan indirildi i “1688 Devrimi”nden bu yana silahlı kuvvetlerin –sivil iradenin emrinde de olsa- siyasete müdahale etti i durumlar pek nadiren görülmü tür. Silahlı kuvvetler ngiltere’de uzunca bir süredir sivil iradenin emrindedir ve siyasete bula ma taraftarı de ildir. Bu anlayı gere i asker siyasete bula maz, ancak parlamentodan Krallık kurumuna, STK’lardan bürokrasiye kadar birçok kurumla da iç içedir, di er bir deyi le asker ve sivil siyaset ve tarafları arasındaki diyalog son derece geli kindir. Yakın tarihte askerin siyasete müdahil

⁴⁷ Stefan Cimbala, **A.g.e**, p.421-437

⁴⁸ Robert Kohn, “Civil Military Relations in United States”, (çevirim içi) http://web.mit.edu/ssp/seminars/wed_archives05fall/kohn.htm, 11.09.2014

oldu u ender olaylardan biri 1969 yılında vuku bulan IRA müdahalesidir. 1919-1921 tarihleri arasında bir takım özel birlikler vasıtasıyla kontrgerilla bir örgüt olan IRA'yla mücadeleye 1969 yılında İngiliz silahlı kuvvetleri de dâhil olmu tur.

Tarihi olarak 2 yasanın sivil-asker ili kilerinin düzenlenmesinde önemi büyüktür. Bunlardan biri 1689 yılında yürürlü e giren “ syan Yasası” ve 1955'te kabul edilen “Silahlı Kuvvetler Yasası”dır. Bu yasalarla birlikte silahlı kuvvetler parlamentonun yani sivil iradenin emrine verilmi tir. Geçen zaman zarfı içerisinde gerek maliyeti gerekse ülkedeki liberal sistemin daha düzgün i leyebilmesi amacıyla silahlı kuvvetlerin gerek insan gerek teçhizat kapasitesinin kısılmasına karar verilmi ve karar uygulanmı , bu karar kapsamında bütçeden askeri harcamalar için yapılan kesinti GSMH'nin yüzde 2-3'ü nispetine indirilmi tir. Bunun bazı istisnaları da yok de ildir. Nitekim birinci ve ikinci dünya sava ları sırasında askeri harcamalar dolayısıyla da askeri kapasitede artırım yoluna gidilmi tir. Benzeri bir biçimde NATO kapsamında so uk sava döneminde alınan ortak kararlara uygun olarak askeri ünite ve kapasite artırılmı ve askeri bütçe yüzde 5'lere çekilmi tir. 1957 yılında silahlı kuvvetlerin yapısı de i tirilmi , sistem gönüllü, küçük profesyonel birliklerden olu an yeni bir yapıda yeniden ekillendirilmi tir.⁴⁹

Birçok ülkede oldu u gibi İngiltere'de de dünya sava ları sırasında ülke sisteminde militaristle me e ilimi görülmeye ba lanmı , silahlı kuvvetlerin özellikle siyasal sistemdeki etkinli i artmı ve sava dolayısıyla ifade özgürlü ünden toplanma özgürlü üne, kamusal faaliyetlerden medyaya kadar birçok alana- özgürlüklere kısıtlama getirilmi tir. in ilginç tarafı liberalizmin temel de erlerinden olan bu özgürlük alanlarına getirilen sınırlamalar halk tarafından ekseriyetle destek görmü , kabul edilmi ve uygulanmı tır. Bu dönem özellikle istihbari faaliyetleri geni letmek ve ülkedeki dı destekli ajan ve grupların sınırlanması temel amaç olmu , bu amaçla Birle ik Krallık Savunma Kanunu (Defence of the Realm Act) kısa adıyla DORA çıkarılmı , bunun yanında Askere Alım Yasası (Conscription Act) ve Yabancılar Yasası (Alien Act) ile de temel kanun DORA desteklenmi tir. Bu yasalarla birlikte sadece özgürlükler kısıtlanmakla kalmamı , aynı zamanda sava

⁴⁹ Diddy R Hitchins, William Jacobs, **A.g.e**, p.404-414

kanunları gereği ülkede mahkemelerde yargılanmadan şahıslara Krallık tarafından cezai yaptırım uygulaması getirilmemiştir. Ancak öncelikli olarak sadece askeri alanla sınırlı olarak tasarlanan bu yasalar daha sonra gittikçe sivil yasalara da nüfuz etmeye başlamıştır.⁵⁰

Yine liberal teoriye uygun olarak asker ve sivil arasında bir yetki paylaşımı vardır, ne asker sivilin yetki alanına ne de sivil askerın yetki alanına müdahale eder. Silahlı kuvvetler siyasal sisteme ne kadar müdahale etmese de silahlı kuvvetlerin gerek halk nezdinde gerek sivil siyasetçiler nezdinde saygın bir yeri vardır. Ayrıca silahlı kuvvetler her ne kadar sivil siyasetin emrinde olsalar da, siyaseten etkisi sınırlı da olsa kutsal bir makam olarak kabul edilen Krallığa bağlıdır. Bu, silahlı kuvvetlerin saygınlığının vurgulanması amacıyla tasarlanmıştır. Ancak bu statü, asker nezdinde kendilerini sivil siyasetten daha üstün görmeleri ve siyasete müdahaleyi meşru saymaları sonucunu doğurabilecek bir uygulama olsa da geride kalan dönemde böyle bir davranışın örneği görmek zordur.

1990'lı yıllara gelindiğinde asker-sivil ilişkilerinin daha verimli olması ve ülke savunması konusunda daha hızlı ve etkin kararlar alınabilmesi amacıyla yapılandırılan sistem büyük oranda şekillenmiştir. Buna göre savunma konusunda kararlar sadece başbakanı bırakılmamış, sürece kabine, Savunma ve Deniz İşleri politikaları belirleme komitesi (Cabinet Committee on Defence and Overseas Policy), Savunma Bakanlığı, Savunma İşleri Şefi (Chief of the Defence Staff), Hazine Bakanlığı gibi kurumlar da dâhil edilmiştir. Ayrıca alınan kararların parlamentodan da geçmesi gerekir. Bu yapıya uygun olarak silahlı kuvvetler dikkate alınır ve karar sürecine dâhil edilmez. Buradaki işlevi ise şekillenir; sivil kurumlar gündemi belirler, amaçları belirler, bu amaçlara ilişkin yapılması gerekenler yahut ek amaçlar ise genellikle askeri kurumlara bırakılır.

Sivil asker ilişkilerinde sivil egemenliğine önemli katkıda bulunan bir diğer nokta da yasalarda vücut bulmuştur. Buna göre silahlı kuvvetler personeli sadece askeri yasalara tabiidir. Bir vatandaşın asker olması onun aynı zamanda sivil bir

⁵⁰ Sarah Porter, "Negotiation Of Militarism: Militarism and Civil Liberties in WW1 Britain", (çevirimi için) <http://michiganjournalhistory.files.wordpress.com/2014/02/porter1.pdf>, 12.09.2014, p.1-15

vatanda oldu u gerçe ini de i tirmez, dolayısıyla hem askeri yasalara hem sivil yasalara tabiidir.

Asker-sivil ili kilerinde sivil otoriteye önemli katkıda bulunan unsurlardan biri de halkın da dengede sivil otorite lehine tavır almasıdır. Buna göre askeri yetkisini a an bir eylemi öncelikle halk tarafından ho kar ılanmaz, gere inin yapılması için sivil otoriteye baskı yapılır, hukuksal süreç ba latılır.⁵¹

⁵¹ Diddy R Hitchins, William Jacobs, **A.g.e**, p.404-414

II. TÜRK YE'DE ORDU VE S YASET L K S

1. Cumhuriyet Döneminde Ordu ve Siyaset

1.1. 1920-1960 Döneminde Ordu ve Siyaset

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki ordunun siyaseten etkinli i gerek milli mücadelede askerlerin ve ttihatçıların etkin fonksiyonundan gerek Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün asker kimli inden ve Cumhuriyetin kuruluş a amasında görev alan di er asker kökenli ki ilerden ötürü erken Cumhuriyet döneminde devam etmi tir. 23 Nisan 1920'de birinci meclis olu turulmu , bu meclis ola anüstü artlarda çalı mı ve daha çok ba ımsızlı ı salamaya yönelik faaliyetlerde bulunmu tur. Bu dönemde yapılan milletvekillerinin süresinin bir dönem daha seçim olmaksızın uzatılabilmesine ili kin düzenleme de ola anüstü hal göz önünde bulundurulmuş yapılmı tir. Dönemin ba ımsızlık çalı maları sadece dı a yönelik de il, aynı zamanda saltanata ve istanbul Hükümeti'ne kar ı verilmesi hasebiyle içe de yöneliktir.⁵²

1923 yılında yeniden seçimlere gidilmesi kararla tırılmı , seçimlerden önce Halk Fırkası kurulmu , ardından seçimler yapılmı ve aynı yıl ikinci TBMM olu turulmu tur. İlk seçimi Mustafa Kemal ve ekibi kazanmı tır. Ancak ikinci meclis açıldıktan sonra H.F içerisinde görü ayrılıkları görülmeye ba lanmı tir. Muhalifler önceleri görü lerini Halk Fırkası'nın meclis grubunda açıklıyorlardı. Sonraları meclis genel kurulunda yapılan bu ele tirilerin dozajı artmı ve parti içindeki muhalifler görü lerini çok daha sesli bir biçimde dile getirmeye ba lamı lardır. Özellikle Rauf Bey muhalifler arasında ba ı çekenlerdendi. Cumhuriyetin kurulmasının aceleye getirildi i yönünde parti içerisindeki muhalifler partiyi sık sık ele tiriyorlardı. Ayrıca Rauf Bey, Lozan görüşmelerinin yönetimi açısından smet Pa a ile kimi noktalarda ters dü mü tü. Bir ara Rauf Bey tüm bunlardan ötürü istifa etmi ancak kısa bir süre sonra istifasını geri almı tir. Ancak bu istifa, kamuoyunda yeni bir parti kurulaca ına dair söylentileri güçlendirmi ti.

⁵² Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve dare,** istanbul, leti im Yayınları, 2001, s.295-395

Pa a olsalar, siyasette fiilen olmasalar da Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy da muhalif bir duru a sahiplerdi. Önceleri muhalefete kar ı belirgin bir tutum içerisinde olmayan Halk Fırkasının, parti içerisindeki muhalefetin dozajı arttıkça ve muhalifler kendilerini açık açık belli etmeye ba layınca, muhaliflere tutum ve söylemleri de de i meye ba lamı ve parti grup toplantılarında muhalifler fırka mensuplarınınca a ır biçimde ele tirilmeye ba lanmı lardı. Muhaliflerin H.F’yi sert biçimde ele tirdikleri bir di er konu ise nüfus mübadelesi ve bu mübadele esnasında parti mensuplarınınca yapıldı ı iddia edilen yolsuzluklardı. Muhalifler, partile meden kısa bir süre önce bu yolsuzluklarla alakalı H.F aleyhine bir gensoru vermi , bu gensoru 18’e kar ı 148 oyla reddedilmi ti.⁵³ Bu ayrı ma sonrası muhalifler partiden ayrılmaya karar vermi ve askerlikten istifa eden Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy da dâhil olmak üzere kimi pa alar da bu harekete katılmaya karar vermi lerdir. Beklentiler do rultusunda, ikinci meclisin açılı ndan bir yıl sonra 1924 yılında ba ını milli mücadele komutanlarından Refet Bele, Rauf Orbay, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy çekti i -Cumhuriyet döneminin ilk demokrasi deneyimi olarak kabul edilen⁵⁴- Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmu tur. Bu grup ba ından beri Halk Fırkası mensupları tarafından saltanat, hilafet, irtica yanlısı ekinde yaftalanmı , parti 1925 yılında patlak veren eyh Sait isyanına ili kin ciddi ele tirilere maruz kalmı , hatta isyan k ı kırtıcılı ıyla suçlanmı tır. Akabinde 4 Mart’ta Takrir-i Sükûn kanunu çıkartılmı , basına yönelik ciddi yaptırım ve yasaklardan sonra özellikle eyh Sait isyanına ili kin suçlamalardan parti de nasibini almı tır. 5 Haziran 1925’de parti yargılama neticesinde suçlu bulunmu , kapatılmı ve tek parti dönemine girilmi tir. Kapatma bildirisinin son kısmında T.C.F’ye yönelik “...Vahdettin etrafında bulunan vatan hainlerinin Avrupa’da te kil eyledikleri merkezlerden ve memleket dâhilinde Hürriyet ve tilaf devrinden kalma erbabı fesattan vasi bir ebekei irtica tesisine çalı lmak gibi te ebbüsâtı izhar eylemi tir.” suçlaması yer almı tır. Hâlbuki bu son suçlamanın aslında T.C.F ile hiçbir alakası yoktu.⁵⁵

⁵³ Tevfik Çandar, **Türkiye Demokrasi Tarihi**, Ankara, mge Yayınları, 1995, s.258-261

⁵⁴ Nevin Ate , **Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurulu u ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, stanbul, Sarmal Yayınevi, 1994, s.111

⁵⁵ Eric Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Ankara, Ba lam Yayınevi, 1992, s.119-121

Partinin kapatılmasından sonra 14 Haziran 1926 yılında gerçekleştirilen zmir suikastından ötürü aralarından milli mücadele komutanlarından ve T.C.F kurucularından Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele'nin de bulunduğu kimi T.C.F eski milletvekilleri idamla yargılanmış, ancak suçsuz olduklarına hükmedilmiş ve serbest bırakılmışlardır. Bu kararın alınmasında her durumda mahkeme salonunda hazır bulunan ve sanık pa alara yönün bir biçimde destek veren çeşitli tümen, kolordulardan geleni subayların yadsınamaz etkisi vardır. Hatta subayların bu yönün desteği ve tavırları istiklal mahkemesini özellikle de başkan Ali Çetinkaya'yı oldukça etkilemiştir.⁵⁶ Yargılamalar sonucunda sanıkların bazılarında sürgün cezası verilmiş, aralarında T.C.F eski milletvekillerinin de bulunduğu 15 kişi ise idam edilmiştir.⁵⁷

Tek parti dönemiyle birlikte M. Kemal söylemlerinde ordunun siyasete karşı maması gerektiğini her defasında vurgulamış, bunun planlarını 1923'ten itibaren yapmaya başlamış, bu amaçla belli kanuni düzenlemeler yaptırmıştır. 1923 Aralık ayı ile birlikte Halk Fırkası Meclis grubu, ikinci Meclis'te bir anayasa ilkesi olarak benimsenen fakat olağanüstü koşullar nedeniyle bir türlü uygulamaya konulamayan ordunun siyasetten ayrılması fikrinin kanuni altyapısını oluşturmaya başlamış, bu amaçla 385 ve 429 sayılı yasalar çıkarılmıştır. Buna ek olarak dönemin Askeri Ceza Kanunu'nun 148. Maddesiyle birlikte ordunun siyasete karşı maması pekiştirilmiştir. Bu düzenlemeyle birlikte açıktan siyasi konuşma yapmak, siyasi nitelikli bildiri hazırlamak, imzalamak veya basına yollamak bir ordu mensubu için suç kapsamına alınmıştır.⁵⁸ Yine 1925 yılında gerçekleştirilen ve M. Kemal'in "Pa alar Komplosu" şeklinde isimlendirdiği durum sonrasında orduda kendisine muhalif komutanları görevden alıp, kendisine bağlı komutanları göreve getirmesi de ordu üzerinde M. Kemal'in denetimini ve etkinliğini güçlendirmiştir.⁵⁹

⁵⁶ N. Nazif Tepedelenlio lu, **Ordu ve Politika**, İstanbul, Kutup Yıldızı Yayınevi, 2003, s.11

⁵⁷ Yücel Özkaya, " zmir Suikasti", (Çevirim içi) <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/09.htm>, 04.04.2013

⁵⁸ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**, (Çevirim içi) <http://www.onergurcan.org/Mete-Dural-Kitapligi/METE/Turkiye-Cumhuriyeti'nde-Tek-Parti-Yonetimi'nin-Kurulmasi.pdf>, 04.04.2013, s.113

⁵⁹ Sedat Yaralı, "Cumhuriyetin ilk Yıllarında Demokratikleşme Çabaları", (Çevirim içi) <http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/yarali.pdf>, 03.03.2013, s.4

Atatürk ve ordu ili kisi ba lamında bir de erlendirme yapılacak olursa, Atatürk'ün asıl hedefinin ordunun tamamıyla siyaset dı nda tutulması de il, siyasetin gözetiminde ve kontrolünde tutulması oldu u iddia edilmektedir. Bu görü e göre Atatürk'ün asıl hedefi ordunun kendisinden ba ımsız bir iktidar oda ı haline gelmesi önlemek, devrimlerin korunması ve benimsetilmesinde ve gelecek ku aklara aktarılmasında orduyu kullanmaktır.⁶⁰ Kemalizm, o günden bu yana pozitivist-ilerici ideallerini gelecek ku aklara aktarmada orduyu önemli bir araç olarak görmü ve ordu içerisinde üst düzey askerler Kemalizm'e ba lılık ilkesi gere ince seçilmi tir.⁶¹ Bu sava göre Atatürk ordunun tamamıyla siyasetten uzaklaştırılması bir yana, ordunun siyasete kendisinin hedefleri do rultusunda müdahale için kullanmak istemi tir. stiklal Mahkemeleri ve askerinin rejim muhalifleri ekinde isimlendirilen ki i yahut hiziplerin etkisiz hale getirilmesinde kullanılması bunun bir göstergesi olarak de erlendirilmi tir.⁶²

1939-1944 arası dönem askerinin rejim koruyuculu una soyundu u⁶³ dönemdir. Atatürk'ün ölümünden sonra, özellikle nönü'nün Cumhurba kanı olmasıyla birlikte ordunun üst kademesiyle siyasal iktidar arasında kısmen bir mesafe konulmu ve aslında ordu bir yerde yine denetim altında tutulmak istenmi tir. 1944'te Fevzi Çakmak'ın emeklili inin nönü tarafından sa lanması, Genelkurmay Ba kanlı ı'nın Savunma Bakanlı ı'na kar ı sorumlu hale getirilmesiyle birlikte ordunun özerkli i sınırlanmak istenmi , ordu siyaset arasında mesafe konulmu tur. Bu sistemin liberalle mesi anlamında önemli bir adım olarak de erlendirilebilir.

kinici dünya sava ında Türkiye'nin tarafsız kalmayı tercih etmesi ve bu yönde bir strateji izlemesi dönemin önemli olaylarından dır. Ancak ordu içinde

⁶⁰ Ümit Cizre, **Muktedirlerin Siyaseti: Merkez Sa -Ordu- slamcılık**, stanbul, leti im Yayınları, 2005 S.64

⁶¹ James Brown, "The Military and The Society: The Turkish Case", **Middle Eastern Studies** Vol.25 1989, Taylor&Francis L.T.D,S.399

⁶² Mete Tunçay, Asılacak O lunu Babaya Seçtirdiler, Ne e Düzel Röportaj, Taraf Gazetesi (Çevirim içi) <http://www.taraf.com.tr/nese-duzel/makale-mete-tuncay-asilacak-oglu-babaya-sectirdiler.htm>, 26.12.2012

⁶³ Ümit Özda , **Atatürk ve nönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset li kileri**, stanbul, Bilgeo uz Yayınları, 2006 S.141.142

özellikle bu yıllardan itibaren hiziplemeler görülmeye başlanmıştır. Alparslan Türkeş de bu dönemde askerinin siyasi etkinliğini kitabında belirtmiştir.⁶⁴

İkinci dünya savaşı liberalizmin zaferi olması ve dünya siyaseti yeniden şekillenmeye başlamıştır. Türkiye de Batı medeniyetini örnek olarak aldığı için sistemi liberal düzene entegre olmalıydı, dolayısıyla Türkiye'deki sistem liberalleştirilmeli ve demokratikleştirilmeliydi.⁶⁵ Te bu itibarla ülkede bir dizi demokratikleşme ve liberalleşme hamlesi gerçekleştirilmeye başlandı.⁶⁶ 1946 yılında çok partili hayata geçişin önü açıldı. Yine aynı yıl dernekler kanununda yapılan değişikliklerle sınıf esaslı örgütlenme yasağı kaldırıldı ve içi örgütlenmelerinin önü açıldı. Kısa bir süre sonra örgütlenme tekrar yasaklansa da bu yasak kısa sürdü ve 1947 yılında yapılan kanuni düzenlemelerle yasal bir zemine kavuşturuldu. Yine bu dönemle birlikte devletçi anlayıştan uzaklaşmaya ve özelleştirmeler desteklenmeye başlandı. Uluslararası Çalışma Örgütü gibi sosyal devlet organizasyonlarına üye olundu ve BM'ye girme çabaları hız kazandı, otoriter elitler kısmen devam etse de demokratikleşme çabaları arttı. Basın kanunu değiştirildi⁶⁷ ve gazete veya dergi çıkarmak için gereken bürokratik zorluklar kaldırıldı.⁶⁸

1950'li yıllarla birlikte, Silahlı kuvvetler özellikle Demokrat Parti iktidarıyla birlikte siyasete müdahil bir tavır sergilemeye başlamıştır. Ancak bu dönemde subayların hırsızlıklarını salt iç siyasete yahut dış siyasete başlamak doğru değildir, zira her ikisinin de bu durumun ortaya çıkmasında etkisi vardır. Gerek NATO üyesi olması gerek iç politikadaki kimi aksaklıklar askerinin hırsızlığına ve müdahalesine zemin hazırlamıştır.

1.2. 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Uzanan Süreçte Ordu ve Siyaset

Çok partili yasağı ama geçildikten sonra yapılan 1950 yılında yapılan seçimlerde, 1946 yılında kurulan Demokrat Parti tek başına iktidara gelme başarısı göstermiş ve ülkeyi 1960 darbesine kadar 10 yıl yönetmiştir. DP iktidarı döneminde tek parti

⁶⁴ Alparslan Türkeş, **27 Mayıs ve Gerçekler**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2000, s.98

⁶⁵ Begüm Burak, **A.g.m.**, s.50

⁶⁶ Mustafa Delican, "Cumhuriyet Döneminde Türk Endüstrisi'nin Kileri: İç Sendikalarının Dünü, Bugünü", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2006, Sayı:51

⁶⁷ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul, Tima Yayınları, 2010, s.229-230

⁶⁸ Mustafa Delican, **A.g.m.**

dönemine nazaran liberal değerleri savunan, laiklik uygulamalarında daha özgürlükçü bir çizgi benimsenmiş ve buna mukabil bu dönemde birçok düzenleme yapılmıştır. Yine DP iktidarı döneminde görülen bir diğer önemli gelişme Tarım alanında olmuştur. Yapılan yatırım ve düzenlemelerle ekili alanlar 14 milyon hektardan 23 milyon hektara, traktör sayısı 2 binden 42 bine, kullanılan gübre miktarı 42 bin tondan 107 bin tona yükselmiş, 14 baraj, 15 elektrik santrali ve 20 liman inşa edilmiştir. Bunun dışında yol yapımına hız verilmiş ve çelik takviyeli yolların uzunluğu 2 binden 7 bin kilometreye çıkarılmış, özel sektör fabrika ve yatırıma özendirilmiştir. Nitekim ekonomik alanda yapılan bu yatırımlar meyvelerini vermeye başlamış, 10 yıllık DP iktidarı döneminde ülke ekonomisi yıllık ortalama %6 büyümüş tür. Diğer bir deyişle dönemin Türkiye nüfusu göz önünde bulundurulduğunda kişi başı gelir yaklaşık %3,5 büyümüş tür.⁶⁹

Dönemin önemli gelişmelerinden bir diğeri, C.H.P döneminde uygulanmaya başlanan Arapça ezan yasağının kaldırılmasıdır. Yapılan değişiklikle birlikte ezanın ve kâmetin Arapça okunma yasağı kaldırılmıştır. DP'nin bu dönemde önemli uygulamalarından bir diğeri de özellikle 1945'ten sonra siyasal yahut sıradan suçlardan dolayı dolan hapse atılanlara af getirilmesidir. Nitekim bir yasayla genel affılan edilmiş ve bu yasayla hapishaneler büyük oranda boşalmıştır. Dönemin önemli kararlarından biri de 1950'de başlatılan Kore savaşına DP hükümetinin 4500 asker gönderme kararıdır. (Bu karar Türkiye'nin daha sonra NATO'ya kabul edilmesinde önemli bir etken olacaktır.) 1951 yılında Atatürk aleyhinde her türlü konuşma ve faaliyeti yasaklayan Atatürk'ü koruma kanunu çıkarılmıştır. DP döneminde dış politikada da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan ilki 1954'te Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye arasında imzalanan askeri ittifak antlaşmasıdır. Dönemin önemli uluslararası antlaşmalarından bir diğeri de 1955 yılında Irak ile Bağdat Paketi'nin imzalanmasıdır. Irak'ın 1958'de pakttan ayrılması üzerine paktin ismi CENTO (Merkezi Birlik Teşkilatı) olarak değiştirilmiştir.⁷⁰ 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Partinin özellikle 1954 seçimleri sonrasında otoriter bir tutum

⁶⁹ Andrew Mango, **Türkiye ve Türkler 1983'ten Günümüze**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006, s.56-64

⁷⁰ Gül Tuba Dağcı, **Osmanlı'dan Günümüze Ordu Siyaseti**, İstanbul, İgi Yayınevi, 2006, s.39-40

takınmaya başlaması ve baskıcı uygulamaların artması olayların fitilini ateşleyen en önemli gelişmelerden biriydi. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği zor yaşam şartları neticesinde ordu mensuplarının ekonomik durumları iyiden iyiye kötüleşti, bu duruma bir tepki olarak, Demokrat Parti ordu mensupları arasında da kendisine destek bulabilmeyi. DP'nin bir diler icraatı ise önceki dönemdeki yapıyı tasfiye ederek yerini sağlamlaştırmak için harekete geçmesi ve özellikle CHP'ye yakınlığıyla bilinen üst rütbeli subayları tasfiye etmeye başlamasıdır.⁷¹

DP, iktidarı mevcut durumunu sağlamlaştırmak için sadece bu türden tasfiyelerle gerçekleştiremeyeceğini bilincindeydi, bu itibarla ekonomiden yararlanarak her alanda ilerleme kaydederek halk nezdinde itibar kazanma amacındaydı. Bu çabalarında da en azından son dönemine kadar başarılı olmuştuk ve istediği halk desteğini bir ölçüde elde edebilmeyi.

Soğuk savaş dönemi olarak isimlendirilen 1947 ile başlayıp 1991 ile sona eren dönemde Türkiye açık bir biçimde "Hür Dünya Bloku" şeklinde isimlendirilen Amerika ve NATO tarafında yer almıştı, buna mukabil Amerika'dan da Türkiye'ye Truman Doktrini çerçevesinde Marshall yardımı gibi kimi ekonomik yardımlar yapılmıştı.⁷² Ancak ülkede refahı artırması beklenen bu yardımlar kalkınmada sağlamada son derece yetersiz kalmıştı. Bunun üzerine bir süre sonra ekonomik gidişatta da sorunlar meydana gelmeye başlamıştı, kriz kapıya dayanmıştı. Enflasyonun hızla yükselmesi, işsizliğin artması sabit gelirli meslek gruplarını derinden etkilemiş ve özellikle ordu mensupları bu tablo karşısında iktidara olan tepkisini açık açık dilettirmeye başlamıştı.

Bununla birlikte özellikle ordu mensupları arasındaki hoşnutsuzluğunun sebebini salt ülke sorunlarına bağlamak yanlış olur. DP hükümetinin özellikle son dönemlerle birlikte başta muhalefet olmak üzere çeşitli kurum veya alanlarda otoriter uygulamaları, CHP ve ordu mensuplarının yapılan tasfiye ve kanuni dışı işlemlerden sonra eski etkinliklerini kaybetmeleri, Türkçe ezanın kaldırılıp tekrar Arapça ezana dönülmesi, dini uygulamalar üzerindeki baskıların kalkmaya başlaması gibi

⁷¹ Andrew Mango, **A.g.e.**, s.56-64

⁷² George Marshall Foundation, "Marshall Plan", (Çevirim içi)
<http://www.marshallfoundation.org/TheMarshallPlan.htm>, 11.03.2014

uygulamalar neticesinde ba gösteren yaygın tabirle “irtica” tehlikesi ve kurucu kadroların yahut elitlerin “iktidarı kaybetme” tehlikesini ortaya çıkarmı tı. Tüm bunlara kar ın DP toplumda geni bir oy potansiyeline sahipti. Bu sebeple DP’nin seçimler yoluyla iktidardan uzakla masından ümidi kesen ordu mensupları arasında birbirinden habersiz çe itli cuntalar olu maya ba lamı tı. Yine bu dönemde, özellikle DP’nin baskıcı politikalarından nasiplerini alan üniversiteler, yargı ve toplumsal muhalefet de orduyu göreve ça ıran gösteriler düzenlemi lerdir.⁷³

Muhalefete basın-yayın organlarında getirilen propaganda yasakları ancak aynı yasa ın Demokrat Parti ile alakalı yayınlar için geçerli olmaması, muhalefet partilerine güç birli i, seçim dönemleri harici toplantı ve yürüyü yasa ı, ancak yine bu yasakların da Demokrat Parti için geçerli olmaması, Tahkikat Encümeni’nin kurulması, ola anüstü geni yetkilerle donatılması ve muhalefetin susturulması yahut sindirilmesi amacıyla kullanılması, basın-yayın yasakları, ekonomik sıkıntıların ba göstermeye ba laması, üniversitelerin özerk yapılarında meydana gelen bozulmalar 27 Mayıs 1960 darbesine giden yolun kaldırım ta larıdır.⁷⁴ Bu dönemde adalet, sendikala ma, basın, üniversiteler için de belirli kısıtlayıcı tedbirler alınmı , çe itli baskılar uygulanmı tır. Bunlar u ekilde detaylandırılabilir:

Adalet alanında alınan tedbirler

Demokrat partinin baskıcı uygulamalarından yargı da payını almı tı. 1956 yılının mayıs ba ında Adalet Bakanlı ı’nın kararıyla on altı yargıç emekliye sevk edildi. Bunlardan üçü Yargıtay üyesiydi. 5-6 ay öncesinde tasfiye tedbirlerinden uzak durulaca mı söyleyen ba bakan Menderes kısa bir süre sonra bu tutumundan vazgeçmi ti. Olayın duyulmasıyla birlikte CHP bir meclis tahkikati teklifinde bulunduysa da bu kabul edilmedi. Akabinde 12 Haziran 1956’da yedi yargıç daha mahkemeye sevk edildi.⁷⁵

⁷³ Eric Jan Zürcher, William Van Schendel, **Orta Asya ve slam Dünyasında Kimlik Politikaları**, İstanbul, İletişim, 2014, s.145-185

⁷⁴ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Geli meleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010 s.352-354

⁷⁵ Cem Ero ul, **Demokrat Parti: Tarihi ve deolojisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, 3.Baskı, S 187-190

Emekliye sevk edilen yargıçların aslında emeklilik zamanları gelmi , emekli edilmelerinde herhangi bir yasadı ı bir uygulama olmadı ı da iddia edilir. Bu sava göre emeklili e sevkler Türkiye Cumhuriyet Emekli sandı ı Kanunu'nun 39.Maddesi 25 yılını dolmu yargıçların emekli edilebilece i uyarınca gerçekleştirilmi ti. Hatta bu durum darbe sonrası olu turulan MBK genel kurulu tutanaklarında da yer almaktaydı. 27.10.1960 tarihli bir tutanakta Osman Do ru'nun aktarımıyla Devlet ve Adalet Bakanlıklarında görev yapan, o dönem komisyonda yer alan Mustafa Amil Artus⁷⁶ o dönem emekliye sevk edilen 16 yargıçın bir ikisi hariç hepsinin haklı olarak emekli edildi i ekinde beyanat vermi ti. Hatta DP'nin daha sonra mahkemede suçlanmasına sebep olan bu uygulama-yasa darbe sonrası olu turulan askeri yönetim tarafından da fazlasıyla kullanıldı. DP döneminde 16 yargıç re 'sen emekli edilmi ken, 27 Mayıs sonrası Yargıtay'dan 66 Danı tay'dan 28 yargıç re 'sen emekli edildi.⁷⁷

Basına yönelik alınan tedbirler

Devlet özelinde baskı kurmak isteyen yönetimlerin en ba ta ba vurdukları önlemlerden biri de basına sansür ve baskı uygulanmasıdır. Demokrat Parti iktidarı da çokları gibi basına bu dönemde yeni uygulamalar, yasaklar getirdi. 1956 yılında basın üzerindeki baskı iki yeni kanunun kabulüyle birlikte daha da artırılmı , gazetecilerin hapse atılmaları kolayla tırılmı , meslek icrasına engel olunabilme uygulaması kabul edilmi tir. Yine yasa gere i medya patronları, yazı sahipleri yahut sorumlular gerekli görüldü ü takdirde 24 saat içinde sorguya ça rılabilecekti. Yasalarla birlikte maksadı a an ifadeler kullanılamayacak, memleket ahlakını bozan yayınlar yapılamayacaktı. Buna kar ın cevap ve düzeltmek hakkı ise a ırı derecede geni letilmi ti.⁷⁸

⁷⁶ T.B.M.M Tutanak Dergisi, "Milli Birlik Komitesi", (Çevirim içi)

[http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_mecelis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=AM%DDL%20ARTUS%20\(MUSTAFA%20AM%DDL%20ARTUS\)&v_sb=TEMS%DDLC%DDLER%20MECL%D DS%DD%20BAKANLAR%20KURULU%20%DCYES%DD&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_mecelis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=AM%DDL%20ARTUS%20(MUSTAFA%20AM%DDL%20ARTUS)&v_sb=TEMS%DDLC%DDLER%20MECL%D DS%DD%20BAKANLAR%20KURULU%20%DCYES%DD&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=), 15.05.2013

⁷⁷ **Hurriyet**, "27 Mayıs Raporu", (Çevirim içi)

http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/27_mayis_raporu.pdf, 04.03.2013, S72-74

⁷⁸ Cem Ero ul, **A.g.e**, S 187-190

Tüm bu görüntüye karın basına sansür konusunda DP'nin tek suçlu olduğu söylenemezdi. Zira darbe öncesi basında darbeye zemin hazırlamaya yönelik yayınlar da yapılmaktaydı. Yüzlerce örencinin öldürüldüğüne, cesetlerin ortadan kaldırıldığına, bir kısmının et ve balık kurumunun tesislerinde ötüülerek hayvan yemine dönüürüldüğüne, bir kısmının ise تنها yerlere gömüldüğüne dair dedikodular ve tevatürler ortada dola maktaydı. Üstelik DP'yi açıkça hedef alan bu haberlere, onca i kence iddialarına karın, DP'lilerin darbe sonrası tutuklanma süreçleri ve akıbetlerine ili kin haberlere ne darbe öncesi ne de darbe sonrasında rastlamak oldukça güçtü. Aksine DP'lilerin sınır boylarında kaçma te ebbüsü halinde yakalandığına, daha DP hakkında tahkikat komisyonlarının ara tırmaları bitmeden DP'lilerin büyük yolsuzluklara karı tı ina, DP'lilerin darbe öncesi dönemde muhalif gençlerden sadece birisi ölmü ken yüzlercesini öldürdüğüne ili kin merkez medyada gerçe i yansıtmayan haberler yapılmı tı. Bu yayınlardan bazıları unlardır:

“ Partizan valiler birer birer tevkif ediliyor. Ethem Yetkiner'in bankada 1,5 milyon lirası olduğu tespit edildi; Sarol otomobil kaçakçılığı ile me gulümü ”

“K. Aygün, belediye tahvillerini kırdırıp kendi hesabına toplamı . Bekçi aidatlarının da yenildi i anla ılıyor.”

“Menderes 10 yılda 480 bin lira maa ve tazminat almı . Sabık ba bakanın 1954 ve 1957 seçimlerinde yaptığı i propaganda gezileri için de yolluk aldığı tespit edildi.”

Özetle basının özellikle de darbenin arifesinde ve sonrasındaki tavrı adeta küfür edebiyatı külliyatı ekinde nitelendirilebilecek cinstendi. Hatta özellikle darbe sonrasında DP ve iktidarını kötülemeye yönelik kimi kitaplar ve bro ürler yayımlandığı da bilinmektedir. Bununla birlikte bu dönemde DP'ye muhalefetten dolayı hapse atılan tüm basın-yayın mensupları darbe sonrasında serbest bırakılmı lardır.⁷⁹

⁷⁹ **Hürriyet**, “27 Mayıs Raporu”, (Çevirim içi) http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/27_mayis_raporu.pdf, 04.03.2013, S74

Üniversiteye yönelik alınan tedbirler

Darbe öncesi dönemde baskı uygulamalarından nasibini alan kurumlardan biri de üniversitelerdi. DP ile yıldızı bir türlü barı mayan üniversitelerin belirgin biçimde muhalif tavır takınmasında en önemli sebeplerden biri de 1933 Üniversite Reformu ile birlikte inkılaba hizmetle vazifeli üniversitenin, yüklendi i mesuliyetle birlikte kazandı ı önemin 1950'den itibaren giderek azalması olmu tur. Temmuz 1954'te çıkarılan bir yasa ile birlikte devlete memurları azledebilme yetkisi tanındı ve bu yasa ile birlikte birer memur olmaları sebebiyle üniversite hocaları da bu kapsamda baskı altına alındı. Aralık 1956'da Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzio lu olayı patlak verdi. Feyzio lu'nun “nabza göre erbet vermeyiniz” sözü siyasete müdahale olarak kabul edildi ve Feyzio lu bakanlık emrine alındı. Gerek ö rencilerin protestoları, dersi boykotları gerek üniversiteden kimi doçent ve asistanları istifası yahut muhalefet kanadından gelen tepkiler sonucu de i tirmede.

Sendikalara yönelik alınan tedbirler

Cumhuriyet tarihinde birçok kez örne i görüldü ü gibi sendikalar da bu tedbirlerden paylarına dü eni aldılar 1957 Nisan sonunda 5018 sayılı Sendikalar Kanunu kabul edildi. Yasayla birlikte sendikalar, te ekkülleri kanuna aykırı oldu u suçlamasıyla kapatılmaya ba landı. Sadece sendikalar de il, Federasyon ve Konfederasyonlar da bu kapatmalardan nasiplerini aldılar.⁸⁰

1.3. 27 Mayıs Darbesi

Genelkurmay ba kanı, ba bakana ordunun kontrolünde oldu unu söyledi i sıralarda Birle ik Komite 23 Mayıs'ta yaptı ı bir toplantıda 25-26 Mayıs tarihlerinde darbe yapmaya karar verdi ti. Darbe için gerekli kilit konumlar ele geçirilmi ancak yapılan hazırlıklar, Adnan Menderes'in kula ına gitmi , özellikle harp okulu ö rencilerinin hükümeti protestosundan sonra cuntacıların belirlenip cezalandırılmasına yönelik hükümet kanadında bir hazırlık ba lamı tı. Bunu bilen ve kar ı bir darbeden çekinen askeri cunta, DP iktidarının esas amacından uzakla tı ı, dini politikaya alet etti i, zümre tahakkümü kurdu u, vatanda ı birbirine dü man etti i, seçmenlerin iradesini kötüye kullandı ı, parti programını suiistimal etti i ve tüzü e aykırı eylemlerde bulundu u ve ülkeyi karga aya sürükledi i gibi argümanlar

⁸⁰ Cem Ero ul, **A.g.e**, S 187-190

öne sürerek⁸¹ 27 Mayıs 1960'da darbe yapmış ve yönetimi ele geçirmiştir. Bu dönemle birlikte Türkiye'de her on yılda bir gerçekleşecek askeri müdahale dönemleri başlamıştır. Darbeyle birlikte Türkiye hem demokrasi hem sosyo-ekonomik açıdan gerilemiştir. Bu müdahaleyle birlikte ülkede her siyasi bunalımda gözler orduya çevrilir olmuştur. (27 Mayıs 1960 darbesinden sonra 12 Mart 1971 yılında da asker siyasete müdahale edecek, muhtıra vasıtasıyla hükümet dürtülecek, akabinde de 12 Eylül 1980 yılında fiili darbe gerçekleşirecek ve yönetime el konulacaktır.)

27 Mayıs darbesine ilişkin askerin söylemi ve medyanın tavrı son derece dikkat çekicidir. Nitekim darbe sonrası yönetimi bir süre elinde bulunduran Milli Birlik Komitesi üyelerinden Orhan Erkanlı'nın, 27 Mayıs'ın gerekçesi olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan beri TSK'nin savaşa girmemesi sonucu yapılacak işlerin kalmaması ve sıkılmalarını gerekçe göstermesi, Cumhuriyet, Tercüman ve Hürriyet gazetelerinin orduyu ve darbeyi övücü nitelikteki haberleri ve manetleri, Abdipekçi, Çetin Altan gibi ünlü yazarların müdahaleyi kucaklar tavrı dönemin dikkate değer gelişmeleri olarak nitelendirilebilir.⁸²

Milli çıkar ölçüsünün, milli bilincin orduda temsil edildiği yahut ordunun bu fikirlerin öncülüğünü yaptığı fikri tartışmalar tarafından sıkça tekrarlanmış ve bu argüman aynı zamanda darbelerin meşruiyetini sağlamada kullanılmıştır. 27 Mayıs darbesi bu bakımdan Türkiye özelinde önemli bir ektir denebilir.⁸³

Darbenin ardından ülke yönetimini bir süre yürütecek olan Milli Birlik Komitesi kurulmuştur. Cemal Gürsel önderliğinde 38 kişiden oluşan 1961'de yapılan seçimlere kadar ülkeyi yöneten bu cunta döneminin en önemli faaliyetlerinden biri, oluşturulan ortaklaşa komisyon tarafından yazılan 1961 anayasasıdır. Bu anayasa ile birlikte MGK kurulmuş, askerin siyasi sistem üzerindeki yetkisi ve denetimi artırılmıştır. İlk askeri mahkeme de 1961 anayasasıyla hayatımıza girmiştir. Ancak asker tarafından darbeye ve DP'nin kapatılmasına sebep olarak gösterilen kimi

⁸¹ Burcu Akbaba, "Ulus Devlet Başlamında Türkiye'de Ordu Siyaseti", Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006 s.101

⁸² **Hürriyet**, "27 Mayıs Raporu", (Çevirim içi)
http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/27_mayis_raporu.pdf, 04.03.2013, S71

⁸³ Ayşe Gül Altınay-Tanlı Bora, **A.g.m**

kanıtlar-durumlar MBK döneminde de devam etmiştir. Öncelikle ordu içerisinde tasfiye başlatılmış ve bu kapsam 260 generalden 235'i ve 5 bin kadar albay ve binbaşı güvenilirliklerinden duyulan kuşku nedeniyle emekliye sevk edilmiştir. Ordudan sonra tasfiye sırası üniversitelere gelmiş 147 üniversite özetim görevlisi üniversitelerden atılmıştır.⁸⁴

27 Mayıs darbesiyle birlikte ordu özerk bir kurum haline gelmiş ve rejimin muhafazası rolünü üstlenmiştir. Ülkenin hem siyasal hem de sosyoekonomik yapısına ilişkin yeni yasalar çıkarılmış ve 27 Mayıs darbesinin kimilerince sebeplerinden biri olarak görülen, darbe öncesi askeri personelin durumu iyileştirilmiştir.⁸⁵ Nitekim askeri personelin durumunu iyileştirmesi için atılan en önemli adımlardan biri de OYAK'ın kurulmasıdır. 1 Mart 1965 yılında 205 sayılı yasa ile kurulan Ordu Yardımlama Kurumu'nun kısaltması olan OYAK üyelerine sosyal güvenlik hizmetleri sunmaktadır. Ayrıca yatırım faaliyetlerinde de bulunabilmektedir.⁸⁶ Özetle OYAK sayesinde hem askeri personelin maddi durumunun iyileştirilmesi hem de bu sayede askeri özerklik garantilenmek istenmiştir.

Darbe sonrasında ordu içinde kısa zamanda ardı ardına birbirinden habersiz cuntalar oluşmaya başladı. Bu cuntalardan haberdar olan ve alt rütbeli subayların kendilerine başlımsız eylemlerde bulunma ihtimalini göz önünde bulunduran Ordu üst kademesi bu türden girişimleri engellemek amacıyla Silahlı Kuvvetler Birliği'ni kurdu. Bu birlik 1961-1962 yılları arasında muhtıralarla birçok kez müdahalede bulundu. Ancak 1960-1963 arasında yaşanan olaylar aslında ordu üst kademesinin kaygılarının hiç de yersiz olmadığını göstermiştir. Albay Talat Aydemir önderliğinde 22 Nisan 1962 ve 21 Mayıs 1963'te iki darbe başarısız darbe girişimi olmuş, Albay Aydemir ilk darbe girişimi sonrası affedilmiş ancak ikincisinden sonra idam edilmiştir.⁸⁷

⁸⁴ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, 27. Baskı, s.353

⁸⁵ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İstanbul, Hil Yayınları, 2010, s.231

⁸⁶ OYAK, "1961'den Bugüne Başarı Örneği", (Çevirim içi)
<http://www.oyak.com.tr/TR/kurumsal/oyak-nedir.html>, 03.04.2013

⁸⁷ Erik Jan Zürcher, **A.g.e**, s.353-356

Dönemin önemli gelişmelerinden biri de Çankaya Protokolü denen protokol vasıtasıyla askerlerin siyasal sistemde yapmak istedikleri kimi değişiklikleri güvence altına almasıdır. Darbe olması, akabinde yönetimin tekrar sivilere devredilmesine karar verilmesi ve seçim yapılması Adalet Partisi iktidara gelmesini getirdi. Ancak ordu, Cumhuriyetin kuruluşundan beri elinde bulundurduğu ve stratejik bir kurum olarak nitelendirildiği Cumhurbaşkanlığı makamını elden kaçırmak istemiyor, buraya yine asker kökenli kendi belirlediği bir adayın seçilmesini arzu ediyordu. Ancak seçimlerden sonra bir anayasa hukukçusu olan ve 1961 seçimlerinde Samsun senatörü seçilen Prof. Ali Fuat Başgil, Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nin desteğini arkasına alması Cumhurbaşkanlığına aday olmasıydı. Başgil'in adaylığı asker içerisinde rahatsızlık yaratmıştı, çünkü Prof. Başgil Türkiye'deki laiklik anlayışı ve uygulamalarına eleştiriler yönelten ve inandığı değerleri sonuna kadar savunan üniversite örneği üyelerinden biriydi. Başgil'in mevcut destekleri Cumhurbaşkanlığı olmasına neredeyse kesin gözüyle bakılması askeri harekete geçirdi. Çünkü asker Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı olmasını istiyordu. Bunun üzerine, 24 Ekim 1961'de, Genelkurmay Başkanı, Kara, Hava, Deniz, Jandarma, 1'inci, 2'nci, 3'üncü Ordu Komutanlarının hazır bulunduğu toplantıda Çankaya'da, parti başkanları, başkanları, Gümülpala, Bölükbaşı ve Alican'a bir protokol imzalatıldı.⁸⁸ Bu protokolle birlikte parti başkanları;

- a) Cumhurbaşkanlığına kimseyi aday göstermeyeceklerini,
- b) Yassıda mahkûmlarının affı konusunda teklifte bulunmayacaklarını,
- c) 27 Mayıs'ın orduya sağladığı haklarda bir değişiklik yapmayacaklarını

taahhüt etmişlerdir.⁸⁹ Bu protokol, Çankaya'da imzalanırken, Ali Fuat Başgil Milli Birlik Komitesi'nin iki üyesi, Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay, tarafından başbakanlık binasına çağırıldı. Burada Başgil senatörlükten ayrılmasının hayatı için elzem olduğunu ifade edilerek istifaya zorlanmıştır. Bunun üzerine Başgil adaylıktan

⁸⁸ Muhsin Öztürk, Cemal Kalyoncu, "T.C 27 Mayıs Devleti", **Aksiyon Dergisi**, (Çevirim içi) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26859-26-tc-27-mayis-devleti.html>, 07.11.2012

⁸⁹ Hikmet Özdemir, **Ordunun Olağanüstü Rolü**, İstanbul, z Yayıncılık, 1994, s.166-182

çekildi ini açıklanı ve darbenin lideri Cemal Gürsel tek aday olarak Cumhuriyetçi Demokrasi Partisi'ne seçilmiştir.⁹⁰

1961'den sonra Türkiye'de gerçekleştirilen seçimlerle ilgili olarak 1980'e kadar geçen zamanın koalisyonlar dönemi olduğu söylenebilir. 1961-1973 döneminde kapatılan Demokrat Parti'nin iki halef partisi Adalet Partisi gerek tek başına gerek YTP ile birlikte bütün seçimlerde çoğunluk sağlanmıştır. Ancak 1965'e kadar AP'nin hükümet kurmasına izin verilmemiştir. Bunun yerine görev boşluğu'na verilmemi ve boşluğu liderliğin içinde ülkenin ihtiyacı olan sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlamak açısından oldukça zayıf ve son derece yetersiz koalisyonlar kurulmuştur.⁹¹ 1965 seçimlerinden sonra Demirel hükümeti göreve geldikten sonra hükümetin Anayasa'nın yürütme organı üzerinde koyduğu sınırlamalardan dolayı iş yapamaz hale gelmesi, Demirel hükümetinin tepkisine neden olmuştur. Örneğin hükümet hukuki bir gerekçe olmaksızın üst düzey memurları denetlemiyordu. Bu ve bunun gibi kimi güçlükler neticesinde Adalet Partisi ile 1961 Anayasasıyla oluşturulan yahut güçlendirilen kurumlar arasında sürtünme yaşanmaya başladı, Danıştay, Anayasa Mahkemesi ve Milli Güvenlik Kurulu bu kurumlardan bazılarıydı.⁹²

Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri de 27 Mayıs ihtilali sonrası siyasi yasaklı hale gelen DP'li milletvekillerinin siyasi yasaklarının kaldırılmasına ilişkin Adalet Partisi'nin talebidir. Her ne kadar TSK içerisinde kimi yüksek rütbeli subaylar bu talebe itiraz etmişler, Cumhurbaşkanı Sunay'la görüşmüşlerse de sonuç alamamışlardır. Aksine Sunay bu yönde bir değişiklik yapılabilmesini belirtmiş ve senato bu yönde bir anayasa değişikliğinin yapılmasını kabul etmiştir. Ancak daha sonra Anayasa Mahkemesi'ne karşı açılan davada Anayasa Mahkemesi itirazı haklı bulmuş ve yasaklı DP'li milletvekillerinin siyasi yasaklarının kaldırılmasına ilişkin anayasa değişikliğini iptal etmiştir.

1971 muhtırasına kadarki Adalet partisini iktidarı döneminde ekonomi alanında önemli gelişmeler kaydedilmiş, GSMH 70 milyar lira dolaylarından 207

⁹⁰ Nazlı Ilıcak, "Çankaya Protokolü", (Çevirim içi)

http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/ilicak/2010/05/28/cankaya_protokolu, 05.05.2013

⁹¹ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s.289

⁹² Burcu Akbaba, **A.g.e.**, s.106-107

milyar liraya çıkmı⁹³ ülke ekonomik açıdan bir hayli büyümüş, reel gelirler 1963-69 arasında %20 ortalama ile büyümüş tür. Yine bu dönemde askere daha fazla özerklik ve mülk olsa da asker-sivil uzlaşması sağlanmıştır.⁹⁴

Demirel döneminde Adalet Partisi içinde beklentilerin aksine bir istikrar olduğu söylenebilir. Demirel hem parti içindeki 27 Mayıs'ın intikamını almak isteyenlere engel olmayı, hem de parti birliğini muhafaza etmeyi başarmıştır. Demirel ayrıca İslami cemaat liderleri ile iyi ilişkiler kurmaya gayret etmiş ve komünizm tehlikesine karşı sert tedbirler alarak bir anlamda askerle iyi geçinmek de istemiştir. Nitekim solcu öğretmenlerin üniversitelerden temizlenmesine, sol yayınların engellenmesi ve yasaklar getirilmesine hatta sosyalist temalı çevirilerin yasaklanmasına kadar bir dizi sıkı tedbir 1963-1967 arasında, Demirel döneminde uygulanmıştır.

Bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'nde özellikle Bülent Ecevit'in etkin olduğu yıllarla birlikte partinin siyasi yelpazede bulunduğu konumda kısmi bir değişiklik yapılmış, parti yelpazesinin ortanın solu kısmında konumlanmaya başlanmıştır. Bu durum, özellikle aşırı sol örgütlerin kendilerine CHP dışında yeni siyasi mecralar aramasına yahut kurmasına yol açmış ve 12 Eylül 1980 darbesine giden sürecin ilk adımları bu arayış ve akabinde oluşan siyasal köktencilik gelişmesine yol açmıştır.⁹⁵

1.4. 1971 Muhtırası ve Sonrası

Dönemin tanıklarına göre Başbakan Süleyman Demirel'in istifasını ve teknokratlardan bir kabinenin oluşturulmasını isteyen 12 Mart 1971 muhtırası, Devlet Bakanı, eski general Cevdet Sunay, Genelkurmay Başkanı ve üç ordu komutanı arasında sağlanan bir antlaşmanın ürünüdür. Nitekim özellikle 1965 sonrasında ordu içerisinde iki farklı eğilim oluşmuştur. Bir tarafta Muhsin Batur, Faruk Gürler ve Doğan Avcıoğlu'nun yönetimi altındaki sol eğilimli grup, diğer tarafta ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Süleyman Demirel ve partisi ve

⁹³ Mehmet Fuat Beyazıt, "Türkiye Ekonomisi ve Büyüme Oranlarının Sürdürülebilirliği", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 2004, 89-99, (Çevirim içi)

<http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/166>, 05.03.2013

⁹⁴ Erik Jan Zürcher, **A.g.e.**, s.364

⁹⁵ Kemal Karpaz, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s.290-300

Genelkurmay Başkanı Memduh Ta maç'ın aralarında bulunduğu sa cı gruptur. Solcu-Devrimci e ilimin darbe yapılması yönündeki 12 Mart öncesi e ilimi ve çabaları bu iki grubu kar ı kar ıya getirmi , sorunun çözülmesi ve uzla ı dâhilinde hareket edilmesi amacıyla geni katılımı toplantılar düzenlenmi , sol e ilimli grup tasfiye edilmi , akabinde de 12 Mart 1971'de AP'nin istifasının istenmesine⁹⁶ ve hükümete muhtıra verilmesine karar verilmi tir.⁹⁷

12 Mart muhtırası ve sonrası incelendi inde sıkıyönetimin 12 Eylül 1980 darbesiyle ba ladı ına dair söylemlerin pek de gerçe i yansıtmadı ı görülür. Aslında ülkede sıkıyönetim uygulaması 1971 muhtırası sonrası çatı malara ve siyaset kurumuna yönelik asker baskısı artmı tı. Askerin ilk hedefi sa -sol çatı masının sona erdirilmesiydi. Bu ba lamda ilk olarak Türkiye ç i Partisi'ne dava açıldı ve 21 Temmuz'da parti kapatıldı. Aynı davada Dev-Genç ve Dev-Genç Federasyonunun kapatılması da istendi.⁹⁸

Demokrat Parti'nin devamı olarak görülen ve seçmenlerinin büyük bir kısmı da Demokrat Parti seçmeni olan Adalet Partisi, zamanla esnaf, köylü partisi olmaktan uzakla mı ve burjuva partisi olmaya ba lamı tı. Bu durumun partinin icraatlarına da yansımaya ba laması (genel vergilerin artırılması vb.) üzerine AP bu tabanını ve dolayısıyla temsilcilerini kaybetmeye ba lamı tı. AP, ayrılmalar yüzünden zayıflamaya ba lamı ve AP'nin artık ne ülkede hızla tırmanan toplumsal gerilime son verecek, ne de di er alandaki sorunları çözebilecek dinamizmi ve umudu kalmı tı. te bu ortamda 12 Mart 1971'de Genelkurmay başkanı Muhsin Batur, hükümete muhtıra verdi. Muhtırada gittikçe tırmanan toplumsal olayları sonra erdirecek ve reformları Atatürkçü bir görü le gerçekle tirecek bir hükümetin kurulması isteniyordu. Aksi takdirde darbe yoluyla yönetime el konulaca ı söyleniyordu. Bunun üzerine hükümet istifa etti.

12 Mart 1971 müdahalesi pek de enine boyuna dü ünülmemi ve erken do mu bir hareketti. Müdahalenin görünürdeki en önemli gerekçelerinden biri de

⁹⁶ Levent Ünsaldı, **Türkiye'de Asker ve Siyaset**, İstanbul, Kitapevi Yayınları, 2008, s.81-90

⁹⁷ Nitekim muhtıra sa cı kanat tarafından solcu kanadı tasfiyeye yönelik bir oyalama olarak kullanılmı ve solcu e ilim 1971-1973 yılları arasında tasfiye edilmi tir.

⁹⁸ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Olu umu**, Sarmal Yayınları, 1995, s.210-213

özetle yine laikli in ve Atatürk inkılaplarının korunmasıydı. Buna ilaveten anayasada belirtilen sosyal ve ekonomik reformların müdahale ile birlikte hızlanacağı varsayılıyordu. Ne var ki bu beklentilerin hiçbiri gerçekleşmemiştir. Türk demokrasisine geçici bir sekteye uğratan müdahale aynı zamanda siyasal süreci de onarılmaz bir biçimde tahrip etti. Mevcut anayasanın zayıf taraflarına vurgu yapan yapay ve tamamıyla mantıksız siyasal düzenlemeler getirildi ve ülkeyi yönetme kudretine sahip herhangi bir hükümetin kurulması engellendi.⁹⁹

Hükümetin istifasından sonra ordu destekli Nihat Erim'in önderliğinde partiler üstü bir hükümet kuruldu. Erim'in ilk hükümeti iş yapamıyordu. Ayrıca parti kimi Adalet Partili milletvekillerini de bünyesinde barındıran teknokratlardan oluşan bir hükümetti. Bu milletvekilleri vasıtasıyla Süleyman Demirel, Erim hükümeti döneminde bile etkinliğini devam ettiriyordu. Tüm bunlar Erim'i rahatsız etti ve bunun üzerine hükümet feshedildi.

Bir yıl sonra Nihat Erim önderliğinde ikinci bir partiler üstü hükümet kuruldu. Ancak bu ikinci hükümet döneminde de Süleyman Demirel etkinliğini devam ettirdi. Erim hükümetleri asker taraftarı, tutucu ve çelişkilerle dolu, pek de iş yapamamış hükümetlerdi, zaten Demirel desteği olmadan iş yapamayacakları aşırı iktidardı. Erim hükümetinin en önemli başarılarından biri dünya bankasında çalışan Atilla Karaosmanoğlu'nun hazırladığı reform programı ve bunun kabul edilmesiydi. Programla birlikte toprak reformu, tarım vergisi, maden sanayinin oluşturulması gibi koruyucu önlemler getirildi ve kısmi bir başarı sağlandı. Bir yıl sonra 1973 yılında yine asker destekli Ferit Melen önderliğinde birer sene aralıkla iki hükümet daha kuruldu. Ardından 1974 yılında yapılan seçimlerde Ecevit'in CHP'si seçimlerden birinci parti olarak çıktı ve aşırı iktidarı bir biçimde, biraz da zorunluluktan ötürü Necmettin Erbakan'ın partisi Milli Selamet Partisi ile koalisyon hükümeti kurdu. Bu koalisyon bir zorunluluğa dayanıyordu çünkü mecliste koalisyon yapılabilecek diğer partiler Ecevit'le koalisyona yanaşmıyordu. Ayrıca tüm karlılıklarına rağmen MSP ile CHP'nin ortak noktaları da vardı. Bunlar ülkenin bağımsızlaşması, dışarıya da açık olan ancak iç üretime dayalı bir ekonomik kalkınma, askeri yönetim karlılığı gibi

⁹⁹ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s.294-300

noktalarda MSP ile CHP benzeri görü lere sahipti. Ancak bu iki parti arasındaki koalisyona pek de uzun ömürlü olmadı. Kıbrıs olayının patlak vermesi, Ecevit'in Kıbrıs'a müdahalesi ve adanın %40'ünün ele geçirilmesi¹⁰⁰ bir anda Ecevit'i ulusal kahraman haline getirdi.¹⁰¹ Bunu bir fırsat addeden Ecevit erken seçimlerde salt çoğunluk elde etme ümidiyle 16 Eylül 1974'te istifa etti. Bunun üzerine Demirel hareket geçti. Zira yeni bir seçim olsa Ecevit popülerliği sayesinde tek başına iktidara gelebilecek bir çoğunluk elde edebilir, dolayısıyla ülke yönetimi solcuların eline geçebilirdi. Bu bağlamda Demirel'in amacı mevcut düzende bir hükümet kurulmasını sağlamak ve böylece seçime gidilmesinin önüne geçmekti. Beklendiği gibi de oldu. Demirel önderliğinde Milliyetçi Cephe hükümeti iktidara geldi ancak uzun ömürlü olmadı. Aynı sene (1977) genel seçimler yapıldı ve seçimlerde Ecevit Hükümeti %41,38 oyla birinci parti oldu. Ancak mevcut sistemde bu oy oranı tek başına hükümet kurmaya yetmediği için Ecevit azınlık hükümeti kuruldu. Ancak güvenoyu alamaması neticesinde hükümet 1 ay sonra düştü. Temmuz 1977'de Demirel önderliğinde ikinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulsa da bu da uzun ömürlü olmadı ancak milliyetçi cephe hükümetleri, milliyetçilerin devlet kademelerinde etkinliğinin artmasını sağladı.

Ocak 1978'de ikinci Milliyetçi Cephe hükümeti de son buldu ve Ecevit tüm başlımsızları bünyesine katarak yeni bir hükümet daha kurdu. Seçimlerde çoğunluk sağlayamamasına karşın kapsamlı ve uzun vadeli bir millileştirme programı belirlendi ve buna mukabil yabancı bankalar ülkeden hızla uzaklaştı ve ekonomik hâkimiyet tekrardan devletin eline geçmeye başladı. Ecevit'in bu politikalarının sonucu 1978 kışında görülmeye başlandı ve ülkede önceden de çekilen yakıt sıkıntısı artarak devam etti. Bunun sonucu kimi okullar kapatıldı, hastanelerdeki ısıtma problemleri ve ekonomideki dar boğaz daha da arttı. Bu sırada bitmek bilmeyen grevler ve hükümet tarafından desteklenen cömert topluluğu sözlemleri neticesinde enflasyon oranı iki-üç misline çıktı.

Hükümet sıkıyönetim ilan etmesine karşın terör olaylarının önüne geçemedi. Dari açısından başlımsız olan hükümetin özellikle ekonomi ve terör sorunlarına çare

¹⁰⁰ Erik Jan Zürcher, **A.g.e**, s.374-378

¹⁰¹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.255-276

olamaması bir iktidar boşluğu yarattı.¹⁰² 20 ay sonra hükümet istifa etti ve yerine bir Demirel hükümeti daha kuruldu. Siyasal sistem artık dikilmiştii tutmuyordu. Öyle ki ne karar alınabiliyor, ne alınan kararlar doğru düzgün uygulanabiliyor ne de hükümetler uzun süre görev yapabiliyorlardı. Üstelik ülkedeki baskın toplumsal gerilim olmak üzere hiçbir konuda çözüm üretilemiyordu. Üstelik toplumsal olaylar da her geçen gün artıyordu. Meclis öylesine iş yapamaz hale gelmişti ki cumhurbaşkanı süresi dolan Korutürk'ün yerine 100 tur oylamadan sonra dahi meclis yeni bir isim seçememişti. Hükümetlerin gözettiği en önemli unsur önemli mevkilere kendi ideolojisini savunanların yerleştirilmesi¹⁰³ ve diğer cepheye karşı üstünlük sağlanmasıydı.¹⁰⁴

Üniversitelerin yeterli sayıda olmayışı ve yüksek işsizlik, lise mezunu gençlerin baskın kalmasına yol açıyor, baskın kalan gençler de toplumsal gerilimin taraflarına katılıyorlardı. Toplumsal çatışma, sağ ve sol arasındaki gerilim sokakta her geçen gün şiddeti artırıyordu. Hatta Fatsa gibi ülkenin belirli bölgelerinde baskımsız yönetimler dahi ilan edilmişti. Olaylar bununla da sınırlı değildi. Erbil'in Türkiye büyükelçisi, eski başbakan Nihat Erim ve DSK eski başkanı Kemal Türkler öldürülmüş ve anarşi artık siyasileri dahi tehdit eder bir hale gelmişti.¹⁰⁵

Darbeden birkaç gün önce hükümet için ardı ardına gensoru önergeleri verildi. Öncelikle dışişleri bakanı Hayrettin Erkmen verilen hakkında verilen gensoru kabul edildi ve Hayrettin Erkmen gensoru ile desturüldü, ardından Maliye ve Enerji bakanları hakkında gensoru verildi.¹⁰⁶ Darbeden bir gün önce ise TKP adına İstanbul'da 100 yere bombalı pankartlar asıldı ve NATO manevralarını protesto gösteriler yapıldı.¹⁰⁷ Artan anarşi ve kargaşa üzerine 12 Eylül 1980 yılında ordu yönetime el koydu.¹⁰⁸ Darbe öncesinde 9ubat'ta Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin'in görev süresinin uzatılması ve 7 Haziran'da Evren'in ABD ziyareti dönemin önemli gelişmelerindendi.

¹⁰² Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s.263-264

¹⁰³ Erik Jan Zürcher, **A.g.e**, s.378-381

¹⁰⁴ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.255-276

¹⁰⁵ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s.265

¹⁰⁶ **Milliyet Gazetesi**, "Mecliste Gensoru Haftası Başlıyor", 08.09.1980, s.1-6

¹⁰⁷ **Milliyet Gazetesi**, "İstanbul'da 100 Yere Bombalı Pankart Asıldı", 12.09.1980, s.7

¹⁰⁸ Erik Jan Zürcher, **A.g.e**, s.380-381

Genel itibariyle de 1960-1980 dönemi tamamen olumsuz gelişmelere sahne olmuştur. Nitekim bu dönemde karma ekonomi olarak bilinen kamu ve özel sektörün müdahil olduğu ekonomi modeli sayesinde 1963-1976 yılları arasında hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Ayrıca 1963'ten sonra özgür basın hızla gelişmiş ve çeşitli örgütlenmelerin ve çıkar gruplarının faaliyet gösterdiği bir toplumsal alan ve aktif bir entelektüel yaşam ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s.265-266

III. 12 EYLÜL 1980 ASKER DARBESİ , UYGULAMALARI VE 1983-1987 ARASI S V LLE ME ÇABALARI

1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Darbe Yönetiminin Siyasal Alandaki Temel Uygulamaları

Bir türlü önlenemeyen ve gittikçe yayılan iddet olayları, siyaset mekanizmasının i yapamaz hale gelmesi, asayin ve güvenin bozulması, toplumsal ve siyasi kutuplaşmaların gün geçtikçe artması, uluslararası bölgesel gelişmeler gibi nedenlerden ötürü ordu 12 Eylül 1980 günü darbe yaptı ve yönetime el koydu unu açıkladı tır.¹¹⁰ Kimilerine göre ise 1970'lerden itibaren tıkanmaya başlayan devletçi ekonomik düzenden piyasa a rlıklı ekonomik düzene geçi i simgeleyen 24 Ocak kararlarının askeri yönetim altında daha iyi uygulanabilecek olması, Süleyman Demirel liderliindeki Adalet Partisi hükümetinin askerce ehemmiyet verilen sorunları çözümlenemekte yetersiz kalması müdahalenin temel sebebidir.¹¹¹

AP, Kürt ayrılıkçıların da aralarında bulunduğu solcu ile sa cı gruplar arasındaki ufak çapta bir iç sava a dönü en terör olaylarını durdurmayı, yasama organının içerisinde bulunduğu tıkanıklı ı a mayı ve %100'ün üzerinde seyreden enflasyon oranını dü ürmeyi ba aramamı tı. Aynı ekilde sadece Demirel de il, Demirel'den önce iktidarda bulunan Bülent Ecevit ve partisi de sorunların üstesinden gelememi ti. Hatta darbe öncesinde ordunun sorunların çözümü için iki partiye koalisyon önerisi de hem CHP hem AP tarafından iddetle reddedilmi ti. Tüm bunlardan sonra darbenin fitilini ate leyen MSP'nin Konya'da düzenledi i Kudüs mitingi olmu tur. Oldukça ra bet gören bu toplantıda göstericilerin bazı davranı ları¹¹² barda ı ta ıran

¹¹⁰ Davut Dursun, **12 Eylül Darbesi: Hatıralar, Gözlemler, Dü ünceler**, İstanbul, ehir Yayınları, 2005, s.7

¹¹¹ Taner Demirel, "12 Eylül'e Do ru Ordu ve Demokrasi", (Çevirim içi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/474/5455.pdf>, 05.05.2013, s.47

¹¹² Gerçi 2012 yılında iddianamenin kabul edilmesiyle başlayan 12 Eylül davasında Kudüs Mitingi'nin darbeye zemin hazırlamak amacıyla yapıldı ı iddia edilmi tir. Nitekim iddianamede "Bu olayda, stiklal Mar ı sırasında aya a kalkmayan ki ilerinin, mitingi düzenleyen MSP'nin Genel Başkanı olan Erbakan'ın komutuyla söyledi i stiklal Mar ı sırasında aya a kalkmamaları, olaydan sonra hem Erbakan hem de Belediye Başkanı Mehmet Keçeciler tarafından yapılan ikâyetlerden bir sonuç alınmaması ve bu ki ilerinin irtica görüntüleri veren abartılı kıyafetleri dikkate alındı ında MSP'li olmadı ı, benzer provokatif eylemler için hazırlanmı , yapılacak darbeye gerekçe kullanılacak

son damla olmu tur.¹¹³ Kudüs mitingi ertesi gün basında da geni yer bulmu Milliyet gazetesi sürman etten verdi i haberin içeri inde “MSP Konya mitingiyile alakalı savcılık soru turması ba latıldı, MSP genel sekreteri Asiltürk “istiklal mar ı söylenirken ne slogan atılmı tır ne kimse oturmu tur” dedi. Ancak slogandan ziyade istiklal mar ı kimi göstericiler tarafından söylenmemi , kimileri tarafından da protesto edilmi ti” ifadelerine yer vermi tir¹¹⁴. Sebebi ne olursa olsun, aslında darbenin 11 Temmuz günü yapılması kararla tırılmı tı. Ancak Demirel’e darbe yapıp Ecevit’e destek olundu u gibi algının önüne geçmek için darbe ertelenmi ti. Darbeyle birlikte meclis ve hükümet feshedilmi , ülkede sıkıyönetim ilan edilmi , parlamento üyelerinin dokunulmazlı ı kaldırılmı , yurtdı ina ve belirli bir süre soka a çıkma yasaklanmı tır. Dolayısıyla kinci Dünya Sava ı sonrası ba layan, 27 Mayıs darbesi ve 12 Mart muhtırası ile birlikte akamete u rayan demokratikle me süreci 12 Eylül darbesiyle bir kez daha kesintiye u ramı tır.

Darbeyle yönetiminin yasakları ve uygulamaları bununla da sınırlı kalmamı , mevcut anayasa askıya alınmı , parti önderleri tutuklanmı , sendika ve konfederasyon faaliyetlerine son verilmi , siyasi parti ar ivlerine el konmu , geçici bir anayasa ilan edilmi ve 1982 yılında kalıcı yeni bir anayasa hazırlanmı tır. Askerin yönetime el koyması ve siyasi partilerin feshini “Evren: Yeni Yönetime Herkes Yardımcı Olmalı” sürman etiyle okuyucularına duyuran Milliyet, haberin ayrıntısında “Darbe sonrası yeni hükümet kurulana kadar yasama ve yürütme yetkilerinin orduya geçti i, bu i lerin MGK tarafından idare edilece i, AP, CHP MSP ve MHP liderlerinin imdilik can güvenliklerinin sa lanması amacıyla silahlı kuvvetlerin koruma ve gözetiminde belirli bir yerde ikamete tabi tutuldukları ve durum müsait olunca serbest bırakılacakları ilan edildi. Bu arada kapatılan siyasi partilere gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra seçimlerden önce tekrar

ki iler oldu u sonucuna varılmaktadır” ifadesine yer verilmi tir. Benzeri açıklama da Mehmet Keçeciler’den gelmi , Keçeciler mitingde provokatif eylemler içerisinde olan 3-5 ki inin oldu unu, bunların da mahallenin delileri oldu unu iddia etmi ve bu provokatörlerin hiçbir zaman yakalanamadı ina ve bu ki ilerle MSP’nin ili kisinin bulundu una dair hiçbir kanıtın olmadı ina dikkati çekmi tir. Erol Metin, “Dev Mitingde Provokatör Gölgesi”, (çevirim içi) <http://www.haber7.com/ic-politika/haber/829725-cuntacilarin-erbakana-kurdugu-tezgah>

¹¹³ Kemal Karpat, **Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi**, stanbul, Tima Yayınları, 2011, s.210

¹¹⁴ **Milliyet Gazetesi**, “Konya Mitingine Soru turma”, 08.09.1980, s.1

kurulmalarına izin verileceği, siyasilere yeni askeri kurallara uygun davrandıkları sürece herhangi bir olumsuz tavır takılmayacağı ancak darbeden önce çeşitli suçlara bulaşmış parlamenterlerin gerekli cezaları alacağı bildirildi.” ifadelerine yer vermiştir.¹¹⁵ Darbeyi “Ordu Yönetime El Koydu” sürmanetiyle yıldırım baskı yaparak duyuran Hürriyet ise “Hükümet ve Parlamento feshedildi, Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Saat 5.00’ten itibaren sokaklara çıkma yasası kaldırıldı¹¹⁶” ifadelerine yer vermiştir. Darbeyi Cumhuriyet Gazetesi ise “Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı Daireyi Ele Aldı” sürmanetiyle duyurmuş, “Maksat tarafsız bir idarenin nezaret ve murakabesi altında süratle yeni seçimlere gitmek ve bu adil seçimler neticesinde hangi taraf kazanırsa kazansın idareyi onun ellerine devretmektir” demiştir.¹¹⁷

Milliyet gazetesi müdahalenin dışındaki yankılarını 13 Eylül tarihinde “Ordunun Yönetime Gelmesi Dışında Olumlu Kararı İldi” manetiyle vermiş ve haberin içeriğinde yurt dışındaki darbeye ilişkin yapılan yorumlara yer vermiştir. Dış basının darbeye yönelik değerlendirmeleri 14 ve 15 Eylül günü sürmanetten verilmeye başlanmıştır. 15 Eylül günü “Dış Basın Yeni Yönetimi Destekliyor” başlığıyla verilen haberde İngiltere’den Sunday Telegraph’ın “Eğer ordu bu sefer de düzeni sağlarsa hem Türkiye’de hem de tüm Batı’da minnetle anılacaktır” yorumunun yanı sıra haberde Almanya’nın Sesi Radyosu’nun yorumlarına da yer verilmiş, darbenin NATO tarafından olumlu karşılandığı, ABD basınının Türk-Yunan ilişkilerinin olumlu bir şekilde çözümlenmesi konusunda umutlarının güçlendiği açıklamalarına yer verilmiştir. Haberin son paragrafında özetlediği dış basının darbeyi “temkinli bir yaklaşımla olumlu karşıladı” yorumuna yer verilmiştir.¹¹⁸

Siyasi gerilimin tırmandığı en önemli kurumlardan olan üniversiteler de yeni düzenlemelerden nasibini almış ve üniversitelerin apolitikleştirilmesi amacıyla yeni

¹¹⁵ **Milliyet Gazetesi**, “Evren: Yeni Yönetime Herkes Yardımcı Olmalı”, 13.09.1980, s.1

¹¹⁶ **Hürriyet Gazetesi**, “Ordu Yönetime El Koydu”, 13.09.1980, s.1

¹¹⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, “Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı Daireyi Ele Aldı”, 13.09.1980 s.1

¹¹⁸ İrfan Neziroğlu, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın 1950-1980**, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 2003, s.178

bir yüksekö retim yasası ilan edilmi , ideolojik yakla ım sergileyen ö renci dernekleri kapatılmı ve ö retim görevlileri tasfiye edilmi tir. Ayrıca siyasi parti liderlerine 10 yıl, kapatılan partilere ise 5 yıl siyaset yasa ı getirilmi , 1983 yılında siyasi partiler yasası de i tirilmi tir. Ordunun öncelikli hedefi toplumsal çatı manın durdurulması olmu tur. Bu amaçla D SK ve M SK yöneticileri için tutuklama emri çıkarılmı ve bu sendikalar kapatılmı tir. Partizanlık yapan vali ve belediye başkanları görevden alınmı , yerlerine subaylar yerle tirilmi tir. Teknotratlardan oluşan Bülent Ulusu önderli inde askeri bir hükümet olu turulmu tur. Tüm bunlara rağmen özellikle dı politika ve ekonomi alanına ise fazla müdahale edilmemi tir.¹¹⁹

Darbe sonrasında MGK ba langıçta iki büyük partiyi kapatmamı veya milletvekillerini tutuklamamı tır. Yalnız birkaç parti lideri geçici olarak alıkonulmu , radikal gruplarla ve Kürt ayrılıkçılarla i birli i yapan birkaç milletvekili hapse atılmı tır. Aslında önceleri askeri yönetimin planladı ı tamamen sivillerden oluşan bir hükümet kurmaktı. Ancak bazı subayların başkanlı ı ba ka bir sivil vermeye itiraz etmeleri üzerine Güven Partisi lideri Turhan Feyzio lu'nun başkanlı ından son anda vazgeçilmi , onun yerine emekli Amiral ve Roma büyükelçisi Bülent Ulusu atanmı tır. Ancak Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'in darbe öncesinde oldu u gibi siyasal yasaklara karşı parti liderleri ini devam ettirmeleri ve kurulan yeni hükümette kendilerine yer bulma çabasına girişmeleri üzerine CHP ve AP'nin de kapatılmasına karar verilmi tir.¹²⁰

Bilindi i gibi 12 Eylül darbesi öncesi 1978 ran slam devrimi ya anmı tı ve hareketin özellikle Türkiye'ye yayılaca ına dair özellikle Batı'da yaygın bir endişe vardı. Ülkenin sıkıntılı durumu, finansman ihtiyacı ve bu finansmanın büyük oranda A.B.D men eili yahut A.B.D destekli Dünya Bankası veya Uluslararası Para Fonu vasıtasıyla kar ılanması, yönetimin elini kolunu ba lamı , dolayısıyla dı politikada ABD'nin çıkarlarına uygun hareket edilmi ve herhangi bir politika de i ikli i yapılamamı tır. Darbenin, yurtdı ında özellikle ABD'de memnuniyetle kar ılanması ABD'nin darbenin insan haklarını ihlal etmedi ine dair açıklaması ve Türkiye'ye

¹¹⁹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Olu umu**, s.255-276

¹²⁰ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s.300-302

yardıma devam etmesi de bu savı güçlendirmektedir.¹²¹ Genelkurmay başkanı Kenan Evren de 24 Ocak 1980 kararları olarak bilinen ekonomik programın uygulanmaya devam edileceğini açıklamıştır. Yine bu dönemle uzunca bir süre örgütlenme yasası getirilmiştir.¹²² Darbeyle birlikte 650 bin kişi gözaltına alınmış, 1 milyon 683 bin kişi fiilen 210 bin davada 230 bin kişi yargılanmış, 98 bin kişi örgüt üyesi olmaktan yargılanmış, 517 kişiye idam cezası verilmiş ancak bunların 50'si idam edilmiş, 171 kişi ikenkenden ölmüş, 30 bin kişi sakıncalı olduğu için ten atılmış, 30 bin kişi siyasi mülteci olarak yurtdışına gönderilmiş, 23 bin 677 dernek kapatılmış, 3 bin 854 öğretmen, 120 öğretmen üyesi 47 hâkim ten atılmış, gazetecilere 3 bin 315 yıl hapis cezası verilmiş ve 31'ine hapis cezası uygulanmış, gazeteler 300'er gün yayın yapamamış, birçok gazete ve derginin arşivine el konmuş, bu kapsamda 39 ton gazete ve dergi imha edilmiştir.¹²³

Genel olarak kabul edildiği gibi, cunta anarşinin sorumlularına karşı yürüttüğü kapsamlı mücadeleden başka, devlete ve topluma yine bir yön ve düzen verme amacını da güdüyordu. Generaller kökten bir değişim tasarısıyla daha disiplinli ve hiyerarşik bir toplum, sonsuz erk sahibi bir devlet tarafından denetlenebilecek siyasal bir rejim yaratma amacındaydı. Bu minvalde örneğin cunta, İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan yol üzerindeki binaların dış cephelerinin beyaza boyanması zorunluluğunu getirmiş, ayrıca dolmuşların, minibüslerin ve otobüslerin üstünde ve içinde her türlü yazı ve süsü yasaklamıştır. Benzeri bir biçimde memurlara bıyık yasaklanması ve kravat takma zorunluluğunu getirilmiştir, kadınlara ise ikenkenden pantolon giyme yasası getirilmiştir.¹²⁴

Bu dönemde Evren'in de kabul ettiği ikenkence uygulaması özellikle Batı'nın ciddi eleştirilerine maruz kalmıştır. Ancak A.B.D'nin yönetime desteğinden dolayı ikenkenden dolayı devlet herhangi bir yaptırıma maruz kalmamıştır. Evren darbe sonrasındaki birçok demecinde kesinlikle ikenkendenin olmadığını iddia

¹²¹ Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, s.216

¹²² Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.255-276

¹²³ Hasan Cömert, "Rakamlarla 12 Eylül Darbesi", (Çevirim içi)

<http://www.ntvmsnbc.com/id/24999286/>, 16.05.2013

¹²⁴ Levent Ünsaldı, *A.g.e*, s.100

edemeyece ini, ancak daha dikkatli davranacaklarını ve en kısa sürede yönetimin sivillere devredilece ini belirtmi tir.¹²⁵

Yine bu dönemle birlikte her ne kadar yönetim askerlerin eline geçse de darbe sonrası meclis 27 Mayıs darbe dönemi uygulamalarının aksine yetki alanı bir hayli daraltılsa da çalı maz hale getirilmemi tir.¹²⁶

Darbenin akabinde Milli güvenlik konseyince seçilen 120 üye ile Milli Güvenlik Kurulunca seçilen 40 üye olmak üzere 160 kişiden oluşan, bir kanadını Milli Güvenlik Konseyinin diğer kanadını danışma meclisinin oluşturduğu kurucu bir meclis oluşturulmuş ve meclis 23 Ekim 1981’de meclis ilk toplantısını yapmıştır. Kurucu meclisin kanunun ikinci maddesine göre görevleri şunlardır:

- a) Yeni anayasayı yapmak ve halkoyuna sunmak
- b) Halkoyuna sunulan ve kabul edilen anayasanın ilkelerine uygun yeni bir siyasi partiler kanunu hazırlamak
- c) Yeni anayasa ve siyasi partiler kanununun hükümleri uyarınca yeni bir seçim yasası hazırlamak
- d) Milli güvenlik konseyince kararlaştırılacak tarihlerde yapılacak genel seçimlerle TBMM kurulup görevine başlayıncaya kadar kanun koyma, de i tirme ve kaldırma gibi yasama faaliyetlerini yürütmek.¹²⁷

12 Eylül darbe yönetimi bu uygulamalarının haricinde birçok alanda kanuni düzenlemeler yapmış, birçok yasa ya toptan de i tirilmiş yahut yasanın içeriğinde kimi de i ikliklere gidilmiştir. Bu de i iklikler şu şekilde tasnif edilebilir:

1.1.Anayasadaki de i iklikler

Tarihsel süreç içerisinde Türk anayasaları toplumun temel kültürünün, felsefesinin ve arzularının ifadesi olarak de nil, toplumu ekillendirmek, sınırlamak ve devlet otoritesini me rula tırmak-hâkim kılmak için tasarlanmış araçlar olmu lardır. Özellikle Türk tarihi açısından gerek anayasalar gerek ideoloji, belli sosyal grupların

¹²⁵ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Olu umu*, s. 265

¹²⁶ Osman Can, *Darbe Yargısının Sonu*, İstanbul, Tima Yayınları, 2010, s.48-49

¹²⁷ Ergun Özbudun, *Anayasa Hukuku*, Eski ehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009, s.38

yeni bir rejim kurmaya ve önceden belirlenmiş bir politikayı yürürlüğe koymaya çalışırken faydalandıkları araçlar olarak görülmelidir.¹²⁸

Geleneksel siyasi kurumları yıkılan yahut bu kurumlarda değişimlere giden, bunların yerine Batıdan alınan kurumlar gibi farklı kurumları yerleştiren gelişmekte olan ülkelerde en sık görülen sorunlardan biri askerlerin siyasal müdahale etmeleridir. Ordu-siyaset ilişkisine toplumsal gelişimlik perspektifinden bakan Huntington'a göre toplumsal olarak yeterince gelişmemiş toplumlarda siyasal kurumlar da güçsüzdür, dolayısıyla ortaya çıkan sorunların anlaşılmasında bu siyasal kurumlar yetersiz kalmakta bu da askerlerin siyasete müdahalesini beraberinde getirmektedir.¹²⁹

Samuel Finer'a göre geçmiş dönemlerde Türkiye'de de sıkça görüldüğü gibi, askeri müdahalelerin nedeni ordu mensuplarının kendilerini devletin ve kurulu siyasi rejimin asıl sahibi olarak görmeleridir. Ülkenin mevcut yapısı askerlerin gözetilmesiyle kurulmuştur. Bu düzenin askerlerin aleyhine bozulması ihtimali yahut durumu ortaya çıktığında askerler mevcut düzeni korumak ve daha sağlam esaslara basamak üzere siyasete müdahale ederler.¹³⁰

Genellikle darbe yapılan ülkelerde darbeden sonra mevcut siyasal yapıya yapılan müdahalelerin başında cunta tarafından mevcut anayasanın askıya alınması ve yerine yeni bir anayasa tahsis edilmesi gelir. Türkiye'de de 27 Mayıs 1960 darbesinde olduğu gibi 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra da, mevcut anayasa askıya alınmış, akabinde yeni bir anayasanın yapılması için kurucu meclis içerisinde 15 kişilik bir ekip oluşturulmuş ve yeni anayasa bu ekip tarafından hazırlanmıştır. 1982 yılında tesis edilen yeni anayasanın temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- 1982 anayasası önceki anayasalara göre gerek madde sayısı gerekse hacim bakımından diğer anayasalara göre çok daha ayrıntılıdır. Bu anlamda anayasayı hazırlayanların çerçeve anayasa anlayışına uzak oldukları

¹²⁸ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s.229-230

¹²⁹ Samuel Huntington, **A.e.**, s.43

¹³⁰ İkrü Karatepe, **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, İstanbul, Z Yayıncılık, 1999, s.25

söylenbilir. Ayrıntılı anayasanın sıkıntısı her türlü soruna ayrıntısıyla anayasada yer vermek ve bu suretle çözmeye kalkmaktan mütevellit, anayasanın zamanla i lemez hale gelebilme ihtimalidir. Zira anayasayı de i en artılara göre sürekli güncelleyebilmek pek de mümkün de ildir, bu yüzden anayasanın bir süre sonra i lemez hale gelmesi kuvvetli bir olasılıktır. Anayasanın i lemez hale gelmesi de siyasal sistemin istikrarsızlaşmasıyla do rudan alakalıdır. 1982 anayasasının kazuistik* özelli i onun kısa bir süre sonra eskimesinde önemli bir etkidir.

- 1982 anayasasında hükümlerin de i tirilmesi, örne in 1961 anayasasına göre çok daha zorla tırılmış tır. 1982 anayasasında de i tirilemez hükümler ço altılmış , cumhurba kanının yetkileri bir hayli artırılmış tır. 82 anayasasıyla birlikte cumhurba kanına istemedi i de i iklikleri gerekli artların oluşması halinde halkoyuna götürübilme, kendisine gönderilen yasayı meclise iade edebilme yetkisi getirilmiş tir. Böyle bir durumda meclise iade edilen yasa tasarısının tekrar meclise gönderilebilmesi mecliste ancak üye tam sayısının dörtte üçünün oyu ile mümkün olabilecektir. Yine Anayasa Mahkemesi ve yüksek yargı mensuplarının büyük oranda atama yetkileri ve benzeri bir biçimde Yüksek Ö renim Kurumu başkan ve üyelerinin ve rektörlerin atanması Cumhurbaşkanlığı makamına devredilmiş tir.¹³¹
- 1982 anayasasında 1961 anayasasından farklı olarak bir geçi dönemi öngörölmü tür. Bu geçi dönemini düzenleyen kanuna göre anayasanın halkoyuyla kabul edilmesinden sonra MGK başkanlığı 7 yıl süreyle Cumhurbaşkanlığı olacaktır. Ayrıca 82 anayasasıyla kapatılan partilerin liderlerine ve parlamenterlerine siyaset yapma yasa ı getirilmiş tir.
- 1982 anayasası 1961 anayasasına göre çok daha az özgürlükçüdür, di er bir deyi le 1961 anayasasıyla getirilen haklar 82 anayasasıyla birlikte bir hayli tırpanlanmış , mevcut haklar otorite-hürriyet dengesinde otorite lehine yeniden düzenlenmiş ve devleti birey karşısında güçlendirmiş tir.
- 12 Eylül öncesindeki karga anın en önemli nedenlerinden biri olarak 1961 anayasasının kuvvetler dengesinde yürütmeyi çok güçsüz konuma getirmesi

¹³¹ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Basım-Yayıncılık, 2008, s.44-45

* Kazuistik, ayrıntılı anlamına gelen hukuki bir tabirdir.

gösterilebilir. Bu nedenle 1982 anayasası yürütme organını yasama ve yargı organları kar ısında güçlendirmi ve bu sorunu a mayı hedeflemi tir

- 1961 anayasasında bazı noktalardaki eksiklikler sistemin tıkanmasına yol açıyordu. Nitekim darbe öncesi cumhurba kanının bir türlü seçilememesi yasadaki eksikli in bir sonucuydu. Bu sorunun a mak için 1982 anayasasında cumhurba kanına, yeni cumhurba kanının seçilememesi halinde, gerekli di er artlar da olu tu u durumda meclisi feshedebilme ve seçimleri yenileme yetkisi getirilmi , bir anlamda eksik de olsa rasyonelle tirilmi parlamentarizm hedeflenmi tir.
- Mecliste parti kurabilme yeter sayısı 10 ki iden 20 ki iye çıkarılmı tir.¹³²
- 1982 anayasası 1961 anayasasına göre daha az katılımcı bir modeli benimsemi , toplumsal grupların depolitizasyonu ve siyasetten uzakla tırılması amaçlanmı tir. Bu kapsamda siyasi partilerin yurt dı ında te kilatlanmaları, kadın ve gençlik kolları gibi ayrıcalıklı yan kurulu lar meydana getirmeleri, siyasi partilerin dernek, sendika, vakıf, kooperatif ve kamu kurumu niteli indeki meslek kurulu ları ile i birli i yapmaları, bunlardan maddi yardım almaları yasaklanmı , sendikalar, kamu kurumları, vakıf dernek gibi kurumların siyasi partilere destek vermeleri, siyasi partilerden destek görmeleri, siyasi amaç gütmeleri, kendi amaçları dı ında toplantı, yürüyü vb. etkinlikler düzenlemeleri yasaklanmı tir. Ayrıca ara dönem seçimlerinin en fazla bir tane yapılması, seçmen ya ının 22'ye yükseltilmesi gibi kimi düzenlemelerin, vatanda ın siyasete olan ilgi ve müdahilli inin azaltılmasına yönelik oldu u iddia edilebilir.
- Sıkıyönetim ve ola anüstü yönetim uygulamalarının sınırları geni letilmi tir.¹³³ Müdahale öncesi TSK yönetim kademesi, sıkıyönetim uygulamalarının kapsamının yeterli olmayı ını darbe öncesi anar i ortamının yayılmasının ve engellenememesinin en önemli nedenlerinden biri olarak görüyordu. Daha önce bölgesel sıkıyönetimler uygulanmı olsa da cumhuriyet tarihinde ülke genelinde sıkıyönetim ilk kez 12 Eylül 1980 darbesi ile uygulanmaya ba lanmı tir. Ayrıca 148. Maddeyle ola anüstü hal

¹³² Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker**, stanbul, Afa Yayınları, s.19,

¹³³ ükrü Karatepe, **A.g.e**, 254-260

ve sıkıyönetim dönemlerinde çıkarılan yasa yahut yapılan düzenlemelerin kanuna aykırılığı iddiasıyla dava açılmayacağı hükmüne bağlanmıştır. Bu maddeye atfen, yeni anayasanın, olağanüstü hal uygulamasının keyfi bir hale getirdiği öne sürülmüştür.

- 1960 darbesinin aksine 12 Eylül 1980 darbesinin akabinde 1982 halkoylamasına ilişkin 70 sayılı milli güvenlik konseyi kararında Anayasa üzerindeki görüş ve önerilerin açıklanmasına yasak getirilmiştir, Anayasa ve devlet başkanının konular ve icraatlerine eleştirisi yasaklanmıştır. Ayrıca 1960 darbesinin aksine Cumhurbaşkanlığı seçimleri Anayasa oylamasıyla birleştirilmiştir.
- Siyasi partilere 5, parti liderlerine 10 yıl siyaset yapma yasağı getirilmiştir.¹³⁴
- Milli Güvenlik Kurulu'nun yetki kapsamı bir hayli genişletilmiştir, parti kapatma kolaylaştırılmış, siyasi faaliyetlere, parti mensuplarına yasaklar getirilmesi kolaylaştırılmış ve kapsam genişletilmiştir. Ayrıca M.G.K.'ya parlamentodan bağımsız söz hakkı verilmiştir.¹³⁵

1.2.Siyasi Partiler Kanunundaki Değişiklikler

80 darbesinden sonra siyasal alanda yapılan önemli değişikliklerden biri de siyasi partiler kanunundaki değişikliklerdir. 1965 yılında çıkartılan ve 18 yıldır yürürlükte olan 648 sayılı siyasi partiler kanunu yürürlükten kaldırılmış, yerine 1983 yılında 2820 sayılı kanun çıkarılmış, yeni siyasi partiler kanunu da yeni baştan yazılmıştır. Mevcut kanunun özelliği 1982 yılında ihdas edilen anayasayla getirilen yasakları ve sınırlayıcı değişiklikleri pekileştirici nitelikte olmasıdır.¹³⁶ S.P.K'da yapılan değişiklikleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

- 1982 Anayasası 68. ve 69. Maddelerde siyasi partilere yönelik bir dizi yasak getirmiştir. Bunların başında “Siyasi partilerin tüzük ve programları devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz. Sınıf

¹³⁴ Ergun Özbudun, **Anayasa Hukuku**, s.40

¹³⁵ Osman Nuri Özalp, “Türkiye Demokrasilerinin Neresinde”, (Çevirim içi)

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/hukukmecmua/article/viewFile/10504/9741>, 04.02.2014, s.148

¹³⁶ Hüseyin Özcan, Murat Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, İstanbul, Der Yayınları, 2011, s.33

veya zümre egemenli i yahut herhangi bir tür diktatörlü ü savunmayı ve yerle tirmeyi amaçlayan siyasi partiler kurulamaz” maddesi gelmektedir. Bu madde S.P.K ile peki tirilmi tir. Nitekim S.P.K konuyla ilgili “ Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılı na dayanan azınlıklar bulundu unu ileri süremezler. Türk dilinde veya farklılı na dayanan kültürleri korumak, geli tirmek ve yaymak yolu ile Türkiye Cumhuriyeti üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlü ünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyete bulunamazlar” (m.81-83)¹³⁷

- S.P.K 78 maddesinde siyasi partilerin “Türkiye Devletinin Cumhuriyet olan eklini; Anayasanın ba langıç kısmında ve 2’nci maddesinde belirtilen esaslarını; Anayasanın 3 üncü maddesinde açıklanan Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlü üne, diline, bayra na, milli mar na ve ba kentine dair hükümlerini; egemenli in kayıtsız artsız Türk Milletine ait oldu u ve bunun ancak, Anayasanın koydu u esaslara göre yetkili organları eliyle kullanılabilice i esasını; Türk Milletine ait olan egemenli in kullanılmasının belli bir ki iye, zümreye veya sınıfa bırakılmayaca ı veya hiçbir kimse veya organın, kayna ını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamayaca ı hükmünü; seçimler ve halkoylamalarının serbest, e it, gizli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılması esasını de i tirmek” üzere faaliyette bulunmaları yasaklanmı tır.
- 1982 anayasasınının 68. Maddesinde düzenlenen siyasi partilerin tüzük ve programlarının niteliklerinin demokratik cumhuriyet esaslarına aykırı olamayaca ı maddesi S.P.K’de peki tirilmi ve düzenlenmi tir. S.P.K 78 maddesinde “Demokratik Düzenin Korunması” ba lıklı maddede aynı madde yer almı fakat ba lık “Demokratik Devlet Düzeni” ekinde düzenlenmi tir. Burada dikkati çeken unsur daha önceki kanunda ilgili maddenin ba lı ı “Demokratik Toplum Düzeni” iken yeni kanunda “Demokratik Devlet Düzeni” ekinde de i tirilmi tir. Hâlbuki demokrasi toplum içindir ve

¹³⁷ Siyasi Partiler Kanunu, (Çevirim içi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf>, 15.05.2013

toplumsal bir düzendir. Ancak buradaki bu vurgu devlet ile toplumunun kanun koyucular tarafından farklı olarak görüldü ü izlenimi vermektedir.

- 82 Anayasasındaki kısmen katıla tırılmı laik anlayı ına atfen S.P.K'ye da benzeri maddeler konulmu ve siyasi partilerin i leyinin, tüzüklerinin, yapısının ve faaliyetlerinin demokratik esaslara uygun ve anayasada belirtilen laiklik anlayı ına aykırı olmaması gerekti i hükmü getirilmi tir. Yine S.P.K'nin 78. Maddesinde siyasi partilerin din ve mezhep ayırımına dayalı devlet kurmaya yönelik faaliyette bulunması yasaklanmı ve din, mezhep ve tarikat esaslarına dayandırılmayacakları belirtilmi tir. Nitekim bu maddeye dayanılarak Huzur Partisi kapatılmı tir.
- 82 Anayasasında 68. Maddeyle birlikte siyasi partilerin yurt dı ında te kilatlanıp faaliyette bulunmaları, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri ekinde ayrıcalık yaratan yan kurulu lar meydana getirmeleri ve vakıf kurulmaları yasaklanmı , aynı hüküm S.P.K'nin 92. ve di er bazı maddelerinde de peki tirilmi ve siyasi partilerin vakıf, dernek, kooperatif gibi organizasyonlarla i birli i ve partilerin kadın kolları gibi yan kurulu lar yasaklanmı tir.
- 82 Anayasası 98. Maddesiyle getirilen bir di er yeni hüküm olan “ Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yüksekö retim kurumlarındaki ö retim elemanları, Yüksekö retim Kurul üyeleri, kamu kurum ve kurulu larının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından i ç i niteli i ta ımayan di er kamu görevlileri, ö renciler ve silahlı kuvvetler mensupları siyasi partilere giremezler” ekindeki hüküm S.P.K'ye 11. madde olarak eklenmi tir.
- Anayasa ile getirilen 21 ya ını bitiren ö rencilere seçme yasa ı S.P.K'de de peki tirilmi tir.
- 2820 sayılı S.P.K'ye eklenen bir di er yasak siyasi partilerin tüzük ve programlarının anayasaya aykırı olamayaca ı hükmüdür. Bu hükümle birlikte

bütün partiler için Anayasa ortak bir parti programı haline gelmi ve siyasal partilere de Anayasayı uygulamaktan başka pek bir alan kalmamı tır.¹³⁸

- 2820 sayılı S.P.K'nin 101. maddesinde siyasi partilerin kapatılmayla alakalı, Anayasasının 68. maddesinde belirtilen hükümlere aykırı bir durumun ortaya çıkması halinde siyasal partinin bu aykırılı na binaen kapatılması için odak haline gelmi olması artı getirilmi tir. Bu maddenin siyasi partilerin kapatılmasını kısmen zorla tırdı ı ileri sürülebilir.¹³⁹

1.3.Seçim Kanunu'nda Yapılan De i iklikler

Darbe yönetiminin siyasal alanda yeniden düzenledi i di er bir kanun seçim kanunudur. A ustos 1983 yılında 2839 sayılı milletvekili seçim kanunu ihdas edilmi tir. Yapılan bazı önemli de i iklikler unlardır:

- 450 olan meclis milletvekili sayısı 400'e dü ürülmü tür.
- Seçilme ya ı 30 olarak belirlenmi tir.
- Partilere mecliste temsil için %10 barajı uygulaması getirilmi tir.
- TBMM seçimlerinin 5 yılda bir yapılması hükmü getirilmi tir. (geçici m.1)
- Siyasi parti kurucusu olmak isteyenlere Milli Güvenlik Kurulu onayından geçme zorunlulu u getirilmi tir. Onay alamayan adayların parti ba kanlı ı engellenmi tir. Kararlara itiraz yolu kapatılmı tır. (geçici m.3)
- Önceden kütü e yazıldıkları halde oy verme tarihinde kısıtlı veya kamu hizmetlerinden yasaklı olanlar veya ceza infaz kurumlarında hükümlü veya tutuklu olarak bulunanlara oy kullanma yasa ı getirilmi tir. Bu sayede darbe sonrası yargılanan ve hüküm giyenlerin oy vermesi engellenmi tir. (geçici m.9)¹⁴⁰

¹³⁸ Mustafa Koçak, "1982 Anayasasına Göre Siyasi Partilerin Hukuki Statüsü", (Yayımlanmamı Doktora Tezi), stanbul, U Sosyal Bilimler Fakültesi, 1993, s. 75-99

¹³⁹ Mehmet Kahraman, Zekeriya Çalı kan, "Türkiye'de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi", Do u Anadolu Bölgesi Ara tırmaları, 2007 (çevirim içi) <http://web.firat.edu.tr/daum/docs/53/26> Türkiye'de Siyasal Partiler-Zekeriya ÇALI KAN--ödendi-10 Syf--122-131.doc, 18.05.2013

¹⁴⁰ Milletvekili Seçim Kanunu, (Çevirim içi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2839.pdf>, 15.06.2013

1.4.Sendikalar Yasası'nda Yapılan Değişiklikler

12 Eylül 1980 darbesi sonrası önemli değişiklikler yapılan diğer bir kanun ise sendikalar kanunudur. Bu dönemde 274 sayılı sendikalar kanunu yerine 2821 sayılı sendikalar kanunu, 275 sayılı kanun yerine 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt kanunu kabul edilmiştir.¹⁴¹ Bu dönemde sendikalar da, 12 Eylül öncesi yaanan karga adan sorumlu tutulmuş, gerek 82 Anayasasında gerek 2821 ve 2822 sayılı yasalarda sendikalar ve faaliyetleri oldukça sınırlandırılmıştır. Darbe sonrası sendika ve konfederasyonların bir kısmının faaliyetleri durdurulmuştur. Yine yapılan düzenlemelerde 1961 anayasasında devlet, işçi-i veren ilişkilerinde işçi tarafına ayrıcalıklı konum koymuşken, 82 anayasasında işçilere tanınan bu ayrıcalıklar törpanlanmıştır.¹⁴² Grev ve lokavt, Hak-İş, DSK ve MSK'in faaliyetleri uzun süre durdurulmuştur.¹⁴³ Türk-İş ise faaliyetine devam etmiştir.¹⁴⁴ Anlaşmazlıklarda Yüksek Hakem Kurulu zorunlu hale getirilmiş, 2822 sayılı yasanın 47. Maddesi uyarınca yapılacak grevlerden sendikalar sorumlu tutulmuştur.

2821 sayılı Yasa ayrıca sahte üyeliklerin önüne geçilmesi amacıyla, sendika üye kayıt fişinin birer nüshasının Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı na ve ilgili Bölge Çalışma Müdürlüğüne gönderilmesini (M.22) ve sendika yetki için başvurduktan sonraki üç gün içinde işverene verilmesini (2822/13) öngörüyordu. Sendikalar Kanunu, işçinin sendikaya ödeyeceği ödentilerinin genel kurullarca belirlenmesinde sınır getirmiş ve sendika ödentisi dışındaki kesintiler (dayanım fonu, toplu sözleşme zam farkı, üst kurulu ödentisi) yasaklanmıştır. 12 Eylül öncesinde bir sendikanın feshedilmesi durumunda mal varlığı bir banka işçi kurulu na devredilirdi (274/18). 2821 sayılı yasayla bu madde de değiştirilmiş, bazı koşullarda işçi Bulma Kurumu'na devredilmesi öngörülmüştür. 2822 sayılı yasa, sendika üyesi olmayanların dayanım aidatı ödeyerek sendikanın başkanı oldu u toplu iş sözleşmesinden yararlanmasında sendikanın onayını kaldırmıştır. Böylece sendikasızlık tevik edilmiştir. Bunun dışında toplu sözleşme görüşmelerini

¹⁴¹ Haluk Hadi Sümer **Hukuku**, Konya, Mimoza Basım,2008 s.6

¹⁴² Aysen Tokol, **Sosyal Politika**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, 2000, s.21-22

¹⁴³ Can Afak, "Türkiye'de Toplu Pazarlı ın Değişen Çizgisi", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2006, s.33

¹⁴⁴ Mustafa Delican, **A.g.m**, Sayı:51, s.17

60 günlük süre ile kısıtlanmı (M.21); arabuluculuk kurumu getirilmi tir. Tarım i kolu dı ındaki i kollarında bir sendikanın i kolunda çalı an i çi sayısının yüzde 10'unu temsil etmeden yetki için ba vurması olanaksız hale getirilmi tir. Son olarak sendikasız i çilere grev yasa ı getirilmi tir.¹⁴⁵

2. 1983-1987 Arası Siyasal Alanda Siville me Çabaları

2.1. Özal'a Dair

Turgut Özal banka memuru Mehmet Sıddık ve ilkokul ö retmeni Hafize hanımın çocukları olarak 13 Ekim 1927'de Malatya'da dünyaya geldi. Muhafazakâr ve kültürlü bir aileden gelen Özal'ın babası Mehmet Sıddık Bey medrese e itimi almı Osmanlı Medresesinin en son icazetli memurlarındandı. Arapça ve Farsça bilirdi.¹⁴⁶ Babasının görev de i iklikleri nedeniyle ilk ve orta ö renimini farklı illerde tamamladı. Özal 4 ya ında iken ailesi Sö üt'e ta ındı ve ö renim hayatına burada ba ladı. Daha sonra aile Silifke'ye ta ındı. O dönemlerde pilot olmak isteyen Özal'ın, geçirdi i bir kaza nedeniyle sol kolu hasar gördü ve bu hayalinden de böylece vazgeçmek zorunda kaldı. Baba Mehmet Sıddık beyin Mardin'e atanmasıyla aile buraya ta ındı ve Özal ortaokulu burada tamamladı. O dönemler Mardin'de lise olmamasından ötürü Özal lise için ba ka bir ili tercih etmek zorunda kaldı ve Konya lisesine kayıt yaptırdı. Liseyi burada okuyan Özal üniversite sınavlarında TÜ elektrik mühendisli ini kazandı. Hayatının maddi sıkıntılarla geçmesi, Özal'ın gençlik yıllarında hayır kurumlarında aktif rol almasına vesile oldu. Özellikle talebe cemiyetinde aktif rol aldı ve bir süre yardım kolu ba kanlı ı yaptı.

1950 yılında üniversiteden mezun olan Özal aynı yıl Ankara Elektrik leri Etüt daresi'nde mühendis olarak çalı maya ba ladı. Bu arada evlendi. Fakat evlilik kısa sürdü. 2 yıl sonra bo anan Özal E E 'de görev yapan Semra hanımla tanı tı ve evlendi.

Özal evlendikten sonra mesle inde ihtisas yapması amacıyla Amerika'ya yollandı. Dönü ünde elektrik i leri etüt idaresinde genel direktör teknik mü aviri

¹⁴⁵ Editör, "30. Yılında 12 Eylül Darbesi ve çi Sınıfı", **Mülkiye Dergisi**, Sayı:268, Güz 2010, s.43-74

¹⁴⁶ Mehmet Ali Birand, Soner Yalçın, **The Özal: Bir Davanın Öyküsü**, stanbul, Do an Kitap, 2007, s.13

olarak görev aldı. 1958 yılında zamanın hükümetince kurulan planlama komisyonunun sekreterliğini de yapan Özal, askere gitti, dönüşünde tekrar aynı kurumdaki görevine geri döndü, bu sırada kurulan devlet planlama teklifatının kurulu unda görev aldı.

1965 seçimlerinden sonra Ba bakan Süleyman Demirel'in yanında önce danışman olarak görev alan Özal, daha sonra da 1967 yılında DPT Müste arlığı na getirildi. 12 Mart muhtırasından sonra DPT'den ayrıldı ve ABD'ye gitti. Burada Dünya Bankası Sanayi Dairesi'nde sanayi ve maden konularında özel danışmanlık görevi yapan Özal, yurda dönüşünde özel sektörde bankacılık, demir-çelik, otomotiv sanayi, tekstil, gıda, dö me ve döküm alanlarında yönetici olarak çalış tı.

Bu görevlerinden sonra MESS'te Sendika Ba kanı olarak görev yaptı. Kasım 1979'da Süleyman Demirel başkan lığında kurulan azınlık hükümetiyle tekrar devlet memurlu ununa dönen Özal bu dönemde Ba bakanlık Müste arlığı ve DPT Müste ar Vekilli i görevleri verildi. Türk ekonomisinin liberalleştirilmesini hedefleyen 24 Ocak Kararları'nın hazırlanmasında aktif görev aldı.

12 Ocak 1980 askeri darbesinden sonra kurulan Bülent Ulusu Hükümeti'nde ekonomik i llerden Sorumlu Bakan Yardımcılığı na görevine getirildi. 22 ay görev yaptı ı bu pozisyondan istifa eden Özal, 20 Mayıs 1983'de Anavatan Partisi'ni kurdu ve yapılan ilk seçimde (1983) Partisi tek baş na hükümet kurma hakkı elde etti.

13 Haziran 1985'te yapılan ilk büyük kongrede tekrar genel başkan lığa seçilen Özal, 18 Haziran 1988'de suikaste u radı, elinden yaralandı. Aynı gün tekrar genel başkan lığa seçildi. 31 Ekim 1989'da Kenan Evren'den boş alan Cumhurbaşkanlığı na seçilen Özal yaklaşık 4 yıl sonra 17 Nisan 1993'te vefat etti.¹⁴⁷

3. Neo-Liberal Yeni Konjonktür, Özal ve Ele tiriler

1980'ler ekonomik politik ve ideolojik yapıların hızla değişim e meyde baş ladı ı, küreselle me ve sermaye hareketlerinin dünya ekonomisini yeniden şekillendirdi i, refah devleti yahut di er ismiyle sosyal devlet anlayış ının hızla terk edilmeye baş landı ı ve Neo-liberal adı verilen yeni ekonomik düzenin özellikle yeni sa

¹⁴⁷ Anavatan Partisi, **Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkan ı Turgut Özal**, Ankara, 2000, s.9

partiler tarafından benimsendi i bir dönem olmu tur. Bu dönemde bir yanda özellikle ula ım ve ileti im imkânları teknoloji açısından süratle geli meye ba lamı , di er yandan bu geli en teknolojinin sundu u imkânlarla uluslararası sermaye yükseli e geçmi , çok uluslu irketler geli meye ve yayılmaya ba lamı , bu de i en düzen yöneti im mantı ını ve siyasal-ekonomik düzeni bir hayli etkilemi , de i tirmi tir.

1929 ekonomik buhranıyla sorgulanmaya ba layan klasik iktisadi anlayı zamanla terkedilmeye ba lanmı ve daha sonra sosyal devlet anlayı ının oldukça önemli görüldü ü Keynesyen ekonomik anlayı ¹⁴⁸ 1970'lere kadar küresel ekonomide yaygın olarak benimsenen anlayı olmu tur. Özellikle 2. Dünya Sava ı'ndan sonra hızla yaygınla maya ve geli meye ba layan Keynesyen ekonomi, 1970'lere gelindi inde küresel ölçekte ya anan petrol krizi ve stagflasyona bir çözüm ve açıklama getirememi , beraberinde peyderpey terk edilmeye ba lanmı tır. Neo-liberal politikaların Keynesyen politikalara göre en belirgin farkları, Keynesyen ekonomide oldukça önemli olan ekonomiye devlet müdahalesi ve sosyal devlet anlayı ının yerine, geçmi te klasik iktisadi anlayı ta oldu u gibi devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerekti i ve devletin küçülmesi, kamusal harcamaların mümkün oldu unca azaltılması, devletin bir nevi ekonomide düzenleyici, di er bir deyi le "gece bekçisi" anlayı ına geri dönmesi gerekti iydi. Kamusal harcamaların azaltılması politikası da öncelikle sosyal devlet anlayı ından vazgeçilmesi, sosyal hakların budanması anlamına geliyordu, zira bugün de oldu u gibi o gün de kamusal harcamalar içerisinde en büyük payı sosyal harcamalar olu turuyordu.

İlk kez 1980'li yılların ba ında ngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan gibi yeni sa ın temsilcileri tarafından benimsenmeye ba lanan Neo-liberal politikalar zamanla küresel ölçekte geli mi ve hızla tüm dünyaya yayılmı tır. Dolayısıyla dönemin Neo-liberal politikalarını benimseyen, kendisini hem liberal hem muhafazakâr olarak tanımlayan yeni sa ın iktidara geldi i ülkelerde sosyal

¹⁴⁸ Keynesyen Ekonomi "Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler" sloganıyla kısaca ifade edilen, piyasa artlarına bırakılmı ekonominin kendi dengesini kendi içerisinde sa layabilece i, devlet dahil her türlü müdahalenin süreci bozaca ı, dolayısıyla ekonominin kendi haline bırakılması, müdahale edilmemesi gerekti ini savunan klasik anlayı ın 1929 yılında ya anan büyük ekonomik krizle birlikte sorgulanmaya ve terk edilmeye ba landı ı yıllarda klasik iktisadın yerine uygulanmaya ba lanan ekonomik modeldir. Teori John Maynard Keynes'e ait oldu u için Keynesyen ekonomi denmi tir. Mahir Fisuno lu, Bilge Göksel Tan, "Keynes Devrimi ve Keynesyen ktisat", **Ekonomik Yakla ım Dergisi**, Cilt:20, Sayı: 70, s.30-40

hakları önceleyen politikaların budanması, karma ekonomiden vazgeçilerek devletin küçültülmesi, üretim ve hizmetlerin özelleştirilmesi, kısaca serbest piyasa ekonomisine geçilmesi öncelikli hedef olmuştur.¹⁴⁹

Yeni sağ bir yandan devletin faaliyet alanını daraltmak yani devleti küçültmek ve harcamaları kısmak amacıyla özelleştirme politikalarına hız verirken, diğer yandan özellikle küresel piyasalardaki durgunluk ve petrol fiyatlarının artmasıyla iyice sarsılan bütçe disiplini sağlamak için kamu harcamalarını kısma çalışmıştır. Yatırım kararlarında her tür sınırlamayı ortadan kaldırarak sermayenin özgürce hareket etmesini sağlayan ve bu açıdan ekonomik bağımlılığı küçülttüren yeni sağ siyaset, gerek ekonomik gerekse politik sorunların çözümünü aile, cemaat, mahalli idareler, sivil örgütler vb. toplumsal kurumlara bırakmıştır ki yeni sağ bunu kendisini tanımladığı muhafazakâr kimliğinin bir gereği olarak görüyordu. Özetle yeni sağın serbest piyasayı önceleyen anlayışı liberalliğinin, toplumsal sorunların çözümünde toplumsal kurumları önceleyen tarafı da muhafazakarlığına olmaktadır.¹⁵⁰

Neo-liberal furyadan etkilenen ülkelerden biri de Türkiye'dir. Özal'ın iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'de de neo-liberal politikalar benimsenmeye ve uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca tıpkı dünyada olduğu gibi Türkiye'de neo-liberal politikaları ilke edinen iktidar partisinin-ANAP'ın da kendisini liberal ve muhafazakâr olarak tanımlaması da bir diğer benzerliktir. Nitekim M.Thatcher'ın "Özal politikalarının sonuna kadar savunucusuyum" ve "Hükümetlerimizin, ahsı girişi ve özel teşebbüsün önemli rolüne ayrıcalık veren ekonomi politikaları arasında birçok benzerlik bulunduğunu biliyorum. Hatta bir İngiliz gazetesi bana, politikalarımın Thatcher'ı da il, Özalcı olduğunu söyledi. Bunu iltifat olarak kabul ediyorum."¹⁵¹ gibi sözleri Özal'ın pragmatik ve karizmatik kimliğine vurgu yapmaktaydı. İndi onun liberal muhafazakar siyaset anlayışının takdir gördüğü bir ifadesi

¹⁴⁹ Zeki Duman, **Türkiye'de Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal**, Ankara, Kadim Yayınları, 2010, s.187-189

¹⁵⁰ Alev Özkazanç, **Neo-Liberal Tezahürler**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2011, s.12-18

¹⁵¹ BBC, "Thatcer mı Özalcıydı Özal mı Thatcherı?", Çevirim içi http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/04/130410_thatcher_ozal.shtml, 15.06.2014

olarak yorumlanabilir.¹⁵² Özal da bir demecinde “ 20. asrın ilk ve ikinci çeyre inde revaçta bulunan usul refah devletiydi. O bitti artık. Devletin refahı temin etmesi diye bir şey önümüzdeki asırda yok yani eğer bu yanlış tercihe kalkarsak, hakikaten Türkiye’yi çok geriye atarız. Hatta asrın üçüncü çeyre inde gelen bir sosyal devlet mefhumu var. O da bitiyor. Devletin rolü de iyor. Yerine insanın rolü geliyor (...) 21. asra doğru giderken her şeyi temin eden devlet yok, bitti. Yerine süratle, ferdin çık daha hareketli, üretken, yaratıcı oldu u, olabilece i, çok daha serbest bir ortam meydana gelecek.” demi tir.¹⁵³

Özal’ın politik felsefesinin de temel özelli i ekonomi temelli olmasıdır. Özal’ın politik felsefesinin; ça ın temel dinamiklerine duyarlı, ideolojik ve politik olmaktan ziyade ekonomik ve teknolojik temelli, devlet odaklı olmaktan ziyade birey merkezli oldu u söylenebilir. Özal’ın temel hedefi Türkiye’deki ekonomik sistemi liberalleştirerek dünya ekonomisine entegre etmektir. Dolayısıyla Özal’ın pragmatik ki ili in yanında reformist bir yönü oldu u da söylenebilir.

Özal döneminde altyapıdan üstyapıya kadar birçok yatırım yapılmı , liberal ekonomik anlayı la birlikte yeni zenginler türemeye ba lamı tır. Yapılan bu yatırımlar ve uygulanan serbest piyasa temelli politikalarla ülke önemli bir de i im-dönü üm geçirmi tir. Ancak bu de i im dönü ümle birlikte sadece köyden kente göçler artmamı , aynı zamanda liberal ekonominin gere i olarak tüketimin özendirilmesi, gözler önündeki lüks ya malar, yabancı malların ülkeye giri inin serbest bırakılması üzerine muazzam ölçüde artan mal ve hizmetler kente göç eden i siz kesimin bir an önce kö eyi dönmek ve zengin olmak istemesine, bunun için de adam kayırmadan yolsuzlu a, hayali ihracattan dolandırıcılı a her türlü yolu mübah görmesini, dolayısıyla toplumsal ahlak açısından bir yozlaşma da beraberinde getirmi tir.¹⁵⁴

Özal’ın geçmi döneme nazaran farklı görü lerinden biri de Türkiye’nin yönetim anlayı ının de i mesi gerekti ine ili kin dü ünceleridir. Özal’a göre

¹⁵² Zeki Duman, **A.g.e**, s.190

¹⁵³ Gülistan Gürbey, **Özal’ın Dı Politika Anlayı ı, ’Kim Bu Özal? Siyaset, ktisat, Zihniyet,** stanbul, Boyut Kitapları, 2011, s. 210

¹⁵⁴ Zeki Duman, **A.g.e**, s.198-199

heterojen bir toplumsal yapıya sahip olan bir ülkenin parlamenter sistemden ziyade ABD'deki gibi ba kanlık sistemiyle yönetilmesi daha do ru olurdu. "Parlamenter sistem, biz demokrasinin tek ekli diye almı ız. Ama bakın Amerika kıtasında hep ba kanlık sistemi var... E er bir ülkede, etnik olarak daha geni tabanlı toplumlar ya ıyorsa, onlara ba kanlık sistemi daha iyi uyuyor... Avrupa'daki çok milliyetli parlamenter demokrasiler, hep krallıklar... Orada ülkenin bütünlü ünü kral temsil ediyor... te ngiltere böyle, Belçika Böyle... Veya sviçre'de konfederasyon var... Fransa'daki yarı ba kanlı ın ba kanını, parlamento de il halk seçiyor." ¹⁵⁵

in gerçe i Özal görü ünü sadece bir dü ünçe olarak ortaya atmamı , *de jure* açıdan olmasa da *de facto* açıdan uygulamaya çalı mı tır. Devleti ilgilendiren birçok önemli konuda tek ba ına karar vermeye çalı ması, muhalefeti pek de dikkate almaması bunun bir tezahürü olarak de erlendirilebilir. Ancak Özal'ın ba kanlık sistemi dü ünçesi bir öneri olmaktan öteye geçememi tır.

Özal'ın liberallik anlayı ı da çokça tartı ılan konulardan biri olmu tur. Özal'ın liberallik anlayı ının ekonomik liberalizmden öte gitmedi i iddia edilmi tır. Buna göre Özal iktisadi liberalizm açısından ba arılı olabilir, ancak dürüstlük, effaflık, yolsuzluk, hayali ihracat, adam kayırmacılık gibi unsurları irdeleyen etik-ahlaki liberalizm açısından ba arılı bir yönetim sergilememi tır. ¹⁵⁶

Özal'ın kendisini ve partisini tanımlarken kullandı ı ilkelerden biri de muhafazakârlıktır. Özal birçok demecinde muhafazakâr bir insan oldu unu, politikalarını belirlerken bu kimli i göz önünde bulundurdu unu sıkça ifade etmi tır. Örne in 1977 yılında MSP'den zmir milletvekili adayı olarak siyasete atılırken radyodan yaptı ı konu masında u ifadeleri kullanmı tır." Maddi kalkınma ve memlekette özledi imiz huzurun temelini ancak ve ancak manevi kalkınma ile beraber yapılaca ına inanıyorum. Hizmeti yürütecek güçlü kadrolara ihtiyaç vardır. Bu kadroların bilgili ve cesur oldu u kadar imanlı olmaları da lazımdır. Uzun yıllar devlet tecrübem, ba arı için inanmanın en önemli art oldu unu göstermi tır. Bilgili,

¹⁵⁵ Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, stanbul, Birey Yayıncılık, 2001, s.144

¹⁵⁶ Zeki Duman, **A.g.e**, s.208-210

fakat imansız insanların ne kendilerine, ne de memleketlerine hiçbir faydaları yoktur. Bunların faydadan çok zararları oldu u bilinen bir gerçektir.”¹⁵⁷

Özal muhafazakâr biri olmasının yanında aynı zamanda dindar biri olarak da tanımlanabilir. Cuma vakit ve Cuma namazlarını kılması, oruç tutması, hacca gitmesi, ramazanda iftar yeme i vermesi buna örnek olarak gösterilebilir. Özal her ne kadar Cumhuriyetin modern e itiminden geçmi ve devletin resmi kurumlarında uzun yıllar bürokrat olarak çalı mı sa da cumhuriyet epistemolojisinin katı akılcı ve seküler yönetim felsefesine pek sıcak bakmamı tır. Bu açıdan Özal siyasette temel referanslarını, dinsel terminoloji, kutsal menkıbeler, peygamber hadisleri ve Kuran ayetlerinden seçmi ve halka hitap ederken bu terminolojiyi sıkça kullanmı tır.¹⁵⁸

Özal’ın ailesi de Muhafazakâr görü e sahip bir aileydi, gerek babanın Osmanlı dönemi memurlarından olu u, gerek annesinin Osmanlı toplumunda saygın bir yeri olan Nak i tarikatı ba lantısı neticesinde Osmanlı’nın aile ve fertleri nezdinde yeri ayrıydı. Özal Osmanlı tarihiyle, menkıbeleriyle büyüdü , bu durum Özal’ın nezdinde Osmanlıyı ayrı bir önemli kılmı tı. Bunun yansımaları zaten Özal iktidara geldi inde de görülmü tür. Önceleri Özal Türklü e daha sık atıflar yaparken son dönemlerine do ru Osmanlı vurgusu yapmaya ba lamı tır. Ancak Özal’ın ekseri muhafazakâr görü tekilerden farkı, pozitivizm ve rasyonalizme önem vermesi ve kapitalist/liberal ki ili iydi. Aynı ekilde Özal Türkiye Cumhuriyeti’ni de Osmanlı’nın bir devamı olarak görmü ve bu süreklili i 5 Temmuz 1989’da meclisteki bir konu masında u ekilde ifade etmi tir:

“Bulgaristan, Türkiye’nin daha do rusu Osmanlı mparatorlu u’nun bir vilayeti idi. Bu nedenle Bulgaristan Türklerinin meselesinin di er ülkelerdeki Türklerin meselesinden çok daha önemli olması lazım. nanıyorum ki Bulgaristan Türklerinin di er Türklere göre daha özel bir durumu vardır. Çünkü Osmanlı mparatorlu u’nda Konya nasıl bir vilayetse Bulgaristan da öyle bir vilayetti, Tuna bir vilayetti, arki

¹⁵⁷ Emin Çöla an, **Turgut Nereden Ko uyor**, stanbul, Tekin Yayınevi, 1989, s.98-99

¹⁵⁸ Zeki Duman, **A.g.e**, s.214-215

Rumeli bir vilayetti. Bunun için bu meseleyi her zaman milli bir mesele olarak gördük.”¹⁵⁹

Özal için Türkiye süratle modernle meliydi. Özal’a göre modernle me ekonomik liberalle me ve teknolojik olarak ilerlemekle mümkündü. Bu açıdan Özal için teknolojik geli mi lik de liberal ekonomi kadar önemliydi. Dolayısıyla Özal Türk toplumuna öteden beri gösterilen modernle me hedefine ula ma yolunu teknolojiye görmü tür.¹⁶⁰ Özal’ın sık sık ça ı atlamak anlamında kullandı ı “transformasyon”un yani “kabuk de i tirmek”in temel ta ı da Özal’a göre teknolojidir, teknolojiyi memlekete getirmektir.¹⁶¹

Özal’ın hayranlık duydu u devletlerden biri de Amerika Birle ik Devletleriydi. Özellikle 25 ya ından sonra sık sık ABD’ye gitmesinin Özal’ın vizyonunun ekillenmesinde önemi büyüktü. Hatta sık sık ABD’nin Osmanlı Devleti’ne ne kadar benzedi ini tekrarları. Bu konuda Özal öyle bir açıklama yapmı tı:

“ Amerika ile Türkiye arasında çok benzerlik vardır. Türkiye bir imparatorlu un bakiyesidir. Türkiye’de de tıpkı Amerika’da oldu u gibi farklı etnik gruplar var. Türkler Orta Asya’dan Küçük Asya’ya göç ettiklerinde çok fazla Türk geldi ini sanmıyorum. Demek ki Küçük Asya’nın insanlarıyla dı arıdan gelen Türkler birle ti. Ayrıca imparatorluk giderek küçülürken her yerden Türkiye’ye göç oldu. Örne in Arnavutluk’u alın. Buradaki Müslüman Arnavutlardan bir bölümü Türkiye’ye göç etti.”

Ba ka bir konu masında da konuyla ilgili Özal unları söylemi ti:

“Amerika’nın adı, belli bir ırkı temsil etmiyor. Bir ülkenin adı. Amerika’da hem Müslümanlar, Yahudiler ve Hispanikler ya ıyor. Türkiye’nin adı Türkiye yerine Anadolu olsaydı bence daha do ru olurdu. Böylece Türk, Kürt herkes “Ben Anadoluluyum” derdi.”

¹⁵⁹ aban Çalı , **Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2001, s. 101-121

¹⁶⁰ Ali Ya ar Sarıbay, **Modernitenin ronisi Olarak Globalle me**, stanbul, Everest Yayınları, 2004, s.114

¹⁶¹ Osman Ulagay, **Özal’ı A mak çin**, stanbul, Afa Yayınları, 1988, s.71-72

Özal kimileri tarafından sıkça ele tirilen hayaperest hatta bir parça maceraperest bir adamdı. Yeti kinli inde bile Redkit gibi çizgi romanlar okuması, hız yapmayı sevmesi, Özal'ın ilginç tutkularındandı.¹⁶²

Özal'ın demeç ve söylemlerinde göze çarpan bir di er unsur popülizmdir. Statükoya kar ı dü manlı ın ve geleneksel siyasetçilere güvensizli i ihtiva eden popülizmin Laclau'ya göre 3 temel unsuru vardır. Bunlar:

- 1- Statükoya kar ı çıkan bir ideolojiye sahip bir elit kesim
- 2- Beklentileri yüksek ya da yükseltildi mi bir kitle
- 3- Duygusal hitaba geni çapta ba vuran ideolojik bir söylem¹⁶³

Özal'ın muhafazakâr unsurlarla bezenmi popülist söylemi söylem düzeyinde 3 farklı özellik ta ır. Bunlar, popülist söylemin sıkça ba vurulan biçimlerinden olan halka ba lılı ı ve halk için siyaseti öne çıkararak, halkı yekvücut, organik bir bütünlük olarak gören ve halkın nabzına uygun bir söylemin benimsenmesi di er bir deyi le nabza göre erbet verilmesi, di eri ise statükonun ve seçkincili in yerilmesi ve halk için halkın yanında siyaset yapıldı ının vurgulanmasıdır. De er ve ilkedemden ziyade günöbirlik bir siyaset anlayı ının bir tezahürü olan popülizm ve popülist yakla ım Özal'ın politikalarında, söylem ve demeçlerimde fazlasıyla yer almı tır. Özal'ın kullandı ı kavram ve konulara yeterince hâkim olmayı ı beraberinde bir tutarsızlık sorunu ortaya çıkarmı tır. Özal'daki bu tutarsızlık, halkın dilinden konu an, onun yanında olan bir Özal imajını beraberinde getirmi tir denebilir. Halkın dilinden anlamak, halk a zıyla konu abilmek popülist politikaların ön ko ullarından biridir. Bu bakımdan Özal'ın halk diliyle konu ma konusundaki maharetli oldu u ve buna uygun bir söylem geli tirdi i de söylenebilir. Nitekim 12 Temmuz 1986'da Bursa'da yaptı ı bir konu mada Özal "Dünyada hiçbir devletin bizimkisi kadar kom usu yoktur. Ne kadar çok kom unuz varsa o kadar çok sorunuz olur. Bu kom uların hepsini birden idare ediyoruz. Bazen güzel dostluk, ahablık yapıyoruz, bazen hafifi tertip sopa gösteriyoruz. Türkiye'nin durumu düzeldikçe hepsi hizaya girecektir... skandinav ölkelerinden biri de bizi nsan Hakları Mahkemesi'ne ikâyet etmi ti. Bu

¹⁶² aban Çalı , **A.g.e**, s. 101-121

¹⁶³ Ernesto Laclau, **deoloji ve Politika**, stanbul, Belge Yayınları, 1998, s.160-166

i ten vazgeçsinler, yoksa biz de i vermeyiz diye haber gönderdik. Davalarından vazgeçtiler” demi tir.¹⁶⁴ Ba ka bir demecinde de “ imdi bakınız, bölücüler dün müdafaasız, bir vah et eseri, kızları, kadınları öldürdüler. imdi bunlar Müslüman mı? Müslümanlı a böyle bir ey sı ar mı bunlar Allah’a inanmıyorlar mı? Hayır, bunlar Allahsızdırlar. Onun için kendilerine dikkat edin, Allahsız oldukları için Marksist diyorlar, Marksist’in ne oldu unu biliyorsunuz de il mi? Evet komünist... Biz bunların hesabını mutlaka görürüz. Bu dünyada da görürüz, öbür dünyada da elimiz iki yakalarındadır. Zaten öbür dünyada herhalde cehennem dibindedir bunlar” demi tir. Genel itibariyle Özal’ın izledi i popülist politikaların “devlet-millet” “ Hak-Batıl” “Halk-Güç Odakları” “Eski-Yeni” gibi ikilikler üzerine kuruldu u söylenebilir.

Özal’ın söylemlerinde göze çarpan bir di er unsur da pragmatizmdir. Pragmatizm, siyasal alanda sa duyuya, pratikli e, uzla macılı a ve katı kalıplarla dü ünmemeli kanlı na vurgu yapan ve bunları ihtiva eden bir tanımlama, felsefi bir kavramdır.¹⁶⁵ Özal’ın da i birli i ve i bitiricili e yaptı ı vurgu ve bunun prati i, onun politikalarının kimilerince pragmatik olarak de erlendirilmesine yol açmı tır. Yani Özal siyaseti Makyavelist anlamda teknik ve beceriye dayalı bir i olarak görmü tür. Bu anlamda Özal’ın pragmatist tutumuna verilebilecek uygun örneklerden biri de ekonomi alanında himayecili e ve denetimsiz para transferine yol açan, ne meclisin ne de maliyenin kontrolünde ve bilgisinde olan bütçe dı ı finans kayna ı olarak görülen fon sistemi uygulamasıdır.¹⁶⁶ Her ne kadar ekonomide fon kullanımı Özal öncesinde olsa da Özal döneminde artmı tır. Bu ra’ya göre Fon uygulaması ANAP’ın hukuki yahut yapısal kimi sebeplerden ötürü amaçlarını resmi yollardan gerçekle tiremedi i zamanlarda imdada yeti en, bir anlamda hukukun da bertaraf edildi i bir pragmatizmi ifade eder. Zira üzerinde meclis denetimi olmayan fonların niteli ine, nerelerde kullanıldı na dair hiçbir ey bilinmiyordu. 1987-1988 yıllarında bu fonlarda biriken paranın 3,5 ile 5,7 milyar dolar arasında bir mebla

¹⁶⁴ Zeki Duman, **A.g.e**, s.220-240

¹⁶⁵ Taner Demirel, **Adalet Partisi: deoloji ve Politika**, stanbul, leti im Yayınları, 1998, s. 135

¹⁶⁶ Zeki Duman, **A.g.e**, s.235

oldu u tahmin edilmekteydi. Dolayısıyla fon uygulamaları da özellikle muhalefet partilerince sık sık dillendirilmi ve iddetle ele tirilmi önemli konulardan biridir.¹⁶⁷

Özal'ın ele tirildi i bir di er konu ise askerle olan ili kisi olmu tur. Özal'ın 12 Eylül darbesi ile ili kisi, askeri yönetime bakı ı ve silahlı kuvvetlerle olan münasebeti hep tartı ma konusu olmu tur. Sol çevrelere göre Özal 12 Eylül mahsulü, darbecilerle i birli i yapan, hatta askerler tarafından iktidara getirilen biriyken sa çevrelere göre Özal darbenin bir mahsulü de ildi, askerler tarafından da pek fazla sevilmeydi. Askerler tarafından ko ullar gere i desteklenmi ti. Ancak genel itibariyle askerin Özal'a sıcak baktı ı ve bakmadı ı yanlarının oldu u söylenebilir. Özal'ın tarikatlarla olan ili kisi, MSP geçmi i, bürokrat oldu u dönemlerde din çevrelere yakın olması askerin ho kar ılamadı ı durumlar oldu u, buna kar ın Özal'ın askeri dikkate alan söylem ve politikaları, Ulusu hükümeti döneminde askeri yönetimde ekonomi alanında yardımcı olması-görev almasının askerlerce makul görüldü ü söylenebilir. Nitekim Özal'a parti kurması için izin veren Evren ve askeri yönetim aynı Özal'ı sert biçimde ele tirmekten de geri durmamı tır. Nitekim Evren'in 4 Kasım 1983'te ekranlarda Özal'ı sert biçimde ele tirmesi, meselenin iki yönünün de oldu u izlenimini vermektedir.¹⁶⁸ Evren televizyon konu masında Özal'a ithafen "Gelece in iktidarına talip olan yeni partilerimiz birçok tatlı vaatlerde bulundular. 1980 ve 1981 yıllarında ekonomik durumun düzelmesini kendilerine mal edenler, ekonominin tabii kanunlarını bu memlekette kendisinin bildi ini söyleyenleri bilgi beceri ve i bilirlilik vasıflarının Allah tarafından kendilerine verildi ini büyük bir gururla her gün çekinmeden ifade edenleri, ihracatın sihirli de ne inin yalnız kendisinde bulundu unu, bugüne kadar gelmi geçmi bütün yönetimlerin hatalı hareket etti ini, ancak kendilerinin hatalı olmadı ını, enflasyonu ancak ve ancak kendilerinin a a ıya çekebilece ini, anar i ve terörün ba lıca sebebinin ekonomik kriz oldu unu, herkesi ev sahibi yapacaklarını, orta dire i yalnız kendilerinin ayakta tutabilece ini, neredeyse köy yollarına varıncaya kadar asfalt yapacaklarını, bir ekip çalı masıyla de il, ancak kendisinin bunları gerçekle tirebilece ini ve daha birçok tatlı vaatleri dinlediniz... ancak, üzüntü veren taraf, 12 Eylül'den sonra yönetimde

¹⁶⁷ Ay e Bu ra, **Devlet ve adamları**, stanbul, leti im Yayınları, 1995, s.210

¹⁶⁸ Zeki Duman, **A.g.e**, s.237

görev alıp, görevde kaldıkları sürece bütün iyi kararları kendilerinin aldığı, ekonomik kurulu, bakanlar kurulunu, milli güvenlik konseyini ortada yok kabul etmelerindedir. 12 Eylül'den sonra alınan bütün kararların milli güvenlik konseyinin tasvibinden geçtiğini, tasvip edilmeyenlerin yürürlüğe konulmadığını bildikleri halde, daha iktidara gelmeden imdiden bu şekilde hilafı hakikat beyanda bulunanların bundan sonra ne yapabileceğini takdirlerinize sunmak isterim.”¹⁶⁹

Alıntıdan da anlaşılabilir gibi Özal'la askeri yönetim arasında hiçbir sorunun olmadığını söylemek güçtür. Ancak hal böyleyken asker bu ikiliklere rağmen Özal'ı niçin desteklemiştir, partisinin seçimlere girmesine izin vermiştir? Bu sorunun cevabını Özal 30 Eylül 1986'da TBMM Anavatan Partisi Grubunda yaptığı konuşulmuşu konu mayla vermiştir:

“Artılar o noktaya gelmişti ki, bizim o göreve gelmemiz kaçınılmazdı... çünkü o tarihlerde dış dünya bizi yakından tanıyordu, Türkiye'nin iktisadi durumunun gelişmesi için dış desteğe büyük çapta ihtiyaç vardı. O zamanki idareler bu politikanın (24 Ocak Kararları) devam ettirmişini göstermeye mecburdu. Bu ekonomik politikanın selamete yürütülmesi lazımdı. Onun için de o ekonomik politikayı yürüten kimseyi iktidara getirmeye mecbur kaldılar. Ama bunu müahede ettim, tabii devamlı olarak bir gözlem altındaydık” Özal söyleminden de anlaşılabilir gibi sürekli bir gözlem altında olduklarının bilincinde olarak, askerle iyi geçinmeye ve ters düşmemeye gayret etmiştir. Politika ve demeçlerini bu doğrultuda hazırladığından başka Özal, 1980 müdahalesinin ülke için hatta demokrasi için ne kadar gerekli olduğunu her fırsatta dile getirmiş ve 12 Eylül yönetiminin ne büyük bir başarıyı her seferinde vurgulamıştır. Nitekim harekâtın 4. yıldönümünde Özal Evren'e konuşmuşu mesajı göndermiştir:

“Sayın Cumhurbaşkanım, memleketi büyük bir badireden kurtararak, tekrar Atatürkçü bir görüşle demokratik sisteme geçirmekteki büyük hizmetiniz hiçbir zaman unutulmayacaktır. Bu vesile ile zatiâllilerine ve muhterem Cumhurbaşkanlığı

¹⁶⁹ Zeki Duman, **A.g.e.**, s.240-245

Konseyi üyelerine 12 Eylül'ün dördüncü yıldönümünde kalbi ükranlarımı arz ederim.”¹⁷⁰

Özal'ın ele tirildi i konulardan biri de yakınlarına iltimas geçti i, devlet imkanlarını yakınlarının emrine verdi i ve devleti tek ba ına yönetti ine ili kindir. Nitekim Özal karde leri Yusuf ve Korkut Özal ve Hüsnü Do an'ı hak etmedikleri halde önemli pozisyonlara getirmekle yani iltimas geçmekle suçlanmı tır. Buna göre Yusuf Özal hiçbir ekonomi bilgisi olmadı ı halde Ekonomi Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun ba ına getirilmi , Korkut Özal, Özal'ın bürokrasi ve siyasette etkin oldu u dönemlerde hep devletin önemli yüksek pozisyonlarında görev almı , benzeri biçimde Hüsnü Do an da hak etti i için de il, Özal kendisini sevdi i için milletvekili olmu tur.¹⁷¹

4. ANAP'ın Kurulu u

12 Eylül müdahalesi henüz gerçekleşmi ti. Tutuklama ve gözaltına alınanların sayısı her dakika yükseliyor özellikle siyasiler bu durumdan dolayı endi eli bir bekleyi içindeydi. Özal için de durum pek farklı sayılmazdı. O da geli meleri kaygıyla ve dikkatle takip edenlerdendi. 12 Eylül günü sabah saatleriydi. Beklendi i gibi bir grup asker e li inde Özal ba bakanlı a götürüldü. Ba bakanlıkta kendisine Kenan Evren'in kendisiyle görü mek istedi i söylendi ve Evren'in odasına geçti. Ancak Özal'ın beklentilerinin aksine Evren Özal'a kendisini ve özellikle ekonomi alanındaki bilgisini ve deneyimlerini takdir ettiklerini ve kendisiyle çalı mak istediklerini söyledi. Bu teklife a ıran Özal ilk olarak siyasi deneyimine güvendi i Süleyman Demirel'i aradı ve fikrini sordu. Demirel'in Özal'a teklifin makul oldu unu, kabul etmesinde hayır oldu unu söylemesi Özal'ı rahatlattı. Bunun üzerine Özal Evren'e, bu i in ekip çalı masını gerektirdi i, dolayısıyla çalı ması için kendi kuraca ı ekibe izin verilmesi halinde görevi kabul edebilece ini söyledi. Evren de bu teklifi anlayı la kar ıladı ve Özal ekibinde olmasını istedi i ki ilerle alakalı bir liste hazırladı. Listede Hasan Celal Güzel ve Kazım Oksay, özel kalem müdürü Mehmet Perçin, maliye bakanlı ı müste arı Turan Kıvanç, hazine genel sekreteri Nazif Kocayusufpa o ulları gibi birçok isim vardı. Bu tekliften kısa bir müddet

¹⁷⁰ Zeki Duman, **A.g.e**, s.240-245

¹⁷¹ Emin Çöla an, **A.g.e**, s.40-50

sonra MGK, Bülent Ulusu'yu başbakanlıkta atadı, Özal ve Zeyyat Baykara başbakan yardımcılığına getirildi. Yeni hükümetin kurulmasıyla görevine başlayan Özal için ilk başlarda her şey yolundaydı. Zira alınan ekonomik tedbirler ve yapılan çalımlar sonuç vermeye başlandı, 24 Ocak kararlarının daha ilerlere gelmesi için vergi düzenlemeleri yapıldı, enflasyonun %100'lerden %60'lara düştü, kamu kesimi borçlanma stoğunun GSMH'ye oranı 10,5'tan 4,3'e düştü. Ancak Özal'ın rahat çalışma ortamı, göreve geldikten kısa bir süre sonra bozulmaya başladı. Başlarda Özal'ın içinde tek tek karışırken sonrasında ekonomiye dışarıdan müdahaleler artmaya başladı. Burada aslında ekonomi departmanının tamamıyla suçsuz olduğu da söylenemezdi, zira yapılan bazı düzenlemeler, gerekli altyapı hazırlıkları yapılmadan gerçekleştirildi, bu da bazı sıkıntılar doğurmaya başlandı. Özellikle Faizlerin kanuni altyapı gerçekleştirilmeden serbest bırakılması ülkedeki banker sayısının bir anda artmasına neden oldu, bu bankerler de mütekerri çekebilmek için mudilere yüksek faiz oranları vaat etmeye başladılar. Bu durum Özal'ın da dikkatini çekti, Özal bankerleri yüksek faiz vermemeleri konusunda uyardı. Ancak aynı Özal ilk başlarda konuya ilişkin düzenleme yapılması taleplerine yanıt vermedi, piyasa ekonomisinin kendisine has bir sistemi olduğu bu sisteme müdahale edilmesine gerek olmadığını böyle bir şeyin zaten söz konusu da olmadığını ifade etti.¹⁷² Zaten Bankerler de Özal'ın bu uyarısını pek dikkate almamışlar ve ülkede beklenen oldu, kısa bir süre sonra ülkede banker krizi patlak verdi. Türedi bankerler bir bir batmaya başladı, beraberlerinde kimi bankaları da götürmüşlerdir. Bunun üzerine askeri yönetimin telkin ve direktifleriyle Maliye Bakanı Kaya Erdem istifa etti (tiril) mi yerine Adnan Başer Kafao lu getirildi. Ancak Kafao lu göreve geldikten sonra ekonominin tek patronuymuş gibi davranmaya ve demeçler vermeye başladı. Bu duruma tepki olarak Özal artık iş yapamayacağı gerekçesiyle 4 Temmuz 1982'de istifa etti.

Bu olay öncesinde Özal'a en sık gelen önerilerden-isteklerden Özal'ın kendi partisini kurup siyasete atılmasıydı. Özal her defasında bu söylentilere kesin bir cevap vermekten kaçınıyordu. Bu arada Özal biraz kafa dinlemek ve ne yapacağını netleştirmek amacıyla tatile çıkmaya karar verdi. Tatilde olduğu zaman diliminde

¹⁷² Zeki Duman, **A.g.e**, 305-310

birçok ki iyle görü en Özal, nihayet parti kurup siyasete girmeye karar verdi ancak bir süre konuya ili kin resmi bir açıklama yapmadı. Özal her eyden önce askerinin de bu konudaki dü üncelerini ö renmek istiyordu. Bu amaçla Özal Evren'den randevu isteyip parti kurmasında herhangi bir sakınca olup olmadı ını açıkça sormaya karar verdi, randevu alındı. kili arasında yapılan görü mede Özal Evren'e açık açık parti kurmak istedi ini söyledi, görü lerini sordu. Evren ise Özal'a çok fazla parti kurulmasını istemediklerini ancak bu durumun Özal için geçerli olmadığını, Özal'ın parti kurmasında herhangi bir sakınca bulunmadı ını ifade etti. Bunun üzerine Özal parti kurmaya kesin olarak karar verdi, akabinde rutin sa lık kontrollerinden geçi, etkili seçim propagandası ve parti kurulum süreçleriyle ilgili bilgi almak üzere ABD'ye geçti. Burada çe itli danı manlık irketleriyle görü en Özal yurda döndükten sonra ubat 1983'te parti kuraca ını resmen ilan etti.

Bu sırada Özal açısından kimi belirsizlikler-sorunlar da yok de ildi. Zira Bülent Ulusu'nun da parti kurma çalı maları vardı. Ulusu'nun parti kurma çalı maları ve Özal'ın parti kuraca ı deklarasyonu üzerine medyada spekülasyon haberler yer almaya ba ladı. Buna göre Ulusu parti kurarsa Özal'ın parti kurmasına izin verilmeyecek, izin verilse bile seçimi kazandı ı takdirde iktidarın Özal'ın partisine verilmeyecekti.¹⁷³ Spekülasyonlar her geçen gün daha da artınca Özal Evren'le bir kez daha görü meye karar verdi. Bu yeni görü mede Evren Özal'a önceki görü lerinin geçerli oldu unu, parti kurmasında kendileri açısından herhangi bir sakınca bulunmadı ını, e er seçimi kazanırlarsa iktidarın verilmemesi gibi bir durumun da söz konusu olmadığını tekrarlaması üzerine Özal iyice rahatladı. Ancak parti üzerindeki kimi baskıların da farkında olan Özal biraz da baskıları hafifletmek ve i i sa lama almak için Demirel'i partiye davet etmi tir. Ancak Demirel kendilerinin de parti kurmak üzere olduklarını söylemi , Özal'ı kendi partisine davet etmi tir. Ancak Özal da aynı ekilde bu teklifi kabul etmemi ve partiyi kurmu tur.¹⁷⁴

Di er sivil partilerin seçimlere katılması istenmezken-engellenirken Özal'ın partisinin seçimlere katılmasının asker tarafından neden engellenmedi i, partiye izin verildi i de tartı ma konusu olmu tur. Özal'ın partisinin seçimlere katılmasının asker

¹⁷³ Kutlay Do an, **Turgut Özal Belgeseli**, Ankara, Teha Yayınları,1994, s.54-92

¹⁷⁴ Kutlay Do an, **A.g.e**, s.55-92

tarafından engellenmemesinin nedenlerinden birinin de Özal'ın ABD tarafından desteklendiği ve bu desteğin ABD büyükelçiliği tarafından bizzat Ankara'ya iletildiği de iddia edilmiştir. Buna göre Kasım 1983 seçimlerinden iki ay önce 26 Ağustos 1983'te ABD'de Wall Street Journal gazetesinde Türkiye ile ilgili bir makale çıkmıştı. Makalede Türkiye'de askeri müdahalenin ABD yönetimi tarafından anlayışla karşılandığı belirtilmiş ve sonrasına yönelik şu ifadeler yer verilmiştir:

“... Türkler aynı zamanda Sovyetler Birliği tarafından finanse edilen terörist grupların da kurbanı olmuştur. Söz konusu terörist eylemler TSK'nin 1980 yılında ülke yönetimine el koymasıyla son bulmuştur. Yönetime el koyan ordu en kısa sürede demokrasiye yeniden dönüşüne sözünü vermiş ve burada hemen özellikle belirtmek gerekir ki sözünü tutmuştur.

... Türkiye şu anda başka önemli gelişmelere sahne oluyor. Beklenen askeri konsey, on iki partiyi veto etti. Kasım seçimlerine sadece üç partinin girmesine izin verdi generaller, Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni desteklerken, Halkçı Parti'de resmi muhalefet partisi olarak görüyorlar. Ancak Halkçı Parti'nin böyle bir ortamda solda muhalefeti nasıl yürüteceği ve gerçek bir muhalefet yapıp yapmayacağı şu anda bellidir. Seçimlere kapatılan üçüncü ve bizim hesaplarımıza en uygun parti ise eski başbakan yardımcısı Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi'dir.¹⁷⁵

... Türkiye'de şu anda yaygın olan bir kanı da Özal'ın partisinin Kasım seçimlerine katılmasının engellenebileceğidir. Buna gerekçe olarak generallerin desteklediği MDP'nin varlığı gösterilmekte ve bu partinin generallerce desteklendiği bilinmektedir. Özal'ın veto edilme ihtimaline başka gerekçe olarak da askeri konsey başkanı Kenan Evren'in seçimlerin iki parti arasında geçmesini istemesi gösterilmektedir. Ancak Özal'ın geçmiş dönemdeki ekonomik başarıları, bu tür dedikoduları geride bırakmaktadır. Bu söylentiler belki de seçimlerin meclis yoluyla yok etmek için ortaya atılıyor olabilir. Kaldı ki böyle bir seçimden çıkacak hükümeti meclisten zayıflatmak amacını taşıyor da olabilir. Çünkü unutmamak gerekir ki Türkiye'de geride kalmış dönemin geleneksel partilerinin siyasal yaşamdaki etkinlikleri hala ağırlıklı olarak korumaktadır.

¹⁷⁵ Yalçın Doğan, **Dar Sokakta Siyaset 1980-1983**, İstanbul, Tekin Yayınevi, s.11-21

Amerikan diplomasinin Türk generallerinden bilmelerini kesinlikle istedikleri nokta udur: Toplumda bir gerginlik yaratılmadan seçimlerde Özal'ın partisinin kazanması demokrasiye erken dönü için esen bir ümit rüzgarıdır. Amerikan Dı i leri Bakanlı ı, bu i in üstesinden gelinmesini dikkatle izlemektedir. Ancak geçmi dönemdeki olaylar Amerikan yönetimini bu konuda kaygılandırmaktadır.

Olayların akı ı içinde Amerikan dı politikası, herhangi bir bunalım ortaya çıktı nda kendisine etkili taktikler bulabilir. nsan hakları üzerinde etkili konu ma sanatını kullanarak diplomasi taktiklerini geli tirebilir. Amerikalılar bir ulusun gerçekten olu umunu beklerken pek fazla sabırlı olmadıklarını da unutmazlar.”

Yazıdan bir gün sonra Ankara büyükelçili i Washington'dan aranmı tır. “Ankara Büyükelçili i'ne ve stanbul Konsoloslu una acele” ba lı ını ta ıyan teleks Wall Street'te çıkan bu yazıyı Türkiye'ye aynen geçmi ve ilgililerin dikkatine sunmu tur. Benzeri bir biçimde TC Washington büyükelçili i de yazıyı aynen Türkçeye çevirip Ankara'ya yollanmı ve “ gönderdi imiz yazı tümüyle ABD yönetiminin görü ünü yansıtmakta, bu nedenle de yetkililerin mutlaka dikkatine sunulması istenmektedir” notu dü ülmü tür. Ayrıca TC Washington büyükelçili i de ABD Dı i leri Bakan yardımcısı Richard Burt tarafından aranmı ve yapılan görü mede Türk büyükelçiye Burt yazının ABD yönetiminin görü lerini aynen yansıttı ı ve bunun hükümete iletilmesi istenmi tir. Dolayısıyla ANAP'ın seçimlere katılmasında ABD'nin bu yöndeki görü ünün etkisi büyüktür.¹⁷⁶

Di er bir görü e göre ise Özal'ın seçimlere girmesinin engellenmemesinin asıl sebebi izin verilen parti liderlerinin 12 Eylül sürecinde bir biçimde askeri yönetimle irtibat halinde olan, askeri yönetimin tanıdı ı bildi i ki iler olmasıdır. Dolayısıyla Özal'ın Ulusu hükümeti döneminde ba bakan yardımcılı ı yapması ve bu süreçte askeri yönetime yardımcı olması Özal'ın seçimlere katılma vizesi almasının önünü açmı tır.¹⁷⁷

Neticede Anavatan Partisi 1983 Mayıs ayında 36 ki i ile birlikte Turgut Özal liderli inde Ankara'da kurulmu tur. Parti kendisini demokratik sistem içerisinde

¹⁷⁶ Yalçın Do an, **A.g.e.**, s.11-21

¹⁷⁷ Yusuf Tekin, Ça atay Okutan, **Türk Siyasal Hayatı**, Ankara, Orion Kitabevi, 2011, s.199

milli manevi değerlere sıkı sıkıya bağlı, kaynağını Türk ve İslam tarihinden aldığı bir sosyal adalet anlayışına sahip, halka hizmeti hakka hizmet olarak gören, Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı liberal bir ekonomiyi savunan bir parti olarak tanımlanmıştır. Ayrıca ANAP'ın parti felsefesi de şu ilkelere dayanmaktadır:

- “Devlet millet için vardır. Devletin millet ile bütünleşmesi esastır.
- Asıl olan devletin değil milletin zenginliği dir. Millet zengin oldukça devlet zaten zenginleyecektir.
- Aile milletin temelidir.
- Geleceğimizin teminatı olan çocuklarımızın ve gençlerimizin modern ve ileri Türkiye idealine, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, milli ve ahlaki değerlerimizi benimsemiş, bilgili, ilmi dü ünceye sahip, herkese karşı sevgi, saygı ve müsamaha besleyen medeni birer insan olarak yetiştirilmeleri gerekmektedir.
- Kültür ve sanat milletin gelişmesinde olduğu kadar milletlerarası ilişkilerde de yakınlık ve dayanışmanın temel unsurudur.”

Parti Milliyetçilik anlayışını şu şekilde özetlemiştir:

“Milliyetçilik anlayışımız Anayasa’da ifadesini bulan Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, cumhuriyeti ve demokrasiyi koruyan bir muhtevaya sahiptir.” ANAP’a göre “Bir Türk dünyaya bedeldir, Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur, Yüksel Türk, yükselmenin hududu yoktur” vecizeleri bugün için dahi temel iler alınabilecek vecizelerdir. Ancak ANAP’a göre Milliyetçilik tek başına yeterli değildir. Milliyetçiliğin çağdaşlaşma ve medeniyetleleşme ile tamamlanması gerekir aksi takdirde kavram eksik kalır.

ANAP’ın bir diğer ilkesi muhafazakârlıktır. Muhafazakârlığı ise ANAP şu şekilde tanımlamıştır:

“Partimizin bir diğer ilkesi de muhafazakârlıktır. Muhafazakârlık, milli, manevi ve ahlaki değerlerimize, kültürümüze, tarihimize, örf adet ve geleneklerimize bağlılığın bir ifadesidir. İyi olanın güzel olanın kıymetli olanın muhafazasıdır. Asla tutucu

mutaassıp ve yeniliklere kapalı de iliz. Aksine ilerlemeye açık medeni müreffeh büyük ve kudretli bir Türkiye en büyük emelimizdir. Muhafazakârız çünkü Milliyetçiyiz. Muhafazakârız çünkü inanç sahibiyiz. Muhafazakârız çünkü ilerici ve medeniyetçiyiz”

ANAP’a göre laiklik olmazsa olmazlardandır ama kimi çevrelerce yanlış anlaşılmakta yahu kullanılmaktadır. ANAP’a göre laiklik asla dinsizlik demek değildir. Partiye göre zaten devletin laiklik anlayışı da bu yöndedir. Nitekim Anayasa’da dini değerlere kutsallık atfedilmiştir, bu da inançsızlığın değil inancın ve saygının bir göstergesidir. Devlet inançlara sonuna kadar saygılı olmalı ancak dini siyasete alet etmemelidir.

Partinin sosyal adalet anlayışı ise kaynağını Türk örf ve adetlerinden ve İslam’dan almaktadır. “Komusu açken tok yatan bizden değildir” hadisi ve “ki kendi için istediğini başkası için de istemedikçe iman etmi sayılmaz” sözleri partinin sosyal adaletinin kaynağını oluşturmaktadır.¹⁷⁸

Parti siyaseten kendini ise daha önceki kimi partilerin yahut geleneklerin devamı olarak değil yeni bir başlangıç olarak görmektedir. Nitekim bunu Partinin üyeleri cümlelerle belirtmektedir:

“Biz ANAP’ı kurarken Sayın Özal’ın liderliğinde açık yüreklilikle ifade ettik. Dedik ki biz ne Adalet Partisi’nin, ne Cumhuriyet Halk Partisi’nin, ne Milli Selamet Partisi’nin, ne de Milliyetçi Hareket Partisi’nin devamı niteliindeyiz. Onların devamı olmak için kurulmadık. Bu memlekete geçmişte yaptıkları hizmetler için onlara teşekkür borçluyuz, bunu halen de ifade ediyoruz”

Son olarak Partinin ekonomi anlayışı ise serbest piyasa ekonomisidir. Nitekim parti benimsediği ekonomik anlayışı şu şekilde tanımlamıştır:

“ANAP olarak biz bu konuda Türkiye’nin ulaştığı sanayi yapısını, bilgi ve tecrübe birikimini gözleterek, siyasi tarihimizde önemli akımlara göre ilk defa açık ve net olarak serbest piyasa ekonomisi savunmakla, ekonomide devlet idareetmeciliğini ve müdahaleciliğini dengeli bir şekilde, giderek asgariye indirmeyi programına almakla

¹⁷⁸ Mustafa Taşar, **1983’ten 2000’li Yıllara ANAP**, Ankara, İrmak Yayınevi, 1996, s.11-55

sadece dinamik ve üretken bir ekonomik yapıyı oluştururken, bürokratik otoriterliğin ve karlı demokrasinin en sağlam temeli olan sivil toplumu güçlendirmeyi amaçlıyoruz. Rekabetin yarımaman ve ferdi risk ve kazancı, inisiyatifin hayat tarzı haline geldiği bir toplumda otoriterlik, giderek yerini ferde yani hürriyete bırakacaktır.¹⁷⁹ Ayrıca ANAP mevcut bürokrasiye karşı ve demokrasiyi önceleyen bir yapıya sahiptir, bu da paradigma değişimi açısından özellikle askeri yönetim göz önünde bulundurulduğunda son derece önemlidir.¹⁸⁰

5. ANAP Parti Programı ve Demokratikleşme

ANAP'ın 1983 tarihli parti programı 35 maddeden oluşmaktadır. Program Anavatan Partisi Gaye ve Temel Anlayışları, İktisadi Politikalar, Sosyal Politika ve Kamu Dairesi ve Dış Politika olmak üzere 5 ana başlıktan oluşur ve bu başlıklar altında sıklık politikalarından gençlere yönelik politikalara, altyapı yatırımlarından konut hizmetlerine, kültür-sanattan sanayiye kadar 35 farklı konuya yer verilmiştir. Programın geneli incelendiğinde ANAP'ın parti programında, büyük vaatlerden ziyade genel hedeflere ve ifadelere yer verildiği ve askeri yönetimin tepkisini çekecek ifade ve vaatlere pek de yer verilmediği söylenebilir. Programda ANAP'ın temel gayesi şu şekilde ifade edilmiştir:

“ANAP, Milli hâkimiyeti ve milletin üstünlüğünü, milli birlik ve bütünlüğünü her şeyin üzerinde telakki eden, millet iradesinin tecellisinin ve millet hâkimiyetinin tesisinin ancak halkın serbest oyunun esas olduğu hür demokratik düzen içerisinde mümkün olabileceğine inanan, insan temel hak ve hürriyetlerini vazgeçilmez kabul eden, adalet mülkün temelidir anlayışına sahip, Milliyetçiliği milli ve manevi değerlere bağlı düstur ittihaz eden, Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Atatürk'ün ilke ve inkılapları istikametinde muasır medeniyet seviyesine erişmeyi hedef alan, asıl olan fertlerin ve toplumun mutluluğudur görüşü içerisinde sosyal adalete ve fırsat eşitliğine inanmış, iktisadi kalkınmanın hızlandırılmasını, işsizliğin ve fakirliğin kaldırılmasını, gelir dağılımı farklılıklarının azaltılarak refahın yaygınlaştırılmasını öngören, iktisadi gelişmede fertlerin teebbüs gücünü esas kabul

¹⁷⁹ Mustafa Taşar, **A.g.e.**, 1996, s.11-55

¹⁸⁰ Ümit Cizre Sakallıoğlu, “Liberalism, Democracy and The Turkish Centre-Right: The Identity Crisis of True Path Party”, **Turkey: Identity, Democracy and Politics**, United States, Frank Cass Publishing, 1996, s.144

eden, gelece imizin teminatı olan gençlerimizin modern ve ileri Türkiye idealine ba lı, milli ve ahlaki de erlerimizi benimsemi , ilmi dü ünçeye sahip, herkese kar ı sevgi, saygı ve müsamaha besleyen medeni bir insan olarak yeti melerini milli e itimin esas ı sayan, demokratik siyasi mücadelede tek yolu ikna, uzla ma ve fikirlerine hürmet olarak gören; hür, ba ımsız, geli mi , itibarlı büyük ve güçlü Türkiye idealine ula mayı gaye edinmi bir siyasi partidir. Bu programda ve bu programda belirtilen esasların ı ında öngörülen hususların gerçekleştirilmesi amacıyla her çe it sosyal, iktisadi, idari, hukuki, politik ve di er tedbirlerin alınması ve uygulanması için çalı mayı ve mücadele etmeyi aziz milletimize kar ı vazgeçilmez görevimiz sayar, siyasi parti olu umuzun sebebi görürüz. ANAP'a göre devlet millet için vardır. Devletin millet ile bütünle mesi esastır. Toplumun maddi ve manevi olarak yükselmesinde ve yücemesinde temel unsur insandır, nsan Hakları Evrensel beyannamesinde belirtilen artların ülkemizde sa lanması hayatiyet arz etmektedir.”¹⁸¹

ANAP'ın demokrasi ve demokratik düzene geçi konusundaki görü lerine sadece 5. Maddede, o da genel-geçer ifadelere yer verilmi tir. Demokrasi ve Demokratik Düzen ba lı ı altında u ifadelere yer verilmi tir:

“ Millete en iyi hizmet verebilmesi, devlet idaresinde milletin en iyi ekilde temsil edilebilmesi ancak demokratik düzen ile mümkün olabilir.

Demokratik düzen insan hak ve hürriyetlerine saygının en yüksek oldu u, insan hak ve hürriyetlerinin en iyi ekilde korundu u rejimdir. Temel vasıfları adalet ve hukukun üstünlü ü olan demokratik düzen, insan eref ve haysiyetinin, söz ve dü ünçe, kanaat, din ve vicdan hürriyetinin en güvenilir teminatıdır. Millet hâkimiyeti demokratik düzenin esasıdır. Cumhuriyet devlet ve demokrasi anlayı ımızı mükemmel olarak ahenkle tiren bir idare biçimidir.

Halkın serbest oyu ile seçilmi üyelerden kurulu Türkiye Büyük Millet Meclisi milli iradenin ve millet hâkimiyetinin en üst seviyede tecelli etti i

¹⁸¹ ANAP, ANAP Parti Programı, (çevirim içi)
<http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/198604151%20ANAP%20PRORAMI%201983/198604151%20ANAP%20PRORAMI%201983%20198604151.pdf>, 31.08.2014

müessesedir.” Buraya kadarki ifadelerden anlaşılacağı üzere konuya ilişkin genel geçer ifadeler kullanılmı tır. Belki bir istisna olarak nitelendirilebilecek ifadelerden biri cumhurbaşkanı konusudur. Zira konuya ilişkin parti programında “Cumhurbaşkanı nı her türlü tartışmanın dışında tutulması gereken, demokratik siyasi nizam içerisinde tarafsız, devletin ve milli birliğin en yüksek seviyede temsil edildi i makam olarak görürüz” ifadelerine yer verilmi tir. Dolayısıyla bu ifadelerden ANAP’ın cumhurbaşkanı makamından asker destekli diğer partiler de göz önünde bulunduruldu unda tarafsızlık beklentisi içinde olduğu söylenebilir. Diğer istisna olarak değerlendirilebilecek ifade ise siyasi partilere ilişkindir. Zira ANAP siyasi partilere ilişkin programda “Siyasi partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.” ifadelerine yer vermi tir. Askeri yönetimin 12 Eylül sonrası siyasi partileri feshetti i ve özellikle sivil kökenli yeni partilere ilişkin olumsuz tutumu dikkate alındı ında bu ifadelerin, mevcut siyasi yapıya yapıcı bir ele tiri olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu noktada yine parti programında geçen “Demokratik düzeni, insan hak ve hürriyetlerini zedelemeye, tahrip etmeye, ortadan kaldırmaya yönelik her türlü hareketin karşındayız. Demokratik dü ünü ve haklara karşı olan her çe it rejimi ve tasarrufu reddederiz.”¹⁸² gibi ifadeler de aynı bağlamda değerlendirilebilir.

Tüm bunlardan sonra ANAP’ın parti programında ordunun hassas olduğu konulara girmekten kaçındı ı, girse de genel geçer ifadelerde konunun geçi tirildi ini söylemek mümkündür. Ordunun hassas olduğu en önemli konulardan birinin siyasal süreç ve demokratik düzene tekrar geçi olduğu dü ünüldü ünde, ANAP’ın parti programında demokratikle me konusuna pek fazla de inmemesi ve konuyu genel geçer ifadelerle geçi tirmesinin, parti programının diğer bölümlerinde yapıldı ı gibi demokratik- sivil düzene geçi konusunda bir yol haritası ortaya koymamasının, ANAP’ın ordunun tepkisini çekmek istememesine matuf bir hareket olarak değerlendirilmesi mümkündür. Sebep her ne olursa olsun ANAP’ın parti

¹⁸² ANAP, ANAP Parti Programı, (çevirim içi)

<http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/198604151%20ANAP%20PRORAMI%201983/198604151%20ANAP%20PRORAMI%201983%20198604151.pdf>, 31.08.2014

programında demokratik sürece ilişkin pek bir vaatte bulunmadığı ve bu konuda bir yol haritası beyan etmediği söylenebilir.

6. 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri ve ANAP'ın İktidara Gelişi

12 Eylül sonrası ihdas edilen yeni kanunlar, kurulacak parti ve liderlerine MGK onayını artırdı. Yapılan MGK toplantıları sonrası asker kökenli MDP ve HP'nin dışında sivillerden oluşan bir partiye izin verilip verilmeyeceği merak konusuydu. Genel beklenti aslında bu iznin MGK'dan çıkacağına yönelikti, nitekim Bülent Ulusu hükümeti döneminde Özal, ekonomiden sorumlu bakan yardımcılığı görevine getirilmediği, askerle arası fena sayılmazdı. Seçimler öncesinde hiç kimsenin beklemediği gibi T.S.K ve Evren de ANAP'tan böyle bir seçim beklentisi beklemiyor ve Evren her fırsatta seçime girecek diğer asker kökenli partilere desteğini yineliyordu. Özellikle seçimler yaklaştıkça, ilk baharlarda ele tiriden kaçındığı ANAP'ı açık açık ele tirmeye başlamıştı. Ancak Evren, tüm desteğine rağmen Turgut Sunalp liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisini kimi noktalarda açık açık ele tirmekten de geri kalmamıştı. Nitekim 5 Kasım 1983'te basına bir demeç veren Evren, özellikle asker menzilli partilerin yönetim takımından gelen 12 Eylül'le alakalı yapılan tüm olumlu değerlendirmelerin kendilerinin başının altından çıktığını söylemelerini ele tirmişti, bu kişileri MGK'yı yok saymakla itham etmişti.¹⁸³

Darbe sonrası ilk seçim 6 Kasım 1983'te gerçekleştirildi ve seçimlerden ANAP %45 oyla birinci parti olarak çıktı.¹⁸⁴ Beklentilerin aksine seçimleri ANAP'ın kazanmasının kamuoyunda yarattığı şaşkınlık gazete başlıklarına da yansımıştı. Öyle ki 7 Kasım'da Milliyet'te "Ana.P. kazandı" sürmanetiyle verilen haberde ANAP'lı yetkililerin seçim sonuçlarından dolayı halka teşekkürlerinin yanı sıra Bülent Ulusu ve asker kökenli diğer partilerin başkanlarının seçimlere ilişkin ılımlı demeçleri de yer almıştı. Ancak asker kökenli diğer parti mensupları verdikleri beyanatlarda,

¹⁸³ **Milliyet Gazetesi**, "M.G.K. kararlarını Devam Ettirecek Yönetimi Getireceğimize inanıyorum", 05.11.1983, s.1

¹⁸⁴ T.B.M.M., "Türkiye Genel Seçimleri", (Çevirim içi)
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1983, 19.02.2014

belirgin biçimde hayal kırıklığı ya adıklarını da ifade etmekten geri kalmamışlardır.¹⁸⁵

ANAP'ın seçimlerde neden bu kadar başarılı bir sonuç aldığı üzerine çeşitli analizler yapılmıştır. Bu analizlerden biri de Nilüfer Göle'ye aittir. Göle'ye göre ANAP'ın seçimlerden zaferle çıkmasının 3 temel sebebi vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- 1- Birincisi, ANAP kavgayı değil uzlaşmacı bir politik üslup benimsemiştir, 12 Eylül sürecinin önemli nedenlerinden olan özerklik kavgaları gibi bir konuya dramatik değerlendirmeler yapmak yerine diyalogtan yana çıkması ve özerklik hareketlerini meşullaştırmasıyla esasında hareketin radikal ideolojilere çekilmesini engellemiştir. Yapılan araştırmalar seçmen için bu davranışın son derece olumlu olduğunu göstermiştir.
- 2- ANAP retortikten ziyade icraatını kullanarak ideolojik değerlerden ziyade pragmatik değerleri- yönünü öne çıkarmıştır. Yapılan araştırmalar da seçmenin ideolojik duruştan ziyade yol, köprü, baraj, vergi iadesi, belediye hizmetleri gibi icraate dayalı politikalara değer verdiğini göstermiştir.
- 3- Son olarak ANAP liberal değerlerle slamcı Muhafazakar değerler arasında bir sentez oluşturmaya çalışmış ve partisini bu çizgide tanımlamıştır. Kendilerini modern muhafazakarlar olarak gören ANAP'lılar diğer bir deyişle slamcı Mühendisler olarak tanımlanabilir. Bu slamcı mühendisler mühendisliğin getirdiği özellikle ekonomide kendini belli eden rasyonel bir anlayışla, aile-birey-toplum özelinde muhafazakar bir anlayışı sentezlemiştir.¹⁸⁶

ANAP iki dönem üst üste tek başına iktidar olabilme olanağı yakalamıştır. Bunlar; 1983-1987 arasında Birinci Özal Hükümeti, 1987-1991 arasında ise ikinci Özal Hükümeti'dir. Özellikle Birinci Özal Hükümeti başarılı bir yönetim göstermiştir. Bu başarılı yönetim sayesinde ANAP bir sonraki yerel seçimlerde

¹⁸⁵ **Milliyet Gazetesi**, "Ana.P Kazandı", 07.11.1983, s.1-7

¹⁸⁶ Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yağar Sarıbay, **Türkiye'de Siyaset**, İstanbul, Der Yayınları, 2008, s.509-514

oyunu artırarak seçimleri kazanmıştır. Ancak 1989 yerel seçimleri ANAP için tehlike çanlarının çalmaya başladığı bir dönem olmuştur, nitekim ANAP ikinci Özal Hükümeti'nden sonraki ilk seçimlerde oldukça büyük bir oy kaybı yaşamış ve tek başına iktidar olma olanağını kaybetmiştir.¹⁸⁷

17. TBMM, 24 Kasım 1983 tarihinde kurallar gereğince en yaşlı üye olan Fahri Özdilek başkanlığında bir açılı toplantısı yapmıştır. Milletvekilleri yemin etmiş ve Bülent Ulusu başkanlığındaki Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanına istifasını sunmuş böylece darbeye uğrayan sivil yönetim görevi tekrar devralmıştır. Meclisin açılışı yapıldıktan sonra Necmettin Karaduman TBMM başkanı seçilmiş, bundan üç gün sonra TBMM başkanlık divanı oluşturulmuş ve MGK'nın görevi son bulmuştur. TBMM başkanlık divanın oluşturulduğu gün Özal'a Bakanlar Kurulunu kurma görevi verilmiştir. Özal listeyi hazırlamış, Evren'e sunmuş ve Evren de listeyi aynen onaylamış, böylece sivil yönetim fiili olarak görevi resmen devralmıştır.

7. ANAP ve Demokratikleme Çabaları

8 Aralık 1983'te ANAP Genel Başkanı ve Kurucusu Turgut Özal, Cumhurbaşkanlığı tarafından hükümet kurmakla görevlendirilmiştir. Özal, son derece kısa bir zaman zarfında kabinesini oluşturmuş ve icraatlerin hızlı bir şekilde yapılabilmesi için kabinesini dar tutmuştur. Ayrıca bakanlıkların daha düşük seviyede çalışabilmesi için kanun hükmünde Kararnamelerden yararlanma yoluna gidilmiştir. Bu sayede bakanlıkların sayısı azaltılmış ve özellikle ekonomi alanında olmak üzere hızlı bir icraat dönemi başlatılmıştır. Bu kapsamda Çalışma Bakanlığı ile Sosyal Güvenlik Bakanlığı; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Orman Bakanlığı; Sanayi Bakanlığı ile Ticaret Bakanlıkları birleştirilmiştir.¹⁸⁸

Ne var ki ülkenin üç yıllık askeri yönetim uygulamalarından topyekûn bir anda kurtulabilmek mümkün değildi. Zira 1982 Anayasası ile iyice güçlendirilen Cumhurbaşkanlığı makamında askeri dönemin lideri ve Özal'a özellikle ilk dönem mesafeli bir tavır takınan Kenan Evren oturmaktaydı. Ancak Özal Evren'in bu tavrını zamanla yumuşatmış ve daha rahat hareket etme imkânı bulmuştur.

¹⁸⁷ Erdal Günel, **Türkiye'de Demokrasi'nin Yüz Yıllık Serüveni (1908-2008)**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2009, s.324

¹⁸⁸ Kemal Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, İstanbul, Tima Yayınları, 2012, s.224

Özal göreve geldikten sonra militarist yapıyı açıkça hedef almadan mevcut düzenin ekonomik ve ideolojik temelleri hedef almı tır. ANAP'ın iktidara geldikten sonraki ilk icraatı ekonomik alanda olmu , bu kapsamda bir dizi düzenleme yapılmı ve yasalar çıkarılmı tır. Katma De er Vergisi, Serbest Bölge Uygulaması, Vergi adesi Uygulaması, hracatta Te vik Primi, K T'lerin özelle tirilmesi, ekonominin dı a açılması, döviz alım-satımının serbestle tirilmesi, modern bir finans piyasasının kurulması bunlardan bazılarıdır.¹⁸⁹ Ayrıca az da olsa ülkenin nakit ihtiyacının azaltılması amacıyla bedelli askerlik uygulaması 1984 yılında kabul edilmi tır.¹⁹⁰ Tüm bu uygulamalar olumlu sonuç vermi ve ekonomi alanında önemli geli meler ya anmı tır. Ekonomi dı nda önemli ba arılardan biri de altyapı yatırımlarında görülmü , özellikle ileti im ve ula ım alanlarında önemli altyapı yatırımları gerçekte tirilmi tır. Otoyollar, barajlar, sulama kanalları, hava limanları, ikinci bo az köprüsü, do algazın yaygınla tırılması ve sanayide kullanılması gibi uygulamalar bunlardan bazılarıdır.¹⁹¹ Özal'ın ilk iktidar dönemiyle birlikte uygulamaya konan 24 Ocak kararlarıyla birlikte ekonomide olumlu geli meler ya anmı %130 olan enflasyon %35'e dü mü , ihracat artmı ve ciddi bir ekonomik büyüme gerçekte mi tır. Türk lirası de er kazanmı , dünya paralarıyla uyumlu hale getirilmi tır. Dı politika NATO ve ABD eksenli olmaya devam etse de Arap ülkeleriyle daha yakın ili kiler geli tirilmi tır.¹⁹²

Kısacası Özal Birinci Özal Hükümeti döneminde programda birçok yenilik yer almı ve bu yenilikler büyük oranda gerçekte tirilmi tır.¹⁹³ Genel itibariyle Birinci ANAP Hükümeti döneminde devletin kapsamının sınırlandırılması, Kamu ktisadi Te ebbüslerinin özelle tirilmesi, yerinden yönetime geçilmeye ba lanması ve piyasa ekonomisine geçi , dönemin önemli geli meleri olarak nitelendirilebilir.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Hasan Ersel, Mete Tunçay, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000**, stanbul, YKY Yayınları, 2002, s.4

¹⁹⁰ Cezmi Eraslan, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2**, Ankara, Atatürk Ara tırmaları Merkezi, 2002, s.633

¹⁹¹ Erdal Günal, **A.g.e**, s.325-326

¹⁹² Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s.268-274

¹⁹³ Ahmet Kurtcebe Alptemoçin, **Özallı Yıllar- Bir Rüyanın Ardından**, Ankara, 2008 s.71-73,

¹⁹⁴ Metin Heper, **Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, stanbul, Do an Kitap, 2011, s.259

8. 28 Eylül 1986 Milletvekili Ara Seçimleri

TBMM için tatil kararı alınmasından bir ay sonra iktidar Partisi ANAP ara seçimlerin yapılmasına karar verdi. Seçimlere gidilmeden önce de Seçim Kanunu'nda bir takım değişikliklere gidildi. TBMM 17. Dönem Milletvekili Ara Seçim Kanunu adı altındaki 3309 sayılı yasaya göre 10 ilin 11 bölgesi ara seçim kapsamına alınmıştır ki bu rakam Türkiye'nin %15'ine denk düşmekteydi. Bu yasa ile birlikte siyasi partilere bazı kolaylıklar getirilmiştir. Bilindiği gibi düzenlemeden önce partilerin seçimlere katılabilmeleri için il ve ilçelerin üçte ikisinde tekilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olmak ya da TBMM'de grup sahibi olmak koşulları aranıyordu. Bu uygulama yapılan değişikliklerle kaldırılmıştır. Hasan Cemal'e göre bu düzenlemenin altında yatan sebep demokratiklemeden ziyade muhalefet oylarının bölünmesiydi.¹⁹⁵

28 Eylül 1986 günü yapılan seçimlerde ANAP %32,3, DYP %23,5, SHP %22,5 oy aldı. Seçim sonuçları ANAP açısından tam bir hüsrandı. Çünkü bir önceki seçimde %42 olan ANAP oyu %32'ye düşmüştü. Seçim sonuçlarının belli olmasından sonra Bakanlar Kurulu ve ANAP Bakanlık Divanı üyeleri Özal'a imzalı istifa dilekçelerini sundular. Bu düşüş neticesinde Özal da bazı değişiklikler yaptı üç bakan yer değiştirdi, iki yeni bakan atandı. Ayrıca Özal ve partisi HDP ile birleşme kararı aldı.¹⁹⁶

Seçim sonuçları medya da şaşkınlık yaratmıştı. Herkes özellikle Demirel'in partisi DYP'nin hatırı sayılır bir oy alacağını beklese de kimse bu kadar oy alamayacağını beklemiyordu. Nitekim seçim sonuçlarını "DYP Sürpriz Yaptı" şüpheyle veren Milliyet ANAP'ın oyları düşse de beklendiği gibi lider parti çıktı ama DYP'nin beklenenden çok daha fazla oy aldığını vurgulamıştı. Özal seçim sonuçlarına ilişkin açıklamasında umduklarını bulamadıklarını ifade etmiş, suççu DSP'nin oyları bölmesinde bulunduğunu beyan etmiştir. Demirel ise seçim sonuçlarına ilişkin "saç kesilmi önüne dökülmüştür. Çok zor bir seçim olmuştur. Devlet baskısının bu kadar ağır olduğu bir seçim dönemi yaşamadık. Âdeta bir terör baskısı. Oylarda bu baskı yırtıldıysa Türk demokrasisine sağlıklı gelecek. Artık artlar genel seçim olsaydı halk

¹⁹⁵ Hasan Cemal, **Özal Hikâyesi**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1990, s.227-238

¹⁹⁶ Kemal Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, s.350

tarafından yıkılırdı. İktidar nasılsa de i meyecek gibi bir hava yaygındır. Bunları de i tirelim mücadelesi ayrı i tir kötü ki i olmayalım havasıyla bunları de i tirelim ayrı bir i tir. Türk demokrasisi zaten kâfi derece sıkıntılar içinde. Muhtarlara koydukları baskı çok a ır. Biraz kendilerine dikkat etmeleri lazım. Bu seçimin kökünde demokratikle me hadisesi var, alınan neticeler demokrat ve yasaksız bir Türkiye içindir. Bu i in kökünde demokratik sayılmayan bir seçimle gelen iktidar var. Ona kar ıdır bu neticeler. İmdi bir yorum yapmak istemiyorum. Bu seçimlerde devletin baskısı korkunçtur. Vatanda a oy verirsen hizmet veririm demi lerdir. Bıçak kemi e dayanmı tır. Vatanda bu çarpıklı ı yıkacaktır. Bu baskılara kar ı gerekeni yapacaktır. “demi tir. Özal ise konuya ili kin ilk anda herhangi bir yorumda bulunmamı , “çeki me devam ediyor de erlendirmeyi sonra yapaca ım” demi , daha sonra yaptı ı açıklamada ise oy kaybının faturasını tavizsiz ekonomik tedbirlere kesmi ve daha esnek bir ekonomi politikasına geçilece ini söylemi tir.¹⁹⁷

Seçim sonuçları muhalefeti de hareketlendirmi tir. DYP hemen erken seçim yapılmasını istemi se de Özal buna yana mamı tır. Erdal nönü ise parti liderli inden önce istifa etmi se de ısrarlar üzerine bu kararından vazgeçmi tir.

9. Torumtay Operasyonu

Özal döneminde siville me anlamında ya anan en önemli geli melerden biri “Torumtay operasyonu” olarak bilinen Özal’ın orgeneral de i ikli idir. 1987 yılına girildi inde basında Genelkurmay’ın hazırladı ı “2000 Planı”nın yürürlü e konulaca ı ve a ustos ayında emekliye sevk edilecek olan Genelkurmay Ba kanı Necdet Üru ’un yerine orgeneral Necdet Özturun’un gelece ine ili kin haberler yer alıyordu. Hangi komutaya kimin gelece ine ili kin haberler hem Özal hem de Evren’i rahatsız etmi ti. Zira Konsey genel sekreteri Haydar Saltık’ın birinci ordu komutanlı na getirilmesine ili kin atamalardan Evren rahatsızdı. Bu geli melerden kısa bir süre sonra ilk de i iklikler gerçekleşti ve Necdet Üru Genelkurmay ba kanlı na atanmı tır. Ba bakan Özal da Necdet Üru ile mesafeli bir ili ki içindeydi. Ancak o sırada kuvvet komutanlı nı yürüten Necdet Özturun’a hayli mesafeliydi. Zira Özal Özturun’u, birinci ordu komutanı oldu u dönemde özellikle lim Yayma Cemiyeti’nin kapatılmasından sorumlu tutuyordu. Özal gerek bu

¹⁹⁷ Milliyet Gazetesi, “Meclisin %60’ı Yenilendi”, 02.12.1987, s.6

olaydan gerekse kendileri hesaba katılmadan komuta kademesine gelecek ki ilerin Genelkurmay tarafından tek taraflı belirlenmesine pek sıcak bakmıyor ve her fırsatta özellikle Öztoran'un Genelkurmay ba kanlı ına sıcak bakmadı ını beyan ediyordu. Özal'ın, Öztoran'un Genelkurmayın ba ına gelmesinin engellenmesi için öncelikle dü ündü ü çözümler, hâlihazırda Genelkurmay ba kanı olan Necdet Üru pa anın görevinin uzatılmasıydı. Bu amaçla Özal, Üru pa ayla konuyu görüşe de her defasında Üru bu teklifi reddetmi tir. in Özal tarafından bir ba ka zor tarafı Cumhurbaşkanını Evren'in de Öztoran'un Genelkurmay ba kanlı ına sıcak bakması, hatta bir gezi dönü ü özel olarak Öztoran'la görüşmesi ve kendisinden Genelkurmay ba kanlı ı görevine hazır olmasını telkin etmesidir. Ancak Evren, Özal'ın Öztoran'ı istemedi ini biliyordu ve durumdan Öztoran'u da haberdar etmi ti. Bununla birlikte Evren'in Öztoran iste inde pek de ısrarcı olmaması Özal'ın i ine yaramı tır. Nitekim bir demecinde Evren “ İsrar etseydim belki gene olurdu. Yani ben yok o olmasın deseşdim, Öztoran Genelkurmay ba kanı olurdu. Ama istemedim böyle bir ey, çünkü ben de Torumtay'ın olmasını arzu ediyordum. Benim de gönlümde o yatıyordu. Ama Üru 'u da çok sevdi im için onu kırmak istemedim açık söyleyeyim” demi tir.

Kimi muvazzaf pa alarla görüşmeler yapması ve Öztoran yerine kendisi tarafından Torumtay'ın atanması konusunda pa alardan olumsuz yanıt almaması Özal'ı rahatlatmı tır. Ancak Özal'ın bu konudaki kesin kararını vermesine neden olan olay Haziran 1987 yılında ya anmı tır. Üru pa anın emeklili ini istemesi Özal'dan habersiz, görevi Öztoran'a devrine ili kin davetiyenin Özal'a ulaşmasına Özal bir hayli sinirlenmi ve Özal görevin Öztoran'a de il Necip Torumtay'a devredilece ine ili kin açık beyanat vermi , bu kapsamda Öztoran'a karar açıkça bildirilmi ve kendisine büyükelçilik teklif edilmi ancak Öztoran bu teklifi kabul etmemi tir. Neticede Üru pa anın emeklili i sonrası gerekli kararnameler çıkarılmı ve beklenenin aksine Genelkurmay ba kanlı ına Necdet Öztoran yerine Necip Torumtay atanmı tır.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Orhan Tokatlı, **Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özallı Yılları**, İstanbul, Do an Kitap, s.73-84,

Öztorun'un bu ekilde tasfiyesi, ilginç bir biçimde basından da büyük destek görmü tür. Bu deste in nedeni, Öztorun'un ahsına olan olumsuz bakı tan çok, olayın Özal'ın rejimi siville tirme hamlesi olarak görülmesidir. ¹⁹⁹ Milliyet "Özal Müdahalesi" sürman etiyle verdi i haberde orgeneral Üru , Öztorun ve Torumtay pa anın açıklamalarına geni yer vermi tir. Gazeteye demeç veren Üru pa a müdahaleyi "yapılan i lem devridaimdir dinamizmdir" ekinde yorumlarken, Öztorun pa a ise müdahaleyi "askeri uraya girmeyecek, emeklili imi isteyece im. Zaten bütün bunlardan sonra istesem de kalamam" demi tir. Atamaya ili kin de erlendirmelerde bulunan Torumtay ise "orgeneral Öztorun sevdi im komutandı, tabii ki üzöldüm ama verilirse bu erefli görevi seve seve yaparım" demi tir. Bu türden bir giri imin pek de alı ıldık bir müdahale olmadı ı vurgulanan haberde, di er alı ılmadık durumun ise hükümetin bu konudaki tasarrufunun olay henüz gerçekte meden basına açıklanması, dahası Öztorun pa anın da durumu gazetelerden ö renmesi oldu u ifade edilmi tir. Milliyet'e göre olayın ardında 4 neden mevcuttu. Birincisi Öztorun pa a katı bir Atatürkçüydü, ikincisi ekonomiyi iyi bildi i yönündeki açıklamaları hükümeti rahatsız etmi ti, üçüncüsü korgeneral olarak Öztorun pa anın kesin beklentisi ve son olarak ise Pınarcık katliamıyla alakalı hükümete bilgi vermemesiydi.

1 A ustos'ta "Özal jet gibi" sürman etiyle verdi i haberde Milliyet, Evren'in kararnamele imzaladı ını vurgulamı ve gerek Özal'ın gerek Öztorun'un konuya ili kin açıklamalarına yer vermi tir. Öztorun yaptı ı açıklamada "bazı de erlere dokunmamak lazım. Yoksa yarın ne olaca ını kimse bilemez" demi ve bu açıklama kimi çevrelerce tehdit ekinde algılanmı tır. Öztorun açıklamasını öyle sürdürmü tür "Beni bu olayda üzen iki nokta var. Birincisi, ba kanın beni genelkurmay ba kanlı ı için istemedi ine ili kin açıklamasının yanı sıra "Torumtay daha ehliyetlidir. Ben üç dört senedir ura toplantılarına katılıyorum, biliyorum" ekindeki sözleridir. Ba bakana soraca ım bunu, gerçekten söylemi mi yoksa düzmece mi, böyle bir de erlendirmesi var mı? Bakanlar kurulu ne zaman toplanmı ? Hakkımda karar verirlerken hangi bakanlar varmı ? Benim liyakatimi kim ölçmü acaba? Böyle bir karar alamazlar beni de erlendirmek için. Benim

¹⁹⁹ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasi Dur:12 Eylül 1980**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990, s.89,

askeri, sosyal, ekonomik yönden özelliklerimi de erlendirebilecek bilgiye sahip olmaları gerekir. Benim askeri bilgimi, tecrübemi ba bakan ölçemez. Kim diyebilir, o olmaz bu olabilir diye. Bence bu politik bir karardır. Bakanlar kurulu böyle bir karar alamaz.” demi tir.²⁰⁰ Aynı gazetede kö esinde Torumtay operasyonunu de erlendiren Teoman Erel ise, yazısında her ne olursa olsun iki taraf arasındaki çeki menin, kavganın ho yürümedi ini ifade etmi , iki tarafın da ki ilerinin haysiyetiyle oynayan tavır sergilediklerini belirtmi ve bu durumu ele tirmi tir. Aynı tarihli gazetede Örsan Öymen ise “her siyasi operasyonda ordu ne der” tavrını ele tirmi ve gazetede ki kö esinde “bir ülkede kimin siyaset yapıp kimin yapamayaca ından tutun da, hangi airin iirlerinin okunup hangisinin okunamayaca ı konusuna varıncaya kadar, zırt pırt “acaba ordu ne der?” sorusu soruluyorsa o ülkede demokrasi yok demektir. Siz istedi iniz kadar tellal ba ırtın... in kötüsü, demokrasiye geçi için yürek de yok demektir niyet de yok demektir.”²⁰¹ ifadelerine yer vermi tir²⁰²

Tüm bu geli melerden sonra sivil siyaset güçlenmi ancak istenilen seviyeye ula mamı tır. stenilen demokratik seviyeye ula abilmek için yapılanlar yeterli olmamı tır. Halen rejimin militarist kimli i devam etmektedir. Di er bir deyi le halen MGK siyaseten son derece etkin bir kurumdur ve Genelkurmay Ba kanlı ı ve Milli Savunma Bakanlı ının görev tanımları ve devlet sistemi içerisindeki yeri olması gerekti i gibi de ildir. Ancak dönemin darbe sonrası demokratik düzene ilk geçi dönemi olması ve yeni bir darbe korkusu, rejimin militar yapısının de i tirilmesi için adım atılmasını engellemi tir. Bu ba lamda Özal da bu gerçe i her defasında dile getirmi siville me hamlelerinde özellikle Evren ve asker ile ters dü memeye, onları razı etmeye ayrı bir özen göstermi , adımlarını son derece dikkatli ve ihtiyatlı atmaya gayret etmi tir.²⁰³

²⁰⁰ “Özal Jet Gibi-Öztorun Öfkeli”, **Milliyet Gazetesi**, 01.07.1980, s.1

²⁰¹ Örsan Öymen, “Ordu Bu e Ne Der”, **Milliyet Gazetesi**, 01.07.1987, s.9

²⁰² Ancak ilginç bir biçimde Özal tarafından göreve getirilen Orgeneral Torumtay da 1990 yılında Özal’la ya adı ı körfez krizine ili kin bir anla mazlık nedeniyle görevinden istifa etmi tir “ stifanın Ardındaki Gerçek”, **Aksiyon Dergisi**, (Çevirim içi) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-455-33-istifalarin-ardindaki-gercek.html>, 18.06.2013

²⁰³ Erdal Günel, **A.g.e**, s.327-328

Öncelikle sivil meclis açısından kayda değer gelişmelerden ilki meclis başkan seçimi anlamıdır. ANAP çoğunluğunun meclis başkanlığına kimilerinin beklentilerinin aksine meclis başkanlığına Bülent Ulusu yerine Necmettin Karaduman'ı seçmesidir. Yine hükümetin kuruluşunda askeri rejime yakın bakanlıklara bakanlık verilmeyi değil aynı zamanda denetlendirmek mümkündür.

Meclis başkanının seçilmesinden sonra sıra hükümetin kurulmasına gelmiştir. 6 Kasım 1983 seçimlerinde aldığı %45 oyla tek başına hükümet kurma hakkı kazanan Özal hükümeti 115 olumsuz, 65 çekimser oya karşılık 213 olumlu oyla güvenoyu almış, hükümet kurulmuş ve hükümet programı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.²⁰⁴

Hükümetin kurulmasından sonra Özal Hükümeti'nin ilk icraatı vali atamaları olmuştur. Bu dönemde Bakanlar Kurulu düzeyinde dikkati çeken gelişmelerden ilki Anayasanın öngördüğü yeni kurumlardan olan "Bakan Azli" yolunun kullanılması olmuştur. Bazı yolsuzluk ve kötü muamele iddialarıyla gündeme gelen ve medya tarafında hayli eleştirilen Maliye ve Gümrük Bakanı Vural Arıkan istifaya davet edilmiş ancak Arıkan istifaya yanaşmamıştır. Bunun üzerine Arıkan, Bakan'ın isteği üzerine 1984 yılında Cumhurbaşkanı tarafından görevden alınmış ve bu uygulama Anayasa'nın 109. Maddesindeki azil uygulamasının ilk örneği olmuştur. Olayı "Zirvede Yıldırım Operasyon" sürmanetiyle okuyucularına duyuran Milliyet'e röportaj veren Arıkan görevden alınmasına ilişkin "Ben bakanı anlattım ama sonuç alamadım. Ben alıngan bir insanım. Gönül isterdi ki bu durum bana bir bakan tarafından değil benim tarafımdan açıklansın. Bu olay ne ANAP'a ne bana bir zarar verecektir" açıklamasında bulunmuştur.²⁰⁵ Bakanlar Kurulu ile ilgili ikinci önemli olay ise Meclis soruşturması ve Yüce Divan kararıdır. Bakan Özdamar da yolsuzlukla suçlanmış ve bakanlıktan istifa etmek zorunda kalmış, kendisi hakkında soruşturma kurulmuş olmuştur. TBMM Özdamar'ı Yüce Divan'a yollamış ve yargılama sonucunda Özdamar suçlu bulunmuş, para cezasına çarptırılmış, akabinde Özdamar da milletvekilliğinden ve ANAP'tan istifa etmiştir.

²⁰⁴ Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akın; **Türkiye Tarihi: Bugünkü Türkiye (1980-1995)**, İstanbul, Cem Yayınları, 5.Cilt, s.58-62

²⁰⁵ **Milliyet Gazetesi**, "Özal Beni Anlamadı", 28.10.1984, s.6

Özal hükümetinin kendisine has uygulamalarından bir di eri Bakanlar Kurulunda de i iklik yapma yöntemidir. 1982 Anayasası Ba bakan ve bakanları Cumhurbaşkanına kar ı sorumlu kılması de ildi. Bununla beraber askeri rejimden yeni çıkılması olması, yürütmenin iki ba ından biri olan Cumhurbaşkanının askeri rejimin lideri olu u ve laiklik duyarlılı ı bir araya gelince dinci e ilimlerinden dolayı ele tirilen ve ders kitaplarından bazılarında laiklikle ilgili sakıncalı ifadelerden sorumlu tutulan Milli e itim bakanı Vehbi Dinçerler, Evren'in de konu hakkındaki çekincelerini Özal'a aktarmasından sonra Devlet bakanlı ına kaydırılmış tır.

Bu dönemde Özal hükümetinin dikkat etti i konuların ba ında hükümetin askerle olan ili kisi gelmekteydi. Özal bu konuda son derece dikkatli ve özenli davranmaya gayret etmi tir. Hatta bunun ilk belirtilerini seçim ertesinde Özal ile Evren buluşmasında gözlemlemek mümkündür. Zira Özal, Evren'in beklemedi i ölçüde kendisine sıcak davranmış tır. Bu dönemde her ne kadar sivil iktidar fiilen görevi devralmış olsa da asker özellikle milli güvenlikle ilgili konularda etkinli ini sürdürmü tür. Bunun ba lıca üç kanalı ve göstergesi olmu tur. Bunlardan ilki askeri bir rejimden sivil bir rejime geçi sürecinin ya anmakta olu udur. kincisi, Milli Güvenlik Kurulu'nun da ba kanı olan Cumhurbaşkanı Evren'in bu alanda hükümete göre daha aktif bir görüntü çizmesidir. Son faktör ise sıkıyönetim uygulamasının giderek daraltılmasına kar ın 1987'ye kadar devam etmi olmasıdır. Sıkıyönetim uygulaması 19 Temmuz 1987 tarihine kadar 8,5 ay devam etmi tir.²⁰⁶

Asker-Sivil ili kilerinde MGK'nın rolü ANAP'ın ilk iktidar döneminde özellikle önemliydi. 1982 Anayasasıyla yetkileri bir hayli geni letilmiş ve üye sayısı bakımından askerin üstünlü ü ele geçirmesiyle iyiden iyiye militarist bir yapıya bürünmü bu kurul, kamusal hayatın çe itli kesimleri üzerindeki denetimini sürdürmeye devam etmi tir. Sıkıyönetim; ola anüstü hal ilan edilmesi ve uzatılması gibi konular ba ta olmak üzere MGK'nın bütün kararları hükümetçe yerine getirilmiş tir. Hatta kurulun ilgi alanı zamanla geni lemi tir. Öyle ki "Tavsiye kararı" ba lı ı altında alınan kararlardan birinde kurul, hükümetten Milli E itim, Gençlik ve

²⁰⁶ Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Ak in; **A.g.e**, s.58-62

Spor Bakanlı ının ve Ankara Üniversitesi Açık Yüksek Ö retim programlarının TV'den yayını ve yayın saatlerinin uzatılması istenmektedir.

Bu dönemde ANAP'ın askerle iyi geçinme iarinin göstergelerinden biri de Tahsin ahinkaya hakkındaki yolsuzluk iddialarına kar ı takındı ı tavidir. Hava kuvvetleri eski komutanı ve Konsey üyesi ahinkaya hakkında yolsuzluk yaptı ı yolunda iddialar artmı tı. Anayasanın geçici 15. Maddesinin ise bu tür kovu turmalara izin vermedi i dü üncesiyle hakkında dava da açılmamı tı. Evren haklı olarak bu geçici maddenin yolsuzlukları kapsamadı ı görü üne ra men ANAP ve TBMM, ahinkaya'nın yargılanması için verilen ara tırma önergesine ret oyu vermi ve ahinkaya'nın yargılanmasına yana mamı tır.

Bu dönemde sivil siyasetin yeniden tesisi için atılan önemli adımlardan bir di eri de Özal ve partisinin TBMM'nin de önemli deste iyle milletvekillerinin ekonomik sorunlarına ve bu sorunların çözülmesine önem vermesidir. Bu ba lamda 1984 yılında yapılan 3032 sayılı kanuni düzenlemeyle siyasal partilere hazine yardımı tekrar ba lamı ve TBMM üyelerinin ödenek ve yollukları hakkında 3053 sayılı yasa ile iyile tirmeler-düzenlemeler yapılmı tır.

Tüm bu düzenlemelere kar ın bu dönemde, özellikle temel hak ve özgürlükleri içeren birçok yasa MGK'nın tasarrufunda oldu undan bu alanla ilgili pek de fazla bir düzenleme yapılamamı tır. Ancak bunların dı nda 12 Eylül 1980 darbesi sonrası de i iklik yapılan sosyal güvenlik, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, polis vazife ve yetkileri, TCK, sinema, video ve müzik eserleri, seçim ve partiler ve sa ık hizmetleri konusunda önemli iyile tirmeler yapılmı tır.²⁰⁷

Yapılan düzenlemelerden sonra meclis ve partiler önceki döneme nazaran daha rahat çalı ma imkânı bulmu lardır. Ancak tüm bu olumlu geli melere kar ın yürütmenin denetlenme giri imleri pek de ba arılı olmamı tır. Bu ba lamda YÖK hakkında meclis ara tırması, SHP'den gelen irtica konulu ara tırma önergesi, TBMM'nin ola anüstü toplanması için yeterli sayıda milletvekilinin yaptı ı ba vuru, redde u rayan denetim giri imleriydi. Denetim anlamında bu dönemde verilebilecek

²⁰⁷ Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Ak in; **A.g.e**, s.58-62

tek olumlu örnek Smail Özdemir'in Özal'ın direktifiyle meclis tarafından soru sorulmasıdır.

Özetle ANAP'ın ilk iktidar dönemi başarılı geçmiştir denebilir. Bunda mevcut hükümetin rahat bir çalışma ortamı bulmasında ki bunda Özal'ın dikkat ve ihtiyatının ve iktidara hazırlıklı gelmesinin önemi büyüktür.²⁰⁸ Bilindiği üzere eski usul muhalefet anlayışının en belirgin özelliği negatif siyaset anlayışının ön planda olması yani yapıcı ve çözüm getirici bir siyaset anlayışının olmamasıdır. Ancak bu durum uzun sürmeyecek, 1987 yılında yasaklar kalkacak ve süreç ANAP'ın iktidarı kaybetmesiyle sonuçlanacaktır.²⁰⁹

10.Yasakların Kaldırılması

Askeri rejim, darbe sonrası siyasi partileri feshetmiş, kapatılan partilerin aynı isimle tekrar kurulmalarını yasaklamış ve siyasi parti liderlerine siyaset yasağı getirmiştir. Ayrıca seçime girecek partilerin MGK'nın onayından geçmesi gerekiyordu. MGK'nın onayını alamayan partiler seçimlere katılamıyordu. Bu uygulamanın ilk örneği darbe sonrası yapılan 1983 seçimlerindeydi. Nitekim 1983 seçimlerine Sosyal Demokrat Parti ve Refah Partisi MGK'dan gerekli izin çıkmadığı için seçimlere katılamamışlardır. Partilerin MGK izniyle seçimlere katılabilmeleri demokrasi önünde önemli bir engeldi. Özal ve partisi de bu kanaatteydi ve durumun düzeltilebilmesi için düzenleme yapılması arttı. Te 1984 yılında yapılan 2972 sayılı yasa ve düzenlemeyle birlikte SODEP, DYP ve RP'nin de seçimlere katılabilmeleri mümkün kılınmıştır. Kimilerine göre Özal'ın bu düzenlemesinin ardında demokratik amaçlardan çok muhalif partilerin oylarını bölerek mevcut iktidarını sağlamaya çalıştığı yatmaktadır.

Bu düzenlemeden sonra 25 Mart 1984 günü yerel seçimler yapılmış, seçimler ANAP'ın 51 ilde belediye başkanlığı kazanmasıyla, il genel meclisi seçimlerinde %45 oy almasıyla sonuçlanmıştır. Bu seçimlerde askeri destekli partiler olan HP %8, MDP ise %6,5'lük oy alarak ciddi bir oy kaybına uğramış, buna karşın SODEP %22

²⁰⁸ Diğer bir deyişle, bu dönemde karışık ortamda etkili bir muhalefetin olmayışının avantajını Özal oldukça iyi kullanmıştır.

²⁰⁹ Erdal Günel, A.g.e, s.329

ve DYP %13 oy almı lardır. Böylece hem muhalefet partileri yer de i tirmi hem de asker kökenli partiler meclis dı na kaymı tır.

Seçimlerin akabinde önemli geli meler ya anmı , asker destekli liderler olan HP Genel Ba kanı Necdet Calp ve MDP Genel Sekreteri Do an Kasaro lu görevlerinden çekilmilerdir. Feshedilen AP ile kapatılan BTP'nin devamı oldu u gerekçesiyle DYP'ye kapatma davası açılmı ancak Anayasa Mahkemesi ba vuruyu reddetmi tir.

6 Kasım 1983 seçimleri, düzenlemelere ra men yeterince demokratik de ildi. Nitekim parti de i tirmeyi TBMM üyeli inin dü ürülmesi yaptırımına ba layan Anayasanın 84. Maddesi halen yürürlükteydi. Hatta Özal da bu maddeyi çok sevdi ini her zaman söylemi ve maddeyi solda muhtemel HP-SODEP birle mesini engellemek için kullanmı tır. Bu maddeden ötürü partilerin asıl liderleri partilerinin resmi lideri olamadıklarından bir süre için partiler temsili liderlerle yoluna devam etmi tir. Örne in DYP'de Hüsamettin Cindoruk vekâleten parti liderli ine seçilirken, Refah Partisi'nde de Ahmet Tekdal genel ba kanlı a vekâleten seçilmı tir.

Anayasanın 84. Maddesine ra men, Özal'ın korktu u ba na gelmi ve HP ile SODEP birle me kararı almı lardır. Ancak 84. Maddeden ötürü TBMM üyeli inin dü memesi için biraz dolambaçlı bir yol belirlenmi ve bu yol izlenerek HP ile SODEP ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti adı altında birle mi tir.

Üçüncü yasama yılı ba larında mecliste partiler düzeyinde yeni olu umlar meydana gelmi ve Demokratik Sol Parti kurulmu ve ba kanlı na da Bülent Ecevit'i vekâleten Ra an Ecevit getirilmı tir. Bülent Ecevit de yasaklı liderler arasındaydı ve partiyi kurma sebebi CHP'den gelen teklifleri uygun bulmayı ıydı. Bu dönemde solun dı nda sa da da yeni olu umlar meydana gelmi ve Muhafazakâr Parti, Milliyetçi Çalı ma Partisi'ne dönü mü ve MHP çizgisini benimsemi tir.²¹⁰

Bu dönemin önemli geli melerinden biri de askeri destekli partilerden olan MDP'nin kendisini feshetmesidir. Fesih neticesinde meclisteki ba ımsız milletvekilleri sayısında patlama ya anmı , sayı 93'e yükselmi ve partiler arasında

²¹⁰ Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Ak in; **A.g.e.**, s.62-65

bu ba ımsızları kapma yarı ları ba lamı tır. Neticede bu milletvekillerinden 18'i ANAP'a katılmı , MDP kökenli Mehmet Yazar da Hür Demokrat Parti'yi kurmu ve 21 milletvekiliyle grup olu turmu tur.

11. Anayasa De i iklikleri ve Siyasal Yasakların Kaldırılması

Silahlı kuvvetlerin denetimi altında, bütün siyasal partileri ve di er sivil toplum kurulu ları dı lanarak yapılan ku kulu bir referandum sonucu kabul edilen 1982 Anayasası ilk kabul edildi i zamandan itibaren tartı ma ve itiraz konusu haline gelmi tir. Bununla birlikte 1983 Kasımından 1991 Ekimine kadar iktidarda olan ANAP, köklü anayasa de i ikliklerine pek de taraftar olmamı tır. Ba bakan Turgut Özal, sık sık yeni anayasaya ve kurumlarına saygı gösterilmesi ve ans verilmesi gerekti ini savunmu tur. Bu tutumun altında yatan temel neden, Özal'ın kendisini 1982 Anayasasının garantörü ilan etmi olan Evren ile açıkça çatı madan kaçınma iste iydi. Ancak buna ra men Özal 1982 Anayasasını çok ayrıntılı oldu u ve bu haliyle i görmekten çok engel te kil edece i yönünden ele tiriyor, böyle bir anayasa yerine çok daha yüzeysel, deyim yerindeyse “temel haklar bildirgesi” ekinde bir anayasayı savunuyordu. Ayrıca ANAP liderine göre yarı ba kanlık sistemine geçilmesi ülke için son derece faydalı olurdu. Ancak Özal ve partisi bu söylemine ra men bu yönde bir politika izlememi ve adım atmamı tır.²¹¹

1982 darbe anayasasının anti demokratik uygulamalarından biri de geçici 4. Maddeyle birlikte eski siyasetçilerin bir bölümüne getirilen 5-10 yıl arasında de i en siyaset yapma yasaklarıydı. Ancak Özal hükümetleri döneminde yapılan düzenlemeler sonrasında artık bu madde i lemez hale gelmi ti. Kimi partiler yasalardan ötürü emanetçi liderler tarafından idare edilirken kimi partiler, liderleri yasaklı olmadı ı için özgürce seçtikleri liderlerine sahiptiler. Bu sıkıntılı duruma bir son verilmesi normalle me açısından son derece önemliydi. Kenan Evren dahi bu hastalıklı durumun bilincindeydi ve bu maddenin kaldırılmasından yanaydı. Özal ise yasaklı liderlerin tekrar siyasete dönmesini istemese de önceleri açıkça kar ı da çıkamıyordu. Çünkü böylesi bir kar ıtlık Özal'ın sürekli vurgu yaptı ı “demokratikle me” söylemine ters dü üyordu. Bu durumun farkında olan Özal, her

²¹¹ Ergun Özbudun, Ömer Faruk Gençkaya; **Türkiye'de Demokratikle me ve Anayasa Yapımı Politikası**, stanbul, Do an Kitap, 2010, s.37

ne kadar “ Zaten partileri var, korkmuyorum dönsünler siyasete”²¹² dese de geçici maddenin kendi eliyle kaldırılmasını istemiyor, konunun önemli olduğunu dolayısıyla bu yasa nın kalkıp kalkmamasına halkın karar vermesi gerektiğini savunuyor, böylece i i yoktu a sürüyordu.

Yasa nın kaldırılmasına yönelik ilk teklif ara seçimden sonra 1986 yılında SHP tarafından geldi. Özal önceleri teklife yana madıysa da böylesi bir teklife açıkça kar ı çıkması pek de mümkün de ildi. Nitekim ANAP ile DYP ve Evren yasa de i iklikleri konusunda uzla tı ve gerekli Anayasal düzenleme yapıldı. Yapılan düzenleme sadece yasakların kaldırılmasını içermiyordu. De i iklikle birlikte 22 olan seçmen ya ı 20’ye indiriliyor ve 400 olan milletvekili sayısı 450’ye çıkarılıyordu, ancak de i iklik, yasakların kaldırılması için referandumu da gerekli kılıyordu. TBMM’nin referanduma gitme yetkisi bulunmadı ına yönelik kimi milletvekillerce Anayasa Mahkemesi’ne yapılan ba vuru da mahkemenin yetkisizlik kararıyla reddedilmi ve referandum kesinle mi tir.²¹³

Bu iptal istemi üzerine 1987 yılında “3376 sayılı Anayasa De i ikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun” çıkarılmı ve böylece TBMM’ye kimi de i iklikleri referanduma götürme hakkı tanınarak siville me yolunda önemli bir adım daha atılmı tır. Nitekim düzenleme öncesi kanunlara göre TBMM’nin referanduma gitme yetkisi yoktu, bu yetki sadece Cumhurba kanına tanınmı tı.

Halk oylaması için kampanyalar ba lamı ancak Özal ve partisi yasakların kaldırılmasına önceleri örtülü bir ekilde kar ıyken daha sonra açıkça de i ikli e cephe almı tır. Özal’a göre e er referandumda hayır çıkarsa yasaklar devam edecek ve bu durum halk tarafından onaylanmı olacaktı. Böylece eski siyasiler yeniden siyasete belki ömür boyu dönemeyecekler ve muhalefet partileri deneyimsiz politikacılara kalacak, belki Özal iktidarını çok uzun bir süre devam ettirebilecekti. Tersı durumda ise eski siyasiler yeniden siyasete dönecekler, belki halk nezdinde yeniden itibar edinecekler, bu da Özal’ın iktidarını tehlikeye atacaktı.²¹⁴ Bu tavırda

²¹² Sabah, “Referandum Tarihi”, Çevirim içi,

http://www.sabah.com.tr/fotohaber/gundem/izmir_27_mayisa_hayir_demisti?tc=33&page=19

²¹³ Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Ak in; **A.g.e**, s.67-70

²¹⁴ aban ba, **Ordu Devlet ve Siyaset**, stanbul, Çivi yazıları, 1998, s.269-270

en önemli etkenlerden biri de Süleyman Demirel'in siyasete dönme ve Özal'ın iktidarı "abisi" Süleyman Demirel'e kaybetme korkusu son derece etkindir. Nitekim Özal 1984 yılında yaptığı bir konu mada da bu tavrının nedenini 3 sene önce şu şekilde dile getirmiştir:

"Demirel Yarı Kazanmış bir at gibidir. Kaç seçim kazanmıştır. Türkiye'nin her yerinde temelini attığı, açılımları yaptığı eserler vardır. Barajlar, fabrikalar, yollar. Halk O'nu çok iyi tanır. Ben de o yatırımları yapıp, yarıları kazanmış bir at haline gelinceye kadar, Süleyman Bey, sırtında siyasi haklar yasasını, tıpkı madrabada denilen kuruntulara ırılıklar gibi taımalıdır. Biraz zaman geçsin. Ben de onun kadar yarıları kazanayım. O zaman Süleyman Beyin sırtındaki ırılıkları kaldırmayı belki dönebilirim. Ama... Önce emet hale gelmeliyiz. Biz de otoyollar yapalım, barajlar kuralım, İstanbul'a bir köprü de biz kuralım. Bizim de hizmetlerimiz görülsün, halk bizi de tanısin"²¹⁵

Özal'ın bu korkusunda haklı olduğu yasaklar kalktıktan kısa bir süre sonra ortaya çıkacak ve Demirel'in siyasete dönüşüyle birlikte ANAP oyu kaybedecek ve iktidarı teslim edecektir. Ayrıca Özal bu oylamayı oy potansiyelini görmek için önemli bir fırsat olarak da görüyordu.

Tüm bunlardan sonra 6 Eylül 1987 yılında referanduma gidilmiş, sonuçta yasakların kaldırılmasını isteyenler %50,16 iken karıt oylar % 49,84 oyda kalmış ve kıl payı yasaklar kaldırılmıştır. Kararın YSK tarafından onaylanması ve resmi gazetede yayınlanmasıyla birlikte resmen yasaklar kalkmıştır.

Seçim sonuçlarını "Evet 119 Bin Fark Yaptı" sürmanı etiyile okuyucularına duyuran Milliyet, seçimin evet-hayır arasında gidip geldiğini, ancak en nihayetinde evet oylarının az bir farkla da olsa hayır oylarından fazla çıkmasıyla yasakların kaldırıldığını, ANAP'ın iptal oylarının çok olduğu yörelerde seçim sonuçlarına itiraz etmesine kalktı ve Çel, Tekirda, Kırklareli, Diyarbakır ve Zonguldak gibi bazı illerde seçime itiraz edeceğini yazmıştır. Seçim sonuçlarıyla halkın "anlayan için büyük dersler" verdiğini iddia eden Milliyet'e göre seçimlerden çıkarılabilecek

²¹⁵ Güneri Civaolu, "Erbakan-AKP Yarı", (Çevirim içi) <http://www.milliyet.com.tr/2003/05/10/yazar/civaoglu.html>, 19.06.2013

sonuçlar unlardır: “Birincisi halk ilerde rahat edece ine inanıyor ve Özal’ın ekonomik politikasını onaylıyor. Ona hala alternatifsiz olarak bakıyor. kincisi halk gelece in kalkınmı Türkiye’si için bir süre daha sıkıntı çekmeyi göze alıyor. Sıkıntılarının sonucunu almak istiyor. Üçüncüsü muhalefet partileri ciddi ve inandırıcı bir alternatif geli tiremezlerse halk onların arkasından gitmeyecek”²¹⁶

Seçim sonuçlarını kö esinde de erlendiren Teoman Erel ise sonuçları u ekilde de erlendirmi tir:

“ ...Referandum kampanyası Türkiye’ye Demirel’den ba ka bir alternatif daha hediye etti. Bu kampanyanın orta yerinde tifoya yakalanıp yorgan dö ek istirahate mecbur kalan Erdal Bey son anda mucize kabilinden canlandı. Televizyon konu maları da zmir mitingi de sürpriz denilecek kadar etkiliydi. Hatta zmir’de sa lanan 200 binin üzerindeki evet farkının Türkiye genelini etkiledi i ifade ediliyor.

imdi erken genel seçimde nönü liderli indeki SHP’nin a ırlı nı tahminlerden daha fazla hissettirmesi mümkündür. Erken seçim kampanyasının Özal-Demirel çeki mesi gibi geçece i pe inen dü ünülmemeli uzun süre kendilerini partisiz ve lidersiz hisseden eski CHP tabanında bir hareket ba ladı. Referandum haritasına dikkat edilirse eskiden beri solun kuvvetli oldu u illerde evet öne geçti. zmir’den ba ka Zonguldak’ta, Gaziantep’te, Diyarbakır’da, Kocaeli’nde, Adana’da öyle oldu. Diyarbakır ve öteki Güneydo u illerinde de... “

Seçim sonuçlarını de erlendiren bir di er yazar Mümtaz Soysal ile seçim sonuçlarına farklı bir açıdan yakla mı ve seçim sonuçlarının hiçbir eyi kanıtlamayaca ı, seçim sonuçlarından hareketle bir okuma yapılamayaca ını savunmu tur. Sosyal sonuçları öyle de erlendirmi tir:

“ Ba langıçta bilinen sonda da ortaya çıktı: halkoylaması hiçbir dü ümü açık seçik çözümlü de ildir. Sonucu ancak bindelik küsürlerle kararla tırılabilen bir halkoylamasını nasıl yorumlarsınız? Ba a ba çıkan “evet”lerin ve “hayır”ların arasında neler var acaba? Sonuca bakıp “Türk halkının yarısı yasakların kalkmasından yana yarısı de il” diyebilir misiniz? Aradaki birkaç binlik fark “ço unluk undan yana azınlık undan yana” demeye elveri li olmadı ı gibi aradaki farkın önemsiz oldu u söyleyip “kamuoyu bu konuda tam bölünmü durumda”

²¹⁶ **Milliyet Gazetesi**, “Evet 119 bin Fark Yaptı”, 08.09.1987

demek de mümkün de il... Evet, halkoylaması hiçbir şeyi çözümü de ildir ve hiç kimse bu saçma sapan çeki menin büyük galibi olarak gö sünü gere gere ortalıkta dola amaz. Asıl dü üümü çözecek olan Özal'ın erken seçim kararıdır ve bu karar belki de son yıllarda atılmış en akıllıca adım sayılabilir”²¹⁷

12. Yasaklı Liderlerin Dönüşü ve Erken Seçim Tartışmaları

Yasakların kaldırılmasıyla birlikte partiler açısından son derece önemli gelişmeler görülmeye başlanmıştır. Partilerin başındaki emanetçi liderler görevlerinden istifa etmiş, asıl liderler görevi devralmıştır. 1987 Ekiminde Hüsamettin Cindoruk görevinden istifa etmiş ve Süleyman Demirel görevi devralmış, DSP’de Rahsan Ecevit’in yerine Bülent Ecevit seçilmiş, Alparslan Türkeş Milliyetçi Çalışma Partisi genel başkanlığına, Necmettin Erbakan da Refah partisi genel başkanlığına seçilmiştir.²¹⁸

Bu gelişmelerin dışında solda da kimi birleşmeler olmuş, Türkiye İşçi Partisi ile Türkiye Komünist Partisi birleşerek Türkiye Birleşik Komünist Partisi’ni kurmuşlardır. Ancak bu parti daha sonra tüzümündeki kimi hükümler ve komünist ismini kullanmasından ötürü 1991’de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış, TBKP kadrolarının çoğu, Sadun Aren başkanlığındaki Sosyalist Birlik Partisi’nin kuruluşuna katılmıştır.²¹⁹

Her ne kadar seçimlerde yasakların kalkması kabul edildiyse de, Özal “hayır” oyu veren kesimi kendi oy potansiyeli olarak görüyor ve bu durum onu cesaretlendiriyordu. Ancak seçim kanununda kimi değişiklikler yapılarak mevcut ANAP iktidarı güvence altına alınmalıydı. Nitekim bu amaçla ANAP seçim kanununda değişiklikler gitti. 3403 sayılı yasada yapılan düzenlemelerle birlikte çokunluk partisine avantaj sağlayacak olan üst baraj (kontenjan) uygulaması, ön seçim yasağı ve propaganda kısıtlamaları getirildi. Değişiklikten sonra ANAP erken seçim kararı almış ve Cumhurbaşkanlığı Evren yasayı kısa bir zamanda onaylamış ve meclis tatilini girmiştir.

²¹⁷ **Milliyet Gazetesi**, “Evet 119 Bin Fark Yaptı”, 08.09.1987,s.1-6

²¹⁸ Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akın; **A.g.e.**, s.67-70

²¹⁹ Marksist.org, “4 Haziran 1990: TBKP Resmen Kuruldu”, (Çevirim içi) <http://70n50slt.ni.net.tr/tarihte-bugun/7420-4-haziran-1990-turkiye-birlesik-komunist-partisi-tbkp-resmen-kuruldu>, 05.06.2013

13.29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimleri

1987 genel seçimleri öncesinde 3 önemli değişiklik daha yapılmı tır. Bunlardan ilki altı ya da daha çok milletvekili çıkaracak illerin 4,5,6 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde siyasal partiler birer kontenjan adayı gösterebileceklerdi. İkinci değişiklik ise seçim çevrelerinin küçültülmesi ve bunların en fazla 6 milletvekili çıkaracak şekilde yeniden düzenlenmesidir. Son değişiklik ise seçim çevresi barajının yükseltilmesi böylece 6 milletvekili çıkarılan bölgelerde seçim çevresi barajını saptamak için yapılacak bölme ileminin eksi ile yapılmasıdır. Kontenjan adayının seçiminde çoğunluk sistemi de göz önünde bulunduruldu unda yapılan değişiklikler küçük partilerin aleyhine büyük partilerin lehine bir düzenleme olmu tur. SHP bu değişiklikler üzerine Anayasa Mahkemesine yapılan değişikliklerde Anayasaya aykırılık davası açtı ancak Anayasa Mahkemesi, ne kontenjan uygulamasını, ne propaganda süresinin 21 günden 10 güne indirilmesini ne de erken seçim kararının alınmasını Anayasaya aykırı bulmu ve başvuruyu reddetmi tir.

3404 sayılı kanunun getirdiği diğer bir yenilik ise 1982 Anayasası için oy kullanmayan dolayısıyla seçmen kütüğünde kaydı olmayan 2 milyon kişiye seçmen kütüklerine kayıt olabilmeye ve oy kullanabilme hakkı tanınmasıdır. Bu adım da demokratikleşme-sivilleşme yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.²²⁰

Tüm bunlardan sonra 29 Kasım 1987 günü genel seçimlere gidildi Anavatan Partisi %36, SHP %24, DYP %19 oy alarak meclise girebilme hakkı elde etmişlerdir. Bu seçim sonuçları o güne kadar yapılan seçimler içinde “temsil adaleti” yönünden en adaletsiz sonuçları ortaya koyan seçim olmu tur. Bunda uygulanan çifte barajlı ve kontenjan adaylı sistemin etkisi büyüktür. %10 seçim barajı nedeniyle meclise birçok parti girememi ve %20 oy meclis ve de erlendirme dı ı kalmı tır. Seçim sisteminde yapılan değişikliklerden ANAP istediğini elde etmi 450 milletvekilinde oluşan mecliste aldığı %36’lık oy ile bir önceki seçime göre oyu düştü ü halde 166

²²⁰ Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akın; **A.g.e.**, s.67-70

milletvekili çıkarması gerekirken 292 milletvekili çıkarmı ²²¹ mecliste %64 temsil hakkı elde etmi tir.²²²

Seçim sonuçlarını kö esinden de erlendiren Mümtaz Sosyal su satırları yazmı tir:

“ ...Bir süre de seçim sistemini tartı aca ız. Atı alan Üsküdar’ı geçtikten sonra. Böyle bir tartı manın amacı ne olabilir? 29 Kasım seçimlerini gayri me ru ilan etmek ya da sonuçlarının böyle olu una bahaneler bulmak için mi? Böylesi herkes açısından en hafif deyimle mızıkçılık olur. Kuralları be enmiyor idiyse oyuna girmemeniz gerekirdi.

Sol bakımdan ise mızıkçılıktan da öteye asıl sorunları görmekten aciz bir miyopluk olurdu bu tutum. Halk yı nlarına açılan kapılar iyi kullanılmadı ı için hep yüzde 30’larda kalan bir potansiyelle, iki parti ve yarım limonla hangi sistem olursa olsun bundan daha iyi bir sonuç alınamazdı”²²³

14.Türkiye’nin AT Ba lamında Siville me Çabaları

Özal Türkiye’nin dı politikada oldu u kadar ulusal kimli i açısından da Batı’nın ve Orta Do u’nun birbirini tamamlayan unsurlar ta ıdı mı dü ünüyordu. Ülkede yapmak istedi i de i ikliklerin ülke içindeki asker ve di er yönetici elitler tarafından engellenece ini dü ünüyor ve bu amaçla yapmak istedi i de i iklikler hususunda AT’yi bir kalkan olarak görüyordu. Ayrıca ülkenin ihracatının petrol krizinden dolayı bir hayli azalması ve Irak, ran ve Libya gibi ülkenin önemli ticaret ortaklarından gelen müteahhitlik ve ihracat gelirlerinin azalması yeni Pazar gereksinimi do urmu tu. Bunun dı nda sürdürülebilir bir kalkınma için istikrar arttı. Türkiye özellikle ekonomik sorunların önüne geçebilmek için Batı ile ortak Pazar olu turma çabalarına giri mi , bu ba lamda öncelikle ortak Pazar için Amerika’ya ba vurmu ancak istedi ini alamamı , bunun neticesinde AT’ye yönelmi tir. Zira tüm bu sorunlar Özal’a göre ancak AT sayesinde azaltılabilir hatta a ılabilir.

²²¹ Belgenet, “1987 Yılı Genel Seçimleri”, (Çevirim içi) http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10, 15.06.2013

²²² Fuad Aleskerov, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu; **Seçimden Koalisyon**, stanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.206,

²²³ Mümtaz Soysal, “Sitem ve Üslup” , **Milliyet Gazetesi**, 01.12.1980, s.2

Bu görü e paralel olarak Birinci Özal Hükümeti, hükümet programında Toplulu a tam üyeli i nihai amaç olarak açıklamı tır. Özal Türkiye'nin Batı ile ili kisi ve i birli inin sadece ortak savunma stratejisine dayanmasına kar ıydı. Türkiye'nin Avrupa'ya yapısal olarak entegrasyonu için gerekli görülen sıkı ekonomik ba lantıların kurulmasını arzu ediyordu. Sadece konjonktürel bir askeri i birli i yerine ekonomik entegrasyonun da sa landı ı bir durum Özal'a göre Türkiye'nin Avrupa'nın önemli bir parçası olması için arttı.

Özal MGK'nın 13 Aralık 1983'te resmen ortadan kalkmasıyla Türkiye'nin Batı tarafından sivil rejime geçmi kabul edilece ini ve AT ile aradaki sorunların halledilece ini dü ünüyordu. Ancak Türkiye ile AT arasındaki sorun sadece MGK de ildi; sıkıyönetim uygulamasının devamı, basına, sendikalara ve derneklere ili kin yasaklar ve D SK, Barı Derne i gibi davaların devamı AT tarafından iddetle ele tiriliyor ve bu sorunlar ortadan kalkmadan Türkiye ile ili kilerin normalle meyece i özellikle vurgulanıyordu.

Sonuç, Özal'ın beklentileri do rultusunda gerçekleşme i ve Türkiye ile AT arasındaki ili kiler hemen canlanmamı , Türkiye açısından oldukça me akkatli bir süreç ba lamı tır. AT, ili kilerin canlandırılmasını Türkiye'nin insan hakları performansının iyile tirilmesi artına ba lamaya devam etmi tir. Batı'daki yaygın kanaat, Türkiye'nin demokrasiye geçi inin ve AT'nin istedi i seviyeye gelmesinin çok uzun zaman alaca ıydı. Ayrıca demokratikle me yönünde en büyük engelin 1982 Anayasası oldu u dü ünülüyor ve bu Anayasa de i meden sivil bir yönetim iktidara gelmi olsa da sivil yönetime geçilemeyece i dü ünülüyordu.

Özal hükümeti için öncelikli amaçlar, askıya alınmı nakdi yardımların salıverilmesi ve askeri darbe sonrası kopan siyasal ili kilerin yeniden canlandırılması, ortaklık anla masının yeniden uygulanmaya ba laması ve tekstil ihracatının artırılmasıydı. Bu amaçla belirli adımlar atılması arttı.²²⁴

Siyasal i birli inin yeniden tesisi için Özal hükümeti tarafından atılan ilk adım, hükümetin kurulmasından bir ay sonra Dı i leri bakanı Vahit Halefo lu'nun Avrupa Komisyonu ziyaretiydi. Halefo lu bu görü mede hükümetin, AT ile

²²⁴ hsan Da 1, hsan Sozel, **Kim Bu Özal?**, stanbul, Boyut Yayınları, 2003, s.249-283

ili kilerin normalle mesine ne kadar önem verdi ini komisyona anlatmı , ancak komisyonun verdi i cevap insan hakları ihlalleri ortadan kalkmadan ili kilerin normalle emeyece i olmu tur. Komisyonun bu tutumu AT'nin Türkiye'yle olan ili kisine de yansıma ve bu görümenin ardından yapılan açıklamalarda, di er siyasilere ve partilerine olan kısıtlardan ötürü 1983 seçimlerinin me ru sayılmadı na yönelik açıklamalar gelmi ayrıca AT Türkiye'den ithal edilen tekstil ürünlerine ek kota uygulanmasına karar verdi tir.

Avrupa Parlamentosu, Türkiye'de insan hakları ihlalleriyle ilgili endi elerini Ekim 1984'te iki karar daha alarak göstermi tir. Bunlardan ilkinde ölüm cezalarının kaldırılmasına ili kin isteklerde bulunuluyor ve kasım seçimlerinden bu yana ilk kez iki mahkûmun idam cezasına çarptırılmasını ele tiriliyordu. Di er talep ise cezaevinde bulunan bir elçinin serbest bırakılmasıydı. Bu ele tirilerden ötürü Türkiye'nin çok istedi i Karma Parlamenteler Komisyonunun olu turulması fikri askıya alındı. Bunun üzerine Türkiye ise AP içinde gayri-resmi bir Türk Dostları Grubu kurdu.²²⁵

Kısaca AT, Türkiye'nin sivil rejime geçti ini kanıtlamasını istiyor ve normalle me için bunu art ko uyordu. Özal için AT'nin öneminin en büyük sebeplerinden biri de AT'den gelecek ekonomik yardımlardır. Ülkenin nakit sıkıntısı çekti i bir durumda Özal bu nakdi yardımlara ayrı bir de er atfetmi tir.²²⁶

Bu ele tiriler kar ısında Özal hükümeti önemli siville me hamleleri yapmı , cezaevi ko ulları iyile tirilmi , sıkıyönetim uygulanan illerin sayısı azalmı tır. 67 ilde sıkıyönetim kaldırılmı , ola anüstü hal uygulanan il sayısı 9'a inmi tir.²²⁷ Ancak Türkiye'de sıkıyönetim uygulanan illerin sayısının azalması, cezaevi ko ullarında iyile melerin ya anması ve siyasal düzeyde bazı demokratik ilerlemelerin sa lanması AP'nin tutumunu pek de de i tirmemi tir. Bu tutumun de i memesinde özellikle 12 Eylül döneminde Türkiye'den Avrupa'ya iltica eden grupların lobi faaliyetlerinin önemi büyüktür.

²²⁵ Mehmet Ali Birand, **Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası 1959-1999**, Ankara, Do an Kitap, 2000, s.127

²²⁶ hsan Da 1, hsan Sozel, **A.g.e.**, s.249-283

²²⁷ ANAP, **Anavatan Partisi ktidarı craatı**, Ankara, Gaye Matbacılık, 1987, s.5

Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri de eski siyasi liderlerin siyasi içerikli beyanda bulunma yasaının kaldırılmasıdır. Bunun dışında kısmi bir afla DSK ve Barış Derneği davalarının sanıkları serbest bırakılması ve ölüm cezalarının meclis tarafından onaylanması durdurulmuştur.

Bu arada her türlü olumsuzluğa rağmen Türkiye'nin demokratikleme çabaları uluslararası arenada olumlu karılıklı bulmuş, bunun neticesi olarak Türkiye aleyhine görülen bir davada Türkiye aleyhine bir karar yerine dostane bir çözüme ulaşılmış ve Türkiye OECD'ye dönem başkanı olmuştur. İkili ilişkilerdeki asıl dönüm AT'nin Akdeniz politikasından sorumlu Komiser C.Cheyson'un 1980 darbesinden sonra Türkiye'yi ilk kez ziyaret etmesiydi. Cheyson bu ziyarette ilişkilerin normalleşmesi için insan hakları performansında iyileşmenin artması gerektiğini vurgulamıştır.²²⁸ Türkiye'nin eksiklerine rağmen demokratikleme çabaları meyvesini vermeye başlamış, 1986 yılında bir miktar nakdi yardım komisyon bütçesi tarafından salıverilmiştir.

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Özal hükümeti AT'den beklediği karılıklı görmemiştir. Türkiye'nin çabalarının AP nezdinde beklenen karılıklı bulmaması ve ilişkilerin her geçen gün biraz daha zayıflama eğilimine girmesi Özal'ı rahatsız etmeye başlamış, sorunun çözümü için çareler aramaya başlamıştır bunun neticesinde ilişkilerin tekrar zayıflama eğilimine getirilmesinin çaresini Özal AT'ye tam üyelik başvurusu yapmakta bulmuştur. Bu hamleyle Özal'a göre AT karar vermeye zorlanacaktı. Ancak üye devletlerin başvuru veto hakkı ihtimalinden ötürü önce normalleşme yönünde bazı adımlar atılmalıydı.²²⁹

Batı etkisinin görülebileceği adımlardan ilki ölüm cezalarının infazının sürekli ertelenmesi kararıdır. Özal döneminde mahkemeler AT'nin isteninin aksine idam cezaları vermeye devam ediyor ve bu durum Türkiye'yi AT karısında zor durumda bırakıyordu. 1984 yılında mahkeme iki kişisinin daha idamına karar vermiştir. Ancak AT ile ilişkileri geliştirmek isteyen hükümet bu durumu bir fırsat olarak

²²⁸ Tuğç Akademi, "Türkiye'nin AT'ye Tam Üyelik Başvurusu ve Başvuruya AT Komisyonu'nun Görüş Raporu", (Çevirim içi) <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/401-turkiyenin-tam-uyelik-basvurusu-ve-basvuruya-at-komisyonun-gorus-raporu>, 15.02.2014

²²⁹ Hsarı Dağ, Hsarı Sozel, **A.g.e.**, s.249-283

görmü ve TBMM tarafından onaylanması gereken cezalar TBMM tarafından onaylanmamı ve infazın gerçekleştirilmesi engellenmi böylece AT'ye ülkenin her geçen gün siviliteyi i mesajı verilmek istenmi tir.

Artan i kence olayları ve kötüle en hapis hane ko ulları iddialarını ara tırmak üzere hükümet 1985 yılında bir meclis komisyonu kurulmasına karar vermi tir. Komisyonun ba kanı ve ba kan yardımcısı olarak ise Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'ndeki Türkiye temsilcileri seçilmi tir.

Demokratikle me hamleleri devam etmi ve sıkıyönetim tedrici olarak kaldırılmaya ba lanmı , gazeteci ve insan hakları grupları üzerindeki baskılar azaltılmı tir. Bunun bir göstergesi gazeteci ve kimi yasaklı grupların yayınlarıdır. Yasakların azaltılmasından sonra bu grup ve gazeteciler i kence iddialarını daha rahat dile getirir hale gelmi lerdir. kence sanıkları yargılanmaya ba lanmı ve bu davalarda 30 emniyet görevlisi, toplamda 105 kamu görevlisi mahkûm edilmi tir.

1986 baharında rejime yöneltilen iç ve dış ele tirilerin önüne geçebilmek için iki önemli adım daha atılmı tir. İlk olarak ceza infaz yasasında yapılan bir de i iklikle adi ve siyasi suçluların mahkûmiyet süreleri yarıya indirilerek sınırlı bir af getirilmi , ölüm cezaları 30 yıl hapse çevrilmi tir. Ayrıca Barı Derne i ve D SK davalarından yargılanan tutuklu pek çok ki i serbest bırakılmı tir. Önemli de i ikliklerden biri de eski politikacıların üzerindeki yasaklardan olan siyasi konularda fikir beyan etme yasa ının kaldırılmasıdır.

AT'ye tam üyelik ba vurusundan önce yapılan demokratikle me anlamında di er bir önemli geli me Türk vatandaşlarına Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel ba vuru hakkının kabulüdür.²³⁰ Bu karar hükümetin ülkedeki insan haklarının iyile tirilmesi ve demokratikle me anlamında önemli ve somut bir adımdı.²³¹

Tüm bunlardan sonra Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde, Ankara Anlaşması'nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden, üyelik

²³⁰ Ankara Barosu, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Ba vuru Hakkı ve Mevzuat**, Ankara, 2006, Ankara Barosu Yayınları, s.3

²³¹ İnsan Da ı, İnsan Sozel, **A.g.e.**, s.249-283

ba vurusunda bulunmu tur.²³² Komisyon, bu ba vuru ile ilgili görü ünü 18 Aralık 1989'da açıklama ve kendi iç bütünle mesini tamamlamadan Toplulu un yeni bir üyeyi kabul edemeyece ini belirtmi tir. Ayrıca, Türkiye'nin, Toplulu a katılmaya ehil olmakla birlikte, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda geli mesi gerekti ini ifade etmi tir. Bu nedenle, üyelik müzakerelerinin açılması için bir tarih belirlenmemesi ve Ortaklık Anla ması çerçevesinde ili kilerin geli tirilmesi önerilmi tir.²³³

Benzer bir biçimde üyelik ba vurusunun verilmesinden sadece iki hafta sonra demokratikle me ve siville me yönünde önemli iki adım daha atılmı tır. Bunlardan ilki daha önce de inilen 1987 yılında siyasetçilerin siyaset yapma yasa nın kaldırılması ikincisi ise sürgün cezasını kaldırarak kanunun onaylanması ve sürgün cezasının kaldırılmasıdır. Ayrıca ceza kanununun 141, 142, 163. maddeleri de demokratikle me kapsamında kaldırılmı tır.²³⁴

Özetle Batı usulü demokrasi tamamen i ler hale gelmeden ve insan hakları etkili biçimde korunmadan Türkiye'nin AT'ye tam üyelik ihtimalinin söz konusu bile olamayaca mın farkında olan Özal, sınırlı düzeyde de olsa siyasal sistemin demokratikle tirilmesi yönünde Birinci Özal Hükümeti döneminde önemli adımlar atmı tır.²³⁵

Birinci Özal Hükümeti döneminde sendikal anlamda kayda de er bir iyile menin ya andı nı, yasakların kaldırıldı nı söylemek güçtür. Bu dönemde sendikal ve sivil toplum anlamında kayda de er belki de tek geli me, D SK ve Barı Derne i gibi kapatılan sivil toplum kurulu larında darbe döneminde yargılanmaya ba layan ki ilerin önemli bir kısmının beraat etmesi ve serbest bırakılmasıdır. Bunun dı nda kayda de er bir di er geli me 1986 yılında hükümetin kamu kesimindeki toplu pazarlıkları yürütmek üzere Toplu Sözle me Koordinasyon Kurulu'nu ve Kamu i verenleri sendikası olu turması, yani toplu i sözle melerini merkezile tirme çabalarıdır. Bunun haricinde Birinci Özal Hükümeti dönemi, ithal ikameci kalkınma modelinden ihracata ve liberalle meye dayalı kalkınma modeline geçi in esas

²³² Umut Karabulut, "Anavatan Partisi ktidarının İlk Yıllarında Türkiye AET ili kileri ve Türkiye'nin AET'ye Üyelik Ba vurusu", **ÇTTAD**, VI/14, 2007, s.153

²³³ Avrupa Birli i Bakanlığı, "Türkiye AB ili kilerinin Tarihçesi", (Çevirim içi) <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1>, 15.06.2013

²³⁴ hsan Sezal, **Devlet ve Siyaset Adamı Olarak Turgut Özal**, stanbul, 20 Mayıs E itim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1996, s.38

²³⁵ hsan Da ı, hsan Sozel, **A.g.e.**, s.249-283

alındı ı bir dönem olmu , bu dönemde ekonominin dı a açılarak ve ekonomideki kısıtlamaların kaldırılarak piyasa ekonomisine geçi temel iarlardan biri olmu tur. Dolayısıyla bu dönemde hızlı kalkınmanın sa lanabilmesi, ülkeye döviz ve yabancı yatırım giri inin sa lanması amacı ve 1982 Anayasasınının 1961 Anayasası aksine i çi-i veren ili kilerinde i çiyi koruyucu nitelikteki maddelerden arındırılarak düzenleyici bir görev üstlenmesi, sendikal anlamda darbe öncesi döneme kıyasla bir hayli gerilemeye sebep olmu tur. Bu gerileme e ilimi, Birinci Özal Hükümeti döneminde de devam etmi , pek bir ilerleme kaydedilememi tir. Bu dönemde özellikle sendika yöneticileri yargılanmaya devam edilmi ²³⁶, 1986 yılında sonuçlanan dava sonucunda 264 sendikacı 5 ile 15 yıl arasında de i en sürelerle²³⁷ hapis cezasına çarptırılmı lardır.²³⁸

15.Birinci Özal Hükümeti Programında Vaat Edilenler ve De erlendirmeler

Son olarak Özal'ın özellikle siyasetle alakalı hükümet programı ve dü ünceleri ile pratikteki uygulamaları ba lamında bir de erlendirme yerinde olacaktır.

Birinci Özal Hükümetinin hükümet programının bütünü incelendi inde ilk göze çarpan metinde ekonomik dü ünce, vaat ve hedefler üzerinde yo un bir biçimde duruldu udur. Bunun haricinde metinde siyasetle alakalı iddialı söylemlerden mümkün oldu unca kaçınılmaya çalı ıldı ı dikkati çeker. Hükümet programında Özal, partisini ve siyaseten hedeflerini u ekilde tanımlamı tir:

“...Millet iradesi ile devlet idaresi hükümetimiz süresince el ele verecektir. Yalnız Anavatan Partisi'nin de il bütün milletimizin hükümeti olma uuru ile görevimizi yapaca ız. Kendi partimizin deste ine oldu u kadar hükümet dı ndaki partilerin de yardımlarına, ikazlarına, tenkitlerine de er verece iz. Ciddiyet müsamaha ve tenkide tahammül muhalefetle olan münasebetlerimizde ba lıca stratejimizi olacaktır.”

²³⁶ D SK, “ çi Sınıfı için Tarihi Bir Ba langıç”, (Çevirim içi)

<http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=28>, 15.06.2013

²³⁷ Gülsüm Erdoğan Tosun, **Demokratikle me Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum li kisi**, İstanbul, Alfa Yayın, 2001, s.338-341

²³⁸ Aysen Tokol, Yusuf Alper, **Sosyal Politika**, Bursa, Dora Basım-Yayın, 2012, s.33-37

“...Sayın milletvekilleri Türkiye'nin meselelerinde milli birlik asayı ve huzurun temininden sonra ikinci sırayı iktisadi ve sosyal meseleler almaktadır. Anarinin nüksetmemesi için en önemli artlardan birisi de ekonominin düzgün ve devamlı iyileerek götürülmesi mecburiyetidir.

...Hükümetimiz Milliyetçi ve muhafazakâr, sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir hükümettir.

...Muhterem milletvekilleri, hürriyetçi demokratik nizamı gönülden balyız. Millet hâkimiyetinin demokrasinin tek esası oldu na inanıyoruz.”²³⁹

“...Demokratik nizamı insan hak ve hürriyetlerini zedelemeye, tahrip etmeye, ortadan kaldırmaya matuf her türlü hareketin kar ısında yız. Demokratik dü ünçe ve haklara kar ı olan her çe it rejimi ve tasarrufu reddederiz.”

... nsan hakları evrensel beyannameinde ifadesini bulan bu hak ve hürriyetlerin sa lanması ve teminat altına alınması için hukuka ba lı ve hukukun üstünlü ünü esas alan devlet nizamını temel art görüyoruz.”

...Sosyal adalet sosyal güvenlik ve sosyal yardımın düzenlenmesi ve sa lanması; sosyal hizmet ve faaliyetleri tanzim, te vik ve yönlendirilmesi ve gere inde do rudan yapılması devletin ba lıca görevleri arasındadır.²⁴⁰

Bu temel meseleler unlardır:

- Huzur ve güven
- Çiftçi, içi, memur, esnaf ve emeklinin meydana getirdi i orta dire in güçlenmesi
- sızlık konusu
- Konut
- Ba ta do u ve güneydo u olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerin geli tirilmesi
- Bürokrasi meselesi”

²³⁹ Hüseyin Fidan, **Türk Siyasi Tarihi 1920-2010**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2010, s.235-245

²⁴⁰ Hüseyin Fidan, **A.g.e**, s.245-251

“...Seçim beyannamemizdeki vaatler do rultusundaki bakanlar kurulunun yapısı de i tirilmi , ekonomik idarede karar ve hizmet bütünlü ü sa lanmı , ba bakanlık ve devlet bakanlıkları ile di er hizmet bakanlıklarının görev ve fonksiyonları yeniden düzenlenmi ve bakanlık sayısı 21’e indirilerek idarede etkinlik, sürat ve tasarruf imkânı sa lanmı tır.

... İlk kurulu unda ba bakan dâhil 12 bakandan te ekkül eden T.C hükümeti 1930’da on, 1942’de on dört, 1950’de on yedi, 1960’da yirmi bir, 1974’te yirmi yedi, 1978’de de otuz dört üyeden te kil etmekteydi. Bizden önceki hükümet ise 26 üyeden meydana gelmekteydi. Bakanlıklara ba lı birim sayısındaki artı ise daha büyük ölçüde olmu tur.”²⁴¹

Bunun tabii sonucu olarak yatay ve dikey koordinasyon zayıflamı , imkânsızla mı hatta kamu hizmetlerinin önemli bir bölümünü içine almak üzere tamamıyla ortadan kaldırılmı tır. Buna ilaveten bakanlıklar ve kurulu lar arası mütalaalar ve koordinasyon ihtiyacı arttıkça i ler uzuyor meseleler askıda kalıyor veya asıl sorumlu bakanlık veya kurulu un görevini yerine getirmesi de mümkün olamıyordu. Böyle bir sistem içerisinde süratli karar almak veya alınan kararı uygulamak zordu. Devlet vatanda ili kilerinin etkinli inde de bu yapının gözle görülür bir yava lı a veya i lerin yürümemesine sebep oldu u a ikârdır. Di er bir husus ise devlet idaresinde birimlerin a ırı ço alması, personel rejiminin de tesiriyle fonksiyonların yerine unvanların hâkim olmasıdır.”

“...Hükümet programında evvelce ifade etti im gibi daha önceki hükümet ve ba bakan hariç, 25 olan bakanlık sayısı hükümetimizce 21’e indirilmi tir.”²⁴²

...Muhterem üyeler, devlet hizmetlerinin a ırı formalite ve teferruat ke meke inden kurtarılması zorunludur. Bu amaçla bürokratik i lemlerin en fazla gereksiz oldu u alanlardan ba lamak üzere konular tasnif edilecek, i lemleri asgariye indirilecek, bütün tedbirler alınacak; kanun, tüzük, kararname, yönetmelik ve tebli lerde gerekli de i iklikler yapılacaktır. Böylece devlet hizmetlerinin müessiriyeti artaca ı gibi

²⁴¹ Hüseyin Fidan, **A.g.e.**, s.245-250

²⁴² Hüseyin Fidan, **A.g.e.**, s.250-255

vatandaşlarımızı rahatlayacak, ekonomik gelişmeye katkı sağlayacaktır. Kamu hizmetlerinin her kademesinde israf önlenerek ve tasarrufla riayet edilecektir.”

“...Resmi makamlara müracaatta istenen tüm bilgi ve belgelerin gözden geçirilerek azaltılması ve bazılarının kaldırılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Memurlarımızın tayin, terfi ve emeklilik işlemleri ile satış, gümrük, tapu, noter, ehliyet alma, vergi yatırma vb. hizmetlerdeki işlemlerin basitleştirilmesi için tüm tedbirler alınacaktır. Devlet idaresinde tedbirden vazgeçilemez ancak vatandaşlarımıza daha barınan üphe ve güvensizlikle muamele edilmesini bu güne kadar formaliteler yığınından, tedirginlikten, zaman ve kaynak israfından barınan kazanç sağlamadığını teslim etmeliyiz. Herkes aksi görülünceye kadar beyanında haklıdır, doğrudur, vatandaşın devletine daha fazla güven duyması için önce devletin vatandaşına itimat etmesi gerektiğine inanıyoruz. Devlet kapısı vatandaş için korkulu, ürkeklikle barınurulacak bir duvar değil, rahatlıkla ve güvenle girilen bir yer olmalıdır.”²⁴³

“...Bu suretle 17 adet kanun hükmünde kararname ile bakanlık teklifleri ve barınan kurulları kısaca idarenin büyük bir kısmı yeniden düzenlenmiş bulunmaktadır. Yıllardır üzerinde konulmaktan öte geçmeyen idari yapı değişikliği ve bürokrasi konusundaki hükümetimizin bu ilk icraatı memleket meselelerini çözmeye ne kadar kararlı ve hazırlıklı olduğunu açık bir delildir.”

“...Ülkemizde huzur ve güven ortamının iyileşmesine paralel olarak kademeli bir şekilde sıkıyönetimin kaldırılmasını öngörüyoruz.”²⁴⁴

“...Mevcut milletler arası ilişkilerde NATO’ya üyeliğimiz güvenliliğimizin sağlanmasında ve içinde bulunduğumuz bölge ve dünya barışının idamesi bakımından bir denge unsuru teşkil etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerimizi dostluk, ittifak barınan ve karlıklı menfaatlere dayalı bir anlayışla sürdürmeyi ve daha da güçlendirmeyi öngörüyoruz. Batı Avrupa ülkeleri ile ilişkilerimizin karlıklı anlayışı ve işbirliği ve hak eşitliği esaslarına uygun olarak geliştirmek samimi arzumuzdur.”

²⁴³ Hüseyin Fidan, **A.g.e.**, s.255-258

²⁴⁴ Hüseyin Fidan, **A.g.e.**, s.258-260

“...6 Kasım seçimleriyle Türkiye’nin demokratik rejime olan bağlılığı bir defa daha ispat edilmiştir. T.B.M.M.’nin çalınmaya başlaması ve normal demokratik nizamın yeniden işlerlik kazanmasından sonra Avrupa Konseyi ile ilişkilerimizin normale memesi için bir sebep kalmamıştır.

...Avrupa Ekonomik Topluluğu ile münasebetlerimizde esas hedefimiz tam üyelik olmakla beraber bütün safhalarda menfaatlerin dengelenmesini esas alan bir anlayış içinde olacaktır.”

...Sayın milletvekilleri,

Batı dünyası ile mevcut bağlarımız ile Ortadoğu ve İslam âlemi ile sürdürdüğümüz yakın ilişkileri dış politikamızın birbirlerini tamamlayan unsurları olarak kabul etmeliyiz. Bir yandan Batı ile Ortadoğu arasında tabii bir köprü teşkil eden coğrafi mevkii, öte yandan müteakik bir tarih ve kültür mirası, Türkiye’nin İslam âlemine büyük önem göstermesini gerektirmektedir. Bu itibarla bütün Arap ve İslam ülkeleriyle müteakiklik esasına dayanan iyi ilişkiler geliştirmek ve verimli bir işbirliğini daha da artırmak hususunda özel bir gayret sarf edilecektir.”²⁴⁵

Metinde de sıkça vurgulandığı üzere Özal, partisini Milliyetçi ve muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir hükümet olarak tanımlamıştır. Bu minvalde hükümet olarak hedeflerinin de genel hatlarıyla ülkede huzur ve güvenin sağlanması, orta direk olarak isimlendirdiği ve hükümet programında sıklıkla ekonomik gelişmeyi bu zümreyle gerçekleştireceğini tekrarlayan ve ayrı bir önem verdiği zümreyi oluşturan çiftçi, memur, esnaf ve emeklilerin güçlendirilmesi, işsizlerin azaltılması, konut sorununun çözülmesi, doğu vilayetlerinin kalkındırılması ve bürokrasinin azaltılması olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca parti olarak hak, özgürlük ve fırsat eşitliğinden ve adaletten, ekonomik programlardan özellikle enflasyondan asla ödün verilmeyeceği programda belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi Birinci ANAP hükümeti, programında milli iradeye özel bir önem atfetmiş ve programda, hükümete yapılan eleştirilerin dikkate alınacağı ve

²⁴⁵ Hüseyin Fidan, *A.g.e.*, s.260-265

muhalefetle i birli i yapılaca ını özellikle vurgulanmı tır. Hükümet programında Özal, partisini ayrıca hürriyetçi, demokratik nizama gönülden ba lı ve demokrasiden asla taviz vermeyecek bir parti olarak nitelemi tir. Gerçekten de ANAP'ın 1983-1987 arası hükümet dönemi incelendi inde ANAP, belki meclisteki sivil partilerin yoklu unun da etkisiyle, bir iki istisnası hariç bu söylemine pek de aykırı bir tavır takınmamı tır. Zaten ANAP lideri, atılacak olan adımlarda öncelikle ba ta Cumhuriyetin Evren olmak üzere generallerle isti arelerde bulunmayı ve yolunu ona göre çizmeyi, di er bir deyi le askerle çatı mamayı ilke edinmi tir. Meclisteki di er iki partinin de asker destekli yahut kökenli oldukları dü ünüldü ünde, bu usulü sayesinde ANAP'ın attı ı adımlara meclisten belirgin bir muhalefet gelmemi tir.

Özal programda ayrıca hukukun üstünlü üne ayrı bir atıf yapmı tır. Ancak eylemsel olarak hukuk Özal için hedeflerin gerçekleştirilmesine hizmet etmesi gereken bir kurum olma niteli inde oldu u iddia edilebilir. Nitekim ANAP'ın kimi düzenlemelerine Anayasa Mahkemesi ba ta olmak üzere çe itli kurumlardan iptal kararı çıkmı ve Özal bu duruma öfkelenmi tir. Hatta bir seferinde söyledi i “Anayasa’yı bir kere delmekle bir ey olmaz” sözü Özal'ın hukuka bakı ını özetler gibidir.²⁴⁶

Genel hatlarıyla hükümetin ba lıca hedefleri öncelikle asayi ve güvenli in sa lanması, ekonomik sorunların çözülmesi, ülkenin güçlü bir ekonomik yapıya kavu turulması ve bölgesel kalkınmaların gerçekleştirilmesidir. Siyaseten öncelik verilen en önemli konu Bürokratik engellerin kaldırılmasıdır. Nitekim Özal, hükümet programında da belirtildi i gibi bürokratik zorlukların a ılması ve yürütme sürecinin hızlandırılması için kimi bakanlıkların birle tirilmesine ve bakanlık sayısının 21'e indirilmesine karar vermi tir. Ayrıca Özal de i ikliklerin bir an önce yapılması ve bürokratik engellerden mümkün oldu unca uzak durabilmek için, sıkça Kanun Hükmünde Kararnamelerden faydalanmı tır. K.H.K'ler bürokratik yapının i ler hale getirilmesinde de kullanılmı , bu minvalde sadece bakanlıkların sayısı azaltılmamı , aynı zamanda bakanlıklara ba lı te kilat ve kurulu ların yapısı da yeniden düzenlenmi tir. Ancak Özal'a bürokrasi konusunda ele tiriler de mevcuttur. Özal,

²⁴⁶ Hasan Cemal, A.g.e. s.105-113

mevcut bürokratik yapıyı de il sadece ki ileri de i tirmekle, hatta hali hazırdaki mevcut bürokratik yapıyı yeni kurumlarla daha da kökle tirmekle ve i adamlarını bu kurumun ba ına getirmek suretiyle bir holding bürokrasisi kurmakla da suçlanmı ve ele tirilmi tir²⁴⁷.

Birinci Özal Hükümeti, programında sıkıyönetimin kademeli bir biçimde kaldırılmasını öngörmü , ancak bu, bekledikleri gibi kolay gerçekleşmemi tir. Nitekim 1980 yılında 12 Eylül darbesiyle birlikte tüm yurttan ilan edilen sıkıyönetimin kaldırılması ancak Birinci Özal Hükümetinin son yılı olan 1987 yılında gerçekleşmiştir. Ancak geç de olsa programda belirtilen bu hedefe ula ılmıştır.

Özal programında A.B.D ile yapıcı ili kilerin kurulmasına özen göstermiş ve gerek A.B.D gerek Avrupa ile ekonomik ili kilerin geli tirilmesine ayrı bir de er atfetmiştir. Nitekim görevi süresince muhtelif zamanlarda A.B.D'ye gitmiş ve çe itli temaslarda bulunmuştur. Ayrıca Özal'ın Amerika'ya hayranlığı ve iktidarını sağlamla tırabilmesi için Amerikan deste ine ihtiyaç olduğu kanaati de A.B.D ile ili kilerin geli mesinde önemli bir etkidir.²⁴⁸

Gerçekten de Özal, programda belirtti i Avrupa Konseyi ile ili kilerin geli tirilmesine ayrı bir önem vermiştir. Zira ANAP lideri, Avrupa'yı medenileşmenin önemli bir aya ı olarak görüyordu. Bu minvalde Konsey'in darbe sonrası Türkiye'ye olan olumsuz bakışının de i tirilmesi için çe itli adımlar atılmış , T.C.K'nın özgürlükleri engelleyici 141, 142 ve 163. Maddeleri kaldırılmış , Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna bireysel başvuru hakkı kabul edilmiştir. Ayrıca hapisanelerdeki kötü artların ıslahına yönelik çe itli düzenlemeler yapılmıştır. Bu çabalar Konsey tarafından da takdir edilmiş ve Türkiye'ye o dönem OECD başkanı ı verilmiştir. Son olarak da 1987 yılında Özal tıkanan ili kilere yeni bir ivme kazandırılması amacıyla da Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üyelik başvurusu yapmıştır.

²⁴⁷ Uur Mumcu, **Devlet Modası: Tek Yol Özal!**, Ankara, Um:Ag Vakfı Yayınları, 1997, s.212-214

²⁴⁸ Hasan Cemal, A.g.e, s.73-113

Birinci Özal Hükümeti döneminde Avrupa ile ilişkiler yanında İslam ülkeleriyle de ilişkilerin geliştirilmesine temel dış politika hedeflerinden biri olmuş, Osmanlı mirasına sahip çıkma ve eski Osmanlı vilayetleriyle ilişkilerin geliştirilmesi zorunluluğu tarihi bir görev olarak addedilmiştir.²⁴⁹

²⁴⁹ İhsan Sezal, **A.g.e.**, s.15-38

SONUÇ

Askeri darbeler demokrasiyi ve demokratikleme sürecini akamete u ratan, geriye götüren, 20.yy'da dünya genelinde sıkça görülmü , 21.yy'da halen çe itli ülkelerde görülmeye devam eden ve bundan sonra da muhtemelen uzun süreler görülmeye devam edecek bir gerçekliktir. Askeri darbeler konusunda, S. Huntington, E. Nordlinger, M. Janowitz, S. Perlmutter gibi birçok ki i uzunca süreler çe itli ara tırmalar yapmı ve çe itli darbe tipolojileri ileri sürmü lerdir. Bu gibi çalı malar ve ortaya atılan teoriler her ne kadar bilimsel açıdan önemli ve yararlı olsa da sosyal bilimlerde cereyan eden hadiselerde bu hadiselere etki eden sayıları belki yüzleri-binleri bulan çe itli parametrelerin varlı ı, ya anan hadiseleri tek bir kalıba sokmayı oldukça güçle tirmektedir. Bu yüzdendir ki benzer hadiseleri tek bir teoriyle ifade edebilmek oldukça güçtür. Bu durum sosyal bir olay olması sebebiyle darbeler için de geçerlidir. Özellikle 20.yy'dan bu yana çe itli ülkelerde birçok kez görülen darbeler, niteliksel olarak birbirinden bazı noktalarda ayrı maktadır. Darbeler konusunda teorisyenler de bu niteliklere göre teorilerini çe itli kategorilere ayırmı lar, bu darbeleri bu farklı teoriler ı ı nda açıklamaya çalı mı lardır. Ancak daha önce de belirtildi i gibi bu sınıflandırmalar çe itli darbe deneyimlerinin belirli yönlerini dikkate alarak yapılmı tır, dolayısıyla aslında her farklı teori, bu deneyimlerin ancak bir tarafını analiz edebilmi tir. Dolayısıyla sadece bir teori esas alınarak, benzer de olsa tüm yönleriyle darbe süreçlerinin tasnif-analiz edilebilmesi pek de mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla tüm sosyal hadiselerde oldu u gibi darbelere ili kin teori ve sınıflandırmalar bu ba lamda de erlendirilmelidir.

Bilindi i gibi askeri darbelerin ve müdahalelerin sıkça görüldü ü ülkelerden biri de Türkiye'dir. Tek parti rejiminin sona erdi i 1946 yılına kadar silahlı kuvvetlerin siyasete müdahalede bulunmadıkların söylenebilir. Demokrat Parti iktidarına kadar siyasetin emrinde çalı an ve rejimin güvence altında oldu u kanısıyla siyasete harici bir müdahalede bulunmayan ordu, DP iktidarını ve uygulamalarını rejim için bir tehlike olarak görmeye ba lamı , nitekim fiili olarak çok partili hayata geçi ten 10 sene sonra 1960 yılında ordu darbe yapmı ve yönetimi devralmı , Demokrat Parti kapatılmı ve ba bakan Adnan Menderes idam edilmi tir. Bu müdahaleden sonra ortalama her on senede bir asker, siyaset kurumuna çe itli

müdahalelerde bulunmu ve bir bakıma özellikle 1960 darbesinden sonra rejimin koruyucusu hüviyetine bürünmü tür. 1960 darbesinden sonra 1971 yılında da ordu tarafından siyasete yeniden müdahale edilmi , muhtıra verilmi ve mevcut sivil hükümet (Adalet Partisi) istifa etmek zorunda bırakılmı tır. 1971 yılındaki bu müdahaleden 10 yıl sonra 1980 yılında ordu, ülkede ya anan karga a ve siyaseten belirsizlik ortamını gerekçe göstererek ikinci kez darbe yapmı , siyasilere çe itli yaptırımlar uygulanmı ve demokratik süreç bir kez daha akamete u ramı tır. Askerin yönetimi devralmasından 3 sene sonra 1983 senesinde türlü engel ve kısıtlamaların gölgesi altında kısmen sivil denebilecek bir seçim yapılmı , bu seçimlere 2'si asker kökenli ki ilerin kurdu u 3 partinin katılmasına izin verilmi tir. Seçimi beklentilerin aksine Turgut Özal tarafından kurulmu olan ve seçimlere katılmı tek sivil kökenli siyasi parti olan Anavatan Partisi-kısa adıyla ANAP-kazanmı ve tek ba ına iktidar olabilecek bir oy oranı elde etmi tir.

Bu seçim ba arısının ardından göreve ba layan ANAP'ın ilk iktidar dönemi olan 1983-1987 arasında ANAP, askerle iyi geçinmek-ters dü memek suretiyle mümkün oldu unca siville mek gibi bir anlayı benimsemi ve icraatlerini bu do rultuda belirlemi ve ekillendirmi tir. Bu dönemde yeniden siville me anlamında siyasal alanda birçok düzenleme yapılmı tır. Genel olarak bu dönemde siville me-demokratikle me ba lamında yapılan düzenlemeler, siyaset kurumunun ve meclisin devlet yönetiminde etkinli inin artırılması, partiler ve siyasiler üzerindeki siyasi yasakların kalkması ve yeni sivil siyasi partilerin kurulmasına uygun bir ortam yaratılması, siyaset üzerinde askeri vesayetin mümkün oldu unca azaltılması ve ordunun mümkün oldu unca siyaset dı nda tutulması ekinde özetlenebilir. Tüm bu alanlarda yapılan düzenlemelerden sonra siville me anlamında mesafe kat edildi i söylenebilir. Ancak ANAP'ın bu dönemdeki anti-demokratik kimi politikaları da haklı olarak ciddi biçimde ele tirilmi tir. Bu ba lamda örne in siyasi yasakların kaldırılması konusunda ANAP'ın takındı ı tavır ANAP'a yönelik ele tirilerin ba ında gelmi tir. Zira bu dönemde Turgut Özal ve partisi, siyasi yasakların devam etmesi yönünde bir tutum benimsemi ve yasakların kaldırılmasına yönelik halk oylaması öncesi yasakların kaldırılmasına açıkça kar ı çıkmı ve Özal, seçmenlerinden seçimlerde yasakların kaldırılmasına hayır oyu vermesini istemi tir.

ANAP'ın yasakların devam etmesi yönündeki iradesi ve onca çabasına rağmen yapılan referandum sonucunda %1 gibi ufak bir farkla yasakların kaldırılması kabul edilmiş ve siyasi yasaklar kalkmıştır. Bunun dışında ANAP'ın ilk dönemine ilişkin getirilen haklı eleştirilerden bir diğeri de ANAP'ın iktidarının devamı için, seçim sisteminde anti-demokratik düzenlemeler yoluyla partisine haksız üstünlük sağlaması, bu düzenlemelerden dolayı mecliste milli iradenin yeterince temsil edilememesi, diğer bir deyişle %20 oy oranına sahip partilerin meclis dışında kalması, buna karşın ANAP'ın oy kaybetmesine rağmen bir önceki seçime göre meclisteki temsil sayısını artırmasıdır. Nitekim seçim yasasında yapılan bu değişikliklerle ANAP %36 oy almasına rağmen meclisteki temsil oranı %65 olmuştur. Bu türden anti demokratik uygulamalar özellikle ikinci iktidar döneminde de devam edecek, ANAP'ın demokratik duruş ve icraatleri olumsuz anlamda ciddi biçimde düşecek, Özal'ın partisi anti-demokratik düzenlemelere imza atacaktır ve ikinci iktidar dönemi sonunda iktidarı kaybedecektir.

İkinci iktidar döneminde ANAP'ın çizgisine yönelik kimi eleştiriler de getirilmiş, ANAP'ın askerle iyi geçinme siyaseti ve darbe döneminde düşürülen Anayasa, Seçim Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu ve Sendikalar Kanunu gibi önemli kanunlarda kayda değer bir değişiklik-düzenleme yapmaması eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin bir kısmı makul görülebilir ancak topyekûn bu eleştirilerin makul olarak değerlendirilmesi pek de mümkün gözükmemektedir. Zira 1980-1983 arasında ülke askeri yönetim tarafından idare edilmiş ve yönetim kademesinde stratejik noktaların tamamına asker kökenli yahut asker destekli kişiler yerleştirilmiş, siyaseten en önemli kanunlar askeri yönetim döneminde askerlerin talep ve direktifleri doğrultusunda yeniden yazılmış, bunların haricinde askerlerin direktifleri doğrultusunda sayısız kanun çıkarılmış ve düzenleme yapılmıştır.

Hükümet olmakla iktidar olmak arasında ciddi bir fark olduğu söylenebilir. İktidarın bürokrasiden hukuka, hükümetten sivil toplum kuruluşlarına kadar birçok ayağına olduğu düşünüldüğünde, hükümet kurumunun iktidarın önemli bir ayağı olduğu olurdu ancak tek kaynağı olmadığı söylenebilir. Gerçek anlamda bir iktidardan bahsedilebilmesi için tek başına hükümet etme yetkisini elinde bulundurmak da yeterli değildir. İktidar olunamadığı takdirde yapılmak istenen düzenlemelerin yahut

icraatlerin yapılamaması, engellenmesi son derece yüksek bir olasılıktır. Nitekim Özal hükümeti her ne kadar düzenleme yapmadan askerle uzlaşmayı ilke edinmişse de askerle taban tabana zıt olmasa da kimi noktalarda ayrı dü mü , ANAP hükümeti askeri iradenin tasvip etmedi i kimi düzenlemeler yapmak istemi ; ancak bu düzenlemeler Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Ayrıca ANAP'ın ilk hükümet döneminde darbe henüz çok yenidir ve yönetim sivilere kısmen devredilmiştir. 1971 muhtırası sonrası asker-sivil ili kisi göz önünde bulunduruldu unda, yeni bir darbe yapılması dahi son derece olasıdır. Özal hükümeti de bunun farkında olmu ve bu sebepten ötürü her zaman askerle iyi geçinmeye gayret etmiştir. Özal döneminden sonra da ordunun siyaset müdahalesi devam etmiş ve 28 ubat 1997 yılında Refah-Yol hükümeti, asker tarafından istifa etmek zorunda bırakılmış ve ordu siyasete “Post-modern Darbe” ekinde ifade edilen bir askeri bir müdahalede daha bulunulmu tur.

Döneminin önemli gelişmelerinden-de i ikliklerinden biri de ekonomi alanında olmu tur. Birinci Özal Hükümeti'nin Türk ekonomisine getirdi i yeniliklerden birinin de ekonomiyi dışa açmasıdır. Özal'a göre bu modernleşmenin, gelişmenin bir artışı en önemli artlarından birisiydi. Nitekim bu anlayışı , öteden beridir süregelen kimi devletçi gelenek taraftarı kesimler tarafından yoğun biçimde eleştirilmiş , aynı anlayışı günümüzde dahi kimi kesimler tarafından halen eleştirilmektedir. Bu durum Osmanlı'nın son dönemindeki me rutî gelene e geçilmesi yönündeki taleplere devlet erkânı tarafından verilen tepkiyle oldukça benzer. Hâlbuki geriden kalan 200 yıllık tecrübe göz önüne alındı ında me rutî düzene geçişin ne denli önemli ve gerekli bir unsur olduğu bugün daha iyi anlaşıldı ı gibi, Özal dönemiyle başlayan bu ekonomik anlayışın ne denli önemli olduğu bugün daha iyi anlaşılabilir. Bu savın, ekonominin tamamen piyasa mekanizması anlayışına terk edilmesi ve herhangi bir koruyucu tedbirin olmaması gerekti i gibi klasik iktisadi bir anlayışla savunulmadı ı özellikle belirtilmelidir. Tamamıyla koruyucu bir ekonomi gibi tamamıyla serbest bir ekonomi, bundan önceki örneklerde görüldü ü gibi (18. ve 19.yy'da İngiltere başta olmak üzere sanayi devrimi sonrası di er bir deyi le “Vah i Kapitalizm” ekinde isimlendirilen dönemde Avrupa'da yaygın bir biçimde görüldü ü gibi) yarardan çok zarar

getirmi tir. Dolayısıyla sözde de il fiili bir karma ekonomik modelin, katı ekonomik modellerden daha makul-tercih edilebilir oldu u iddia edilebilir.

Özal döneminde yasakların kaldırılması ve meclisin etkinli inin artırılmasına yönelik yapılan düzenlemelerin sadece yapıldı ı dönem için de il, sonraki dönemler için de ayrı bir önem ta ıdı ı söylenebilir. Zira bunlar, tedrici olarak askerin siyaset üzerindeki a ırlı ını azaltacak düzenlemelere temel olu turmu tur. Nitekim ANAP iktidarı sonrası siville me-demokratikle me çalı malarına devam edilmis ve 1982 Anayasasında 1995 yılında DYP-SHP koalisyonu döneminde 15, 2001 yılında ANAP-MHP-DSP koalisyonu döneminde 37, AKP hükümeti döneminde 27 maddede olmak üzere 83 kez de i iklik yapılmı tur ki bu Anayasanın yaklaşık yarısına tekabül etmektedir. Di er bir deyi le, geride kalan yaklaşık 30 yıllık süreçte darbe Anayasasının yarısı sivil otorite lehine de i mi tir.

ANAP'ın seçim vaatleri ve icraatleri kar ıla tırıldı ında, bazı vaatlerin gerçekleştirildi i, ancak bazılarının gerçekleştirilmedi i söylenebilir. Örne in ANAP'ın seçim beyannamesinde bürokrasinin azaltılması, daha iyi i leyen idari bir sistemin kurulması hedefine binaen kimi düzenlemeler yapılmı ve olumlu sonuçlar alınmı tur. Bu minvalde bakanlık sayısı 21'e dü ürülmü , 17 K.H.K ile idari ve bürokratik birçok düzenleme yapılmı tur. Benzeri bir biçimde geç de olsa sıkıyönetimin kaldırılması hedefine ula ılmı , ülkede 12 Eylülü hazırlayan anar i ortamı büyük oranda bertaraf edilmis , siville me anlamında birçok düzenleme yapılmı tur. Ancak ANAP'ın vaatlerinden olan muhalefetle iyi geçinme, i birli i yapma, demokrasiye ba lılık gibi vaatlerin kimi noktalarda aksadı ı söylenebilir. Örne in muhalefetle i birli i konusunda ANAP parti ve liderlere ili kin yasakların kaldırılmasından önce iyi ili kiler kursa da i birli i konusuna pek yana mamı tur. Özellikle yasakların kaldırılmasından sonra ANAP hem muhalefete kar ı çok daha katı bir tavır takınmı hem de i birli ine yana mamı tur. Yine Özal'ın partisi demokrasiye ba lılık vaadini kimi zaman çi nemi tir. Örnek olarak 12 Eylül yönetimince siyaset yasa ı konulan parti liderlerinin yasaklarının kaldırılmasına kar ı çıkması, seçim yasasında en çok oy alan partinin lehine düzenleme yapılması gibi demokrasinin ço ulculuk ilkesiyle çeli ebilecek kimi düzenlemeler ANAP'ın anti demokratik uygulamalarına örnek olarak gösterilebilir.

Cumhuriyetimizin geride kalan 90 yıllık dönemi genel olarak de erlendirildi inde özellikle son 30 yılda yo un bir ekilde siville me çabaları göze çarpmaktadır. Bu çabaların önemli bir kısmı sonuca ula mı ve bu kapsamda birçok kanun de i tirilmi , siville me-demokratikle me amacıyla birçok düzenleme yapılmı tır. Ancak tüm bu çabalar siville me-demokratikle me ba lamında önemli olsa da geli mi demokrasilerdeki asker-sivil ili kileri ile kıyaslandı nda, bu çabaların yeterli oldu unu söylemek mümkün de ildir. Türkiye’de demokratikle me anlamında yapılan düzenlemeler incelendi inde bunların daha çok hukuki oldu u ve demokrasinin kurumsalla ması anlamında önemli eksiklikler bulundu u görülmektedir. Geçmi te ya anan bu kötü deneyimlerin ya anmaması için demokrasi, parti teamül ve tüzüklerinden bürokrasiye, STK’lerden di er devlet organlarına kadar mümkün olan her yerde içselle tirilmeli, kurumsalla malıdır. Ayrıca yapılan hukuki düzenlemelerin de yeterli oldu unu söylemek güçtür. Dolayısıyla bu kapsamda öncelikle sivil bir Anayasa yapılmalı, bu kapsamda Partiler Kanunu, Seçim Kanunu ve Sendikalar Kanunu gibi temel kanunlar sivil otorite tarafından yeniden yazılmalı, parti tüzükleri demokratik esaslara uygun hale getirilmeli, milletvekili adaylarının belirleme usulü demokratik esaslara göre yeniden düzenlenmeli, milletvekili adayları merkezden atama yerine önseçimle belirlenmeli, siyasi partiler arası diyalog ve i birli i geli tirilmeli ve daha ılımlı siyasi bir atmosfer tesis edilmelidir. Ayrıca ülkede istikrarın süreklili i için siyasi sistemin, salt tek parti dönemlerinde de il, koalisyon dönemlerinde dahi aksamadan sürmesi için yeniden in ası ayrı bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Dergiler

Ahmad Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İstanbul, Hil Yayınları, 2010

Ahmad Feroz, **ttihat ve Terakki (1908-1914)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2010

Ahmad Feroz, **Modern Türkiye'nin Olu umu**, Sarmal Yayınları, 1995

Akbaba Burcu, "Ulus Devlet Ba lamında Türkiye'de Ordu Siyaset li kisi", (Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2006

Akın Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve dare**, İstanbul, leti im Yayınları, 2001

Aleskerov Fuad, Ersel Hasan, Sabuncu Yavuz; **Seçimden Koalisyona**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999

Alkan Ahmet Turan, **II. Me rutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, İstanbul, ,Ufuk Yayınları, 2001

Alptemoçin Ahmet Kurtcebe, **Özallı Yıllar- Bir Rüyanın Ardından**, Ankara, 2008

Anavatan Partisi, **Anavatan Partisi ktidarı craatı**, Ankara, Gaye Matbacılık, 1987

Anavatan Partisi, **Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal**, Ankara, 2000

Ankara Barosu, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı ve Mevzuat**, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 2006

Arcayürek Cüneyt, **Demokrasi Dur:12 Eylül 1980**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990

Ate Nevin, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1994

Barlas Mehmet, **Turgut Özal'ın Anıları**, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2001

Birand Mehmet Ali, **12 Eylül Belgeseli**

Birand Mehmet Ali, **Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası 1959-1999**, Ankara, Doğan Kitap, 2000

Birand Mehmet Ali, Yalçın Soner, **The Özal: Bir Davanın Öyküsü**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007

Brown James, "The Military and The Society: The Turkish Case", **Middle Eastern Studies** Vol.25 1989, Taylor&Francis L.T.D

Buğra Aytepe, **Devlet ve Adamları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995

Can Osman, **Darbe Yargısının Sonu**, İstanbul, Tima Yayınları, 2010

Cemal Hasan, **Özal Hikâyesi**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1990

Cimbala Stefan, **The Political Role Of Military**, London, Greenwood Press, 1996

- Cizre Ümit, **Muktedirlerin Siyaseti: Merkez Sağ -Ordu- slamcılık**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005
- Çalı şaban, **Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2001
- Çandar Tevfik, **Türkiye Demokrasi Tarihi**, Ankara, İmge Yayınları, 1995
- Çölaşan Emin, **Turgut Nereden Korkuyor**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1989
- Dağlı Hsarı, Sozel Hsarı, **Kim Bu Özal?**, İstanbul, Boyut Yayınları, 2003
- Dağcı Gül Tuba, **Osmanlı'dan Günümüze Ordu Siyaseti İlişkisi**, İstanbul, İgi Yayınevi, 2006
- Delican Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Türk Endüstri İlişkileri: İncelemeler ve Sendikalarının Dünü, Bugünü", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2006
- Demirel Taner, **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998
- Doğan Kutlay, **Turgut Özal Belgeseli**, Ankara, Teha Yayınları, 1994
- Doğan Yalçın, **Dar Sokakta Siyaset 1980-1983**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1985
- Duman Zeki, **Türkiye'de Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal**, Ankara, Kadim Yayınları, 2010
- Dursun Davut, **12 Eylül Darbesi: Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005
- Eraslan Cezmi, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2**, Ankara, Atatürk Araştırmaları Merkezi, 2002

Ero ul Cem, **Demokrat Parti: Tarihi ve deolojisi**, Ankara, mge Kitabevi, 1998, 3.Baskı

Ertunç Ahmet Cemil, **Cumhuriyet'in Tarihi**, stanbul, Pınar Yayınları, 2005

Fidan Hüseyin, **Türk Siyasi Tarihi 1920-2010**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2010

Frazer Jendayi, "Conceptualizing Civil-Military Relations During Democratic Transition", **African Today**, Volume 42, No.1-2, 1995

Günel Erdal, **Türkiye'de Demokrasi'nin Yüz Yıllık Serüveni (1908-2008)**, stanbul, Karakutu Yayınları, 2009

Gürbey Gülistan, **Özal'ın Dı Politika Anlayı ı, 'Kim Bu Özal? Siyaset, ktisat, Zihniyet**, stanbul, Boyut Kitapları, 2011

Hale William, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Çeviren Ahmet Fethi, Hil Yayınları,1996

Heper Metin, **Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, stanbul, Do an Kitap, 2011

Heywood Andrew, **Siyaset**, stanbul, Adres Yayınları, 2010

Huntington Samuel, **The Soldier and The State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations**, Cambridge, Harvard University Press, 1981

Huntington Samuel, "Civillian Control and The Constitution", **American Political Science Review**, Vol:50, No:3, 1956

ba aban, **Ordu Devlet ve Siyaset**, stanbul, Çiviyazıları, 1998

nsel Ahmet, Ali Bayramo lu, **Bir Zümre Bir Parti: Türkiye’de Ordu**,
stanbul, Birikim Yayınları, 2004

Kalaycıo lu Ersin, Sarıbay Ali Ya ar, **Türkiye’de Siyaset**, stambul, Der
Yayınları, 2008

Karabulut Umut, “Anavatan Partisi ktidarının İlk Yıllarında Türkiye AET
ili kileri ve Türkiye’nin AET’ye Üyelik Ba vurusu”, **ÇTTAD**, VI/14, 2007

Karatepe ükrü, **Darbeler, Anayasalar ve Modernle me**, stambul, z
Yayıncılık, 1999

Karpat Kemal, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, stambul, Tima Yayınları, 2012

Karpat Kemal, **Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset**, stambul, Tima
Yayınları, 2010

Karpat Kemal, **Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi**, stambul, Tima
Yayınları, 2011

Koçak Mustafa, “1982 Anayasasına Göre Siyasi Partilerin Hukuki Statüsü”,
(Yayımlanmamı Doktora Tezi), stambul, U Sosyal Bilimler Fakültesi, 1993

Laclau Ernesto, **deoloji ve Politika**, stambul, Belge Yayınları, 1998

Legault Albert ve Sokolsky Joel, **The Soldier and The State In The Post-Cold
War Era**, Kingston, Royal Military College Of Canada, 2002

Mango Andrew, **Türkiye ve Türkler 1983’ten Günümüze**, stambul, Remzi
Kitabevi, 2006

Mills C.Wright, **The Power Elite**, New York, Oxford University Press, 2000

Mumcu U ur, **Devlet Modası: Tek Yol Özal!**, Ankara, Um:Ag Vakfı Yayınları, 1997

Mülkiye Dergisi, “30. Yılında 12 Eylül Darbesi ve ççi Sınıfı”, Sayı:268, Güz 2010

Neziro lu rfan, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basım 1950-1980**, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 2003

Oran Baskın, **Türk Dı Politikası Cilt:1 1919-1980**, stanbul, leti im Yayınları, 2002

Özbudun Ergun, **Anayasa Hukuku**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, (Çevirim içi) <http://eogrenme.anadolu.edu.tr/eKitap/HUK209U.pdf>, 05.05.2013

Özbudun Ergun, Ömer Faruk Gençkaya; **Türkiye’de Demokratikle me ve Anayasa Yapımı Politikası**, stanbul, Do an Kitap, 2010

Özbudun Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Basım-Yayıncılık, 2008

Özcan Hüseyin, Yanık Murat, **Siyasi Partiler Hukuku**, stanbul, Der Yayınları, 2011

Özda Ümit, **Atatürk ve nönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset li kileri**, stanbul, Bilgeo uz Yayınları, 2006

Özda Ümit, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset li kileri ve 27 Mayıs htilali**, stanbul, Boyut Yayın, 2004

Özdemir Hikmet, **Ordunun Ola andı ı Rolü**, stanbul, z Yayıncılık, 1994

Özkaya ükran, **Adım Adım 27 Mayıs**, stanbul, leri Yayınları, 2005, S.207

Özkazanç Alev, **Neo-Liberal Tezahürler**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2011

Sakallıo lu Ümit Cizre, “Liberalism, Democracy adn The Turkish Centre-Right: The dentity Crisis of True Path Party”, **Turkey: dentity, Democracy and Politics**, United States, Frank Cass Publishing, 1996

Sarıbay Ali Ya ar, **Modernitenin ronisi Olarak Globalle me**, stanbul, Everest Yayınları, 2004

Schick rvin Cemil, Tonak Ertu rul Ahmet; **Turkey in Transition**, New York, Oxford University Press, 1987

Sezal hsan, **Devlet ve Siyaset Adamı Olarak Turgut Özal**, stanbul, 20 Mayıs E itim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1996

Sümer Haluk Hadi **Hukuku**, Konya, Mimoza Basım,2008

afak Can, “Türkiye’de Toplu Pazarlı ın De i en Çizgisi”, **Çalı ma ve Toplum Dergisi**, 2006

Tanör Bülent, Boratav Korkut, Ak in Sina; **Türkiye Tarihi: Bugünkü Türkiye (1980-1995)**, stanbul, Cem Yayınları, 5.Cilt

Tanör Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Geli meleri**, stanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010

Ta ar Mustafa, **1983’ten 2000’li Yıllara ANAP**, Ankara, Irmak Yayınevi, 1996

Tekin Yusuf, Okutan Ça atay, **Türk Siyasal Hayatı**, Ankara, Orion Kitabevi, 2011

Tepedelenlio lu N. Nazif, **Ordu ve Politika**, stanbul, Kutup Yıldızı Yayınevi, 2003

Tokatlı Orhan, **Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özallı Yılları**, stanbul, Do an Kitap, 1999

Tokol Aysen, Alper Yusuf, **Sosyal Politika**, Bursa, Dora Basım-Yayın, 2012

Tokol Aysen, **Sosyal Politika**, Bursa, Uluda Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, 2000

Tosun Gülsüm Erdo an, **Demokratikle me Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum li kisi**, stanbul, Alfa Yayın, 2001

Tunçay Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**, (Çevirim içi) [http://www.onergurcan.org/Mete Dural Kitapligi/METE/Turkiye Cumhuriyeti'ndeTek-Parti Yonetimi'nin Kurulmasi.pdf](http://www.onergurcan.org/Mete_Dural_Kitapligi/METE/Turkiye_Cumhuriyeti'ndeTek-Parti_Yonetimi'nin_Kurulmasi.pdf), 04.04.2013

Tunçay Mete, Ersel Hasan, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000**, stanbul, YKY yayınları, 2002

Türke Alparaslan, **27 Mayıs ve Gerçekler**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2000

Ulagay Osman, **Özal'ı A mak çin**, stanbul, Afa Yayınları, 1988

Ünsaldı Levent, **Türkiye'de Asker ve Siyaset**, stanbul, Kitapevi Yayınları,2010

Üskül Zafer, **Siyaset ve Asker**, stanbul, Afa Yayınları, 1989

Vagts Alfred, **A History Of Militarism Civillan And Military**, Toronto, Meridian Books, 1967

Zürcher Erik Jan, **Modernleşim Türkiye Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012

Zürcher Eric Jan, Van Schendel William, **Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları**, İstanbul, İletişim, 2014

Zürcher Eric Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Ankara, İletişim Yayınları, 1992

İnternet Kaynakları

Adebisi M.A., “The Military and Democratic transition in Nigeria”, University of Lagos, (Çevirimiçi) <http://www.unilorin.edu.ng/publications/adebisima/TheMilitaryandDemocraticTransitioninNigeria.pdf>

“ İstifanın Ardındaki Gerçek”, **Aksiyon Dergisi**, (Çevirimiçi) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-455-33-istifalarin-ardindaki-gercek.html>, 18.06.2013

Altınay Ayşe Gül - Bora Tanıl, “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, (Çevirimiçi) <http://research.sabanciuniv.edu/984/1/OrduMilitarizmveMilliyetcilik.pdf>, 03.04.2013

Anadolu Ajansı, “Mahkeme Kararını Açıkladı”, (Çevirimiçi) <http://www.aa.com.tr/tr/manset/83634--quot-balyoz-quot-da-karar-durusmasi-basladi,22.03.2013>

Aslan Ali, “Türk Dünyasında Toplumsal Değişim ve Modernleşimin Tarihsel- Toplumsal Temelleri Bir Model olarak Türkiye”, **Akademik Bakış Dergisi**, 2005, Sayı:6 (Çevirimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/aa_toplumsal/aa_toplumsal.htm

Arslan Ali, “Askerler ve Siyaset”, **Atütürk Üniversitesi E-Dergileri**

(Çevirimiçi),

www.e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/ad/article/download/1089/1084 ,

30.03.2013

Arslan Rıza, “Laik Türkiye Cumhuriyeti, Ordu ve Burjuva Sınıfı”, **Gazi**

Üniversitesi BF dergisi 10/3/2008, 33-44, (Çevirim içi)

http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/10/3/2.pdf, 19.04.2013

Avrupa Birli i Bakanlı ı, “Türkiye AB ili kilerinin Tarihçesi”, (Çevirim içi)

<http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1>, 15.06.2013

Ba ar Köksal, “Milli Birlik Komitesi’ndeki 14 Ki inin Tasfiyesini Amerika mı stedi?”, (Çevirim içi)

<http://www.ekosiyaset.com/article.aspx?yazarId=46&yaziId=381>

BBC, “Thatcer mı Özalcıydı Özal mı Thatcherı?”, Çevirim içi

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/04/130410_thatcher_ozal.shtml,

15.06.2014

Belgenet, “1987 Yılı Genel Seçimleri”, (Çevirim içi)

http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10, 15.06.2013

Beyazıt Mehmet Fuat, “Türkiye Ekonomisi ve Büyüme Oranlarının

Sürdürülebilirli i”, **Do u Üniversitesi Dergisi**, 2004, 89-99, (Çevirim içi)

<http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/166>, 05.03.2013

Burak Begüm, “Osmanlıdan Günümüze Ordu Siyaset li kileri”, **History**

Studies, , 2011, (Çevirim içi)

http://www.historystudies.net/Makaleler/1128650304_Begüm_Burak_-_3.pdf,

05.03.2013

Byrnes John, Anthony Nichter, “Preemptive Intervention”, (Çevirim içi)
<http://www.esi-lifeforce.com/training-programs/protective-intelligence-investigation/pre-emptive-interve.html>, 17.04.2013

Civao lu Güneri, “Erbakan-AKP Yarısı”, (Çevirim içi)
<http://www.Milliyet.com.tr/2003/05/10/yazar/civaoglu.html>, 19.06.2013

Cömert Hasan, “Rakamlarla 12 Eylül Darbesi”, (Çevirim içi)
<http://www.ntvmsnbc.com/id/24999286/>, 16.05.2013

Demir Fatih, “Sivil Askeri Kilerinde Sivil Kontrol”, **Bilgi Dergisi**, 2009,
(Çevirim içi) <http://www.bilgidergi.com/uploads/2009Demir.pdf>, 28.06.2013

D SK, “ İçi Sınıfı İçin Tarihi Bir Ba langıç”, (Çevirim içi)
<http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=28>, 15.06.2013

Dünya Bülteni, “12 Eylül Askeri Darbesine Giden Süreçte Neler Ya andı”,
(Çevirim içi) <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=204563>,
03.02.2013

Dünya Bülteni, “27 Mayıs Darbesi Ne için Yapıldı”, (Çevirim içi)
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=211422>, 01.12.2012

Freedom Of Speech Network, “The Bush Doctrine Preemptive Strikes Against
Threats To Amerika’s Security”, (Çevirim içi) <http://www.thebushdoctrine.com/>,
05.02.2013

Gentner Tina, Zweiter Weltkrieg und Drittes Reich, (Çevirim içi) <http://www.br-online.de/kinder/fragen-verstehen/wissen/2005/00815/>, 18.03.2013

George Marshall Foundation, “Marshall Plan”, (Çevirim içi)
<http://www.marshallfoundation.org/TheMarshallPlan.htm>, 11.03.2014

Gül Emre, “27 Mayıs Darbesi Ne için Yapıldı?”,
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=211422>, 05.03.2013

“Halil Akıncı: Darbe Olmasaydı Menderes Moskova’ya Gidecekti”, Zaman Gazetesi, (Çevirim içi) http://www.zaman.com.tr/dunya_darbe-olmasaydi-menderes-moskovaya-gidecekti_693501.html, 24.02.2013

Ilıcak Nazlı, “Çankaya Protokolü”, (Çevirim içi)
http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/ilicak/2010/05/28/cankaya_protokolu,
05.05.2013

Kahraman Mehmet, Çalıkan Zekeriya, “Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi”, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2007 (çevirim içi) <http://web.firat.edu.tr/daum/docs/53/26>
Türkiye’de Siyasal Partiler-Zekeriya ÇALI KAN--ödendi-10 Syf--122-131.doc,
18.05.2013

Kohn Robert, “Civil Military Relations in United States”, (çevirim içi)
http://web.mit.edu/ssp/seminars/wed_archives05fall/kohn.htm, 11.09.2014
Lasswell Harold, “The Garrison State: The Sociology of the Military”, **American Journal Of Sociology**, 1941, (Çevirim içi)
<http://users.polisci.wisc.edu/kmayer/904/Lasswell - the Garrison State.pdf>,
14.08.2013

Leipold Frieder, Die Nacht Der Langen Messer, (Çevirim içi)
http://www.focus.de/wissen/mensch/geschichte/nationalsozialismus/tid-14713/roehm-putsch-die-nacht-der-langen-messer_aid_412501.html, 22.04.2013
Marksist.org, 4 Haziran 1990: TBKP Resmen Kuruldu, (Çevirim içi)
<http://70n50slt.ni.net.tr/tarihte-bugun/7420-4-haziran-1990-turkiye-birlesik-komunist-partisi-tbcp-resmen-kuruldu>, 05.06.2013

Metin Erol, “Dev Mitingde Provokatör Gölgesi”, (Çevirim içi)
<http://www.haber7.com/ic-politika/haber/829725-cuntacilarin-erbakana-kurdugu-tezgah>, 03.02.2014

Miller Center, “American President: Dwight Eisenhower”, (Çevirim içi)
<http://millercenter.org/president/eisenhower>, 10.02.2013

Milletvekili Seçim Kanunu, (Çevirim içi)
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2839.pdf>, 15.06.2013

Orta brahim, “AB ve Tarım 1” , Çukurova Üniversitesi Stratejik Ara tırmalar Merkezi, (Çevirim içi) <http://strateji.cukurova.edu.tr/EGITIM/ortas/02.htm>, 16.02.2013

OYAK, “1961’den Bugüne Ba arı Örne i”, (Çevirim içi)
<http://www.oyak.com.tr/TR/kurumsal/oyak-nedir.html>, 03.04.2013

Özalp Osman Nuri, “Türkiye Demokrasilerin Neresinde”, (Çevirim içi)
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/hukukmeczua/article/viewFile/10504/9741>, 04.02.2014

Özkaya Yücel, “ zmir Suikasti”, (Çevirim içi)
<http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/09.htm>, 04.04.2013

Öztürk Muhsin, Cemal Kalyoncu, “T.C 27 Mayıs Devleti”, **Aksiyon Dergisi**, (Çevirim içi) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26859-26-tc-27-mayis-devleti.html>, 07.11.2012

Porter Sarah, “Negotiation Of Militarism: Militarism and Civil Liberties in WW1 Britain”, (çevirim içi)
<http://michiganjournalhistory.files.wordpress.com/2014/02/porter1.pdf>, 12.09.2014

“1969’da Darbenin Yanından Dönümü ”, Radikal Gazetesi
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=247715>, 04.05.2013

Siyasi Partiler Kanunu, (Çevirim içi)
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf>, 15.05.2013

Slate Opinion, “The Other 9/11”, (çevirim içi)
http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2013/09/augusto_pinochet_s_cia_backed_coup_against_salvador_allende_chile_s_9_11.html,
16,03,2014

Stein Stuart, Die SchutzStaffeln The Nuremberg Charges, (Çevirim içi)
<http://www.ess.uwe.ac.uk/genocide/ssnur1.htm>, 21.02.2013

Taner Demirel, “12 Eylül’e Do ru Ordu ve Demokrasi”, (Çevirim içi)
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/474/5455.pdf>, 05.05.2013

T.B.M.M Tutanak Dergisi, “Milli Birlik Komitesi”, (Çevirim içi)
[http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=AM%DDL%20ARTUS%20\(MUSTAFA%20AM%DDL%20ARTUS\)&v_sb=TEMS%DDLC%DDLER%20MECL%DDS%DD%20BAKANLAR%20KURULU%20%DCYES%DD&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=AM%DDL%20ARTUS%20(MUSTAFA%20AM%DDL%20ARTUS)&v_sb=TEMS%DDLC%DDLER%20MECL%DDS%DD%20BAKANLAR%20KURULU%20%DCYES%DD&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=), 15.05.2013

T.B.M.M, “Türkiye Genel Seçimleri”, (Çevirim içi)
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1983, 19.02.2014

Tunç Osman, “Ordu ve Siyaset”, **Köprü Dergisi**, (Çevirim içi)
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=30019>.04.2013

Tuic Akademi, “Türkiye’nin AT’ye Tam Üyelik Ba vurusu ve Ba vuruya AT Komisyonu’nun Görü Raporu”, (Çevirim içi)
<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/401-turkiyenin-tam-uyelik-basvurusu-ve-basvuruya-at-komisyonusun-gorus-raporu>, 15.02.2014

Tüm Haber, “Ba arısız Bir Darbe Giri imi”, (Çevirim içi)
http://www.tumhaber.com.tr/HaberOku.php?haber_id=68600, 23.03.2013

Utley John Basil, “Answering Wolfowitz Doctrine on American Empire”, (Çevirim içi) <http://www.antiwar.com/rep/utley4.html>, 02.02.2013

Yaralı Sedat, “Cumhuriyetin ilk Yıllarında Demokratikle me Çabaları”, (Çevirim içi) <http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/yarali.pdf>, 03.03.2013

Yener Ali, “Ça da lı kiler I ı nda Türkiye’de Ordu ve Siyaset ve MGK”, (Çevirim içi)
http://www.stratejikanaliz.com/kategoriler/ic_politika/milli_guvenlik_kurulu-4.htm, 19.04.2013

Hurriyet Online, “27 Mayıs Raporu”, (Çevirim içi)
http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/27_mayis_raporu.pdf, 04.03.2013

Gazeteler

Milliyet, “Ana.P Kazandı”, 07.11.1983

Cumhuriyet, “Muhtıra Gibi Tavsiye”, (Çevirim içi) 1.03.1980

Milliyet, “Evet 119 Bin Fark Yaptı”, 08.09.1987

Milliyet, “Evren: Yeni Yönetime Herkes Yardımcı Olmalı”, 13.09.1980

Milliyet, “ stanbul’da 100 Yere Bombalı Pankart Asıldı”, 12.09.1980

Cumhuriyet, “Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Kar ı dareyi Ele Aldı”, 13.09.1980

Milliyet, “ Konya Mitingine Soru turma”, 08.09.1980

Milliyet “Mecliste Gensoru Haftası Ba lıyor”, , 08.09.1980

Milliyet, “M.G.K craalarını Devam Ettirecek Yönetimi Getirece inize nanıyorum”, 05.11.1983

Milliyet, Mümtaz Soysal, “Sitem ve Üslup” , 01.12.1980

Hürriyet, “Ordu Yönetime El Koydu”, 13.09.1980

Milliyet, “Özal Jet Gibi-Öztorun Öfkeli”, 01.07.1980

Milliyet, “Özal Beni Anlamadı”, 28.10.1984

Hürriyet, “T.S.K 35. Madde De i tirildi”, 14.07.2013

Milliyet, “Meclisin %60’ı Yenilendi”, 02.12.1987